САВЕЗНИЦИ И СТРАНИ ПОДАНИЦИ У ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ У НИШУ

LES ALLIÉS ET SUJETS ÉTRANGERS DANS LE CAMP CROIX-ROUGE À NIŠ

САВЕЗНИЦИ И СТРАНИ ПОДАНИЦИ У ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ У НИШУ

Издавач
Народни музеј Ниш

За издавача
Славиша Поповић

Главни и одговорни уредник
Славиша Поповић

Аутор
Александар Динчић

Рецензент
Мр Драган Крсмановић

Лектура и колектура
Биљана Станојевић

Сарадник
Исидора Стојановић

Технички уредник
Жељко Цајић

Превод на француски
Славиша Миљковић

Штампа
Свен, Ниш

Тираж
500

LES ALLIÉS ET SUJETS ÉTRANGERS DANS LE CAMP CROIX-ROUGE À NIŠ

Editeur
Musee National de Nis

Pour l`editeur
Slaviša Popović

Rédacteur en chef
Slaviša Popović

Auteur
Aleksandar Dinčić

Critique
Mr Dragan Krsmanović

Lecteur et correcteur
Biljana Stanojević

Collaborateur
Isidora Stojanović

Redacteur technique
Željko Cajić

Traduction par
Slaviša Miljković

Presse
Sven, Niš

Tirage
500

НИШКИ КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР КАО ИНТЕРНАЦИОНАЛНИ ЛОГОР

Увод

У концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (Anhalter Lager des Nisch) довођени су људи из разних крајева некадашње Југославије а не само са територије југоисточне Србије, контролисане од стране Фелдкомандантуре 809 са седиштем у Нишу. У окупаторским потерама и истрагама највише су страдали сарадници покрета отпора или људи који су се за време бројних блокада затекли у непријатељском обручу. Окупатори су највећи број сакупљали да би у затворима или логорима вршили њихово саслушање. Тако су настајале и категорије логорских заточеника.

Прву категорију затвореника чинили су таоци-гаранција да припадници покрета отпора неће нападати, рањавати и усмрћивати окупаторске војнике; другу, припадници „неаријевске расе“ – Јевреји, доведени у логор да буду уништени, са њима и Роми, који су преживели колективно уништење. Трећу и четврту затвореничку групу чинили су припадници или сарадници југословенског партизанског покрета отпора и четничког, односно војске Краљевине Југославије, која је наставила да се супростављa окупатору у земљи и након прекида војних непријатељства од 17. априла 1941. године.

Пету, мање познату логорску групу, која је дала нишком концентрационом логору за време његовог постанка један интернационални карактер и сврстала га у ранг других, многопознатијих нацистичких логора, сачињавали су страни држављани – припадници покрета отпора, заробљени савезнички пилоти и авијатичари, чланови енглеских војних мисија, заробљени црвеноармејци, предратни југословенски поданици који су помагали покрет отпора и Јевреји-емигранти.

Први страни поданици доспели су у логор на Црвеном крсту још док је имао функцију заробљеничког логора. Били су то енглески војници-заробљени приликом немачког освајања грчког острва Крит и приликом разбијања савезничке армије у Грчкој.

Концентрациони логор у Нишу су за време окупације, по хронологији довођења, видели: Енглези, Пољаци, Грци, Французи, Совјети и Руси, Италијани, Чеси, Румуни, Шпанци, Турци и Американци. Било је такође и руских и немачких Рома. Један број страних држављана држан је у затвору Гестапоа, затвору бугарске војске, Среском затвору и у некадашњем Казненом заводу. Окупатори су по правилу након краћих саслушања стране држављане предавали логорској управи на даљи поступак.

Сведочанства о боравку страних поданика у логору на Црвеном крсту у Нишу могу се видети и по самицама у поткровљу садашње логорске зграде. На зидовима и вратима, и након протока од седам деценија, још увек се распознају поједини потписи или изгребане поруке-опомене за историју, за будућност.

Рукопис *Савезници и страни поданици у логору на Црвеном крсту у Нишу*, је припремљен ради обележавања 70 година победе над фашизмом и нацизмом у Другом светском рату. Формирана је некомплетна база података за 300 евидентираних страних поданика затворених након транспорта ратних заробљеника у јуну 1941. године.

Један број страдалих објављен је у монографији, која је изашла 2014. године и која је посвећена жртвама фашизма и нацизма и њиховим потомцима.

Према доступним и сачуваним извештајима, број страних поданика-заточених у концентрационом логору не прелази више од 400 затвореника, али за све њих подаци нису могли бити пронађени. Најмање извештаја, као и имена, могло се пронаћи за групу одбеглих војника Црвене армије у фебруару 1943. године, за Јевреје из Грчке, затворене Италијане и Немце, као и стране поданике, који су за време окупације радили у Борском руднику.

Српски народ је заједно са својим савезницима дао немерљив допринос у победи антифашистичке коалиције над силама Осовине још 27. марта 1941. године када је одрекао послушност Хитлеру и на тај начин га приморао да одложи напад на Совјетски Савез, што ће се на крају испоставити као пресудно за сламање његове милитаристичке силе.

За ту велику победу много је живота изгубљено. Прича о савезницима и другим страним поданицима у нишком концентрационом логору за три године, шест месеци и четири дана окупације, само је мањи сегмент читаве људске драме која се одигравала од 1941. до 1945. године - до коначне победе над фашизмом и нацизмом.

Аутор

ПРОГОН И ЗАТВАРАЊЕ АНГЛОФИЛА

Хитлерова Немачка је без објаве рата извршила агресију на Краљевину Југославију 6. априла 1941. године, а са њом и на Грчку, када су у раним јутарњим часовима уследили ваздушни напади по градовима широм земље и када су немачке оклопно-механизоване снаге прешле бугарску, румунску, мађарску и аустријску границу.[1] Немачке јединице под командом генерала Фридриха Георга Еберхарта (Friedrich-Georg Eberhardt) ушле су у Ниш 9. априла 1941. године. Рат на нишком бојишту завршен је за тачно три дана.[2]

Након краткотрајног Априлског рата, Немци су у Нишу сакупили велики број официра, подофицира и редова југословенске краљевске војске из разних крајева. Приликом немачког заузимања Ниша и Београда заробљено је 22.000 југословенских војника и старешина.[3]

Југословенска краљевска војска је у краткотрајном Априлском рату поражена, али није била уништена. Краљ и влада избегли су заробљавање, отишли у Грчку, касније Енглеску, где су уз помоћ својих савезника наставили борбу у окупираној земљи. Млади краљ Петар II Карађорђевић обратио се преко радија у Јерусалиму своме народу, напомињући да се борба наставља.[4] Немци су ускоро забранили слушање страних (енглеских) радио станица, а све оне које су ухватили, хапсили су и спроводили у затворе и логоре који су већ тада постојали.[5]

Још пре избијања рата, у Краљевини Југославији био је изузетно јак енглески утицај. Енглеска обавештајна служба (Интелиџенс) имала је разгранату мрежу широм Краљевине Југославије, обезбедила је тајне радио-станице својим људима у Сушаку (Хрватска), Љубљани (Словенија), Београду (Србија), Сарајеву (Босна и Херцеговина), Скопљу (Македонија) и Нишу (Србија). Прва радио-станица у Нишу, под ознаком „Р5-80" скривена је била у подруму хотела „Оријент" чији је власник био Аранђел Митић. Друга се налазила у подруму Енглеског дома у Панталеју и касније је предата покрету отпора, док се трећа-последња налазила у кући преко пута данашње Поште.

Немци су одмах по окупацији Ниша међу првим ухапшеницима довели следбенике двадесет и седмог марта, англофиле и припаднике Масонске ложе (Слободних зидара) као и Ротари клубова у којима су

---

1 *Aprilski rat 1941. (zbornik dokumenata), knjiga 2, Beograd, 1987,* 353-355.

2 *По войната на Балканитъ въ 1941 год*, Софиа, 1954, 34.

3 Б. В. Лазић, *Сведочења о ратним заробљеницима војске Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941 – 1945*, Београд, 1998, 127.

4 А.Динчић, Н.Озимић, *Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)*, Ниш, 2014, 5.

5 Архив Србије (даље: АС), фонд Безбедоносно информативна агенција (даље: БИА), фасцикла (даље: ф), 52. Елаборат *Организација Драже Михаиловића у Нишу. „Активност Енглеске обавештајне службе у току рата"* (у даљем тексту: Активност ЕОС), 2.

првенствено гледали јеврејски и енглески лоби.[6] Немци су саставили и *Књигу потерница за Југославију* (Fandungbuch für Jugoslawien), са подацима о преко четири хиљада особа.[7] Радило се о евиденцији противника Трећег Рајха који су своје отворено негодовање исказивали уочи рата и који су у највећој мери били обележени као *Англофили*. У Нишу је на основу ове исте евиденције такође ухапшен један број енглеских симпатизера – са кривицом да су наговарали демонстранте да скандирају против Хитлерове Немачке и Хитлера, слушали енглеске радио-станице, носили енглеске заставе за време мартовских демонстрација и сл. Нарочито је био обележен Енглески дом у Нишу, где су Немци у наставнику Роберту Хамфрију видели главног човека Интелиџенс службе који у граду окупљала Србе – Англофиле или њихове поштоваоце и сараднике.[8]

Одмах по доласку на српску територију, органи немачке контраобавештајне службе и службе државне безбедности отпочели су са истрагама у вези са предратном обавештајном службом у Југославији. Приличан број оних лица, које је немачка контраобавештајна служба утврдила као припаднике или сараднике енглеске обавештајне службе, унесени су у ванредни списак потерница. Као материјал у трагању за предратним енглеским каналима служили су спискови Енглеза који су пре рата били запослени при дипломатским и конзуларним претставништвима Велике Британије у Југославији и при енглеским фирмама. Поред енглеских држављана, ту су били обухваћени и југословенски држављани у британској служби. Између осталих, проверавани су службеници петролејских компанија „Shel-Royal Dutch“, које је у предратној Југославији имало своју афилијацију, под називом „Југословенски Shell a.d.“; Standard, Vacuum Oil Company (америчко друштво, али са приличним бројем британског персонала), које је такође имало афилијацију у Југославији, затим рударска друштва Трепча Mines Ltd; Друштво борских рудника (где је такође било и Енглеза); осигуравајуће друштво „Royal Exchange Assurance“, затим разна банкарска предузећа које је контролисао британски капитал, итд. Интересна сфера француског капитала (Француско-српска банка а.д), па и мађарског капитала (Југословенски кредитни завод а.д) – сматрана је сумњивом, у погледу активности британске агентуре.[9]

Немачка група ГФП-20 у Нишу успела је да заплени архиву предратних политичких странака и Југословенско-енглеског клуба, односно Дома који се налазио у згради код Панталејске цркве. Заплењена је и архива Масонског предратног удружења која је требала да буде пребачена у згради Чехословачког посланства у Београду, али је муњевито немачко надирање све онемогућило. На сређивању и превођењу архиве био је

6 *Исто.*

7 M. Milić, *Jugosloveni u koncentracionom logoru Mauthauzen*, Beograd, 1992, 63.

8 АС, фонд БИА, ф. 52, *Активност ЕОС,* 2

9 *Nemačka obaveštajna služba* IV, Beograd, 1959, 738.

ангажован Драгутин Хирш, активни ваздухопловни официр некадашње југословенске војске. Немци су у овој архиви нашли трагове о неколико енглеских обавештајаца, врбованих од Интелиџенс сервиса у периоду до рата. Сматрајући да међу енглеским обавештајцима има и неких лица која су била запошљена у Фабрици дувана, специјална обавештајна група ГФП-20 је створила своју агентуру и у фабрици, настојећи да их открије. Такође, трагала је за енглеским радиостаницама по граду.[10]

На основу кривица по *књизи потерница за Југославију,* већ су у мају 1941. године Немци отпочели истрагу против „српске завереничке клике“, коју је Хитлер оптуживао као кривца за пуч од 27. марта. У том циљу формирана је посебна комисија. Немци су планирали један велики процес по српским градовима против свих Англофила под шифром „Масон“, који се изјаловио изненадним нападом на Совјетски Савез. Планирано је да сви евидентирани ухапсе и организује суђење за њихов, како су Немци наводили, „деструктивни рад“ против интереса Трећег Рајха.[11] Сви ухапшени по кривици *књига потерница за Југославију* требали су бити смештени у један посебан логор за политичке кривце. То су уједно и први помени логора за политичке кривце након окупације Краљевине Југославије. [12]

10 *Isto.*

11 АС, фонд БИА, ф. 52, *Активност ЕОС,* 3.

12 M. Milić, *Jugosloveni u koncentracionom logoru Mauthauzen,* 63; АС, фонд БИА, ф. 52, *Активност ЕОС,* 3.

ЕНГЛЕЗИ У НИШКОМ ЗАРОБЉЕНИЧКОМ ЛОГОРУ

У граду је првих дана и месеци немачке окупације било више од 10.000 ратних заробљеника.[13]

Ратни заробљеници су чувани у згради 16. пешадијског пука „Цар Никола II“, на Бубњу, старим турским баракама иза Ћеле-Куле док се највише заробљеника налазило у касарни Првог коњичког пука „Милош Обилић“ на Црвеном крсту (Kavaleriekaserne in Nish) и у магацинској згради истог пука, која је данас позната као Меморијални музеј „12. фебруар“, или *Логор на Црвеном крсту*. Уочи Априлског рата овде је било смештено интендантско слагалиште војске Краљевине Југославије које је пре избијања рата у потпуности било испражњено.[14]

У сећању секретара нишког Црвеног крста остало је да су Енглези са југословенским ратним заробљеницима у нишком заробљеничком логору боравили испод „отвореног неба“, тј. на отвореном простору.[15]

Прва група енглеских ратних заробљеника доспела је у Ниш из Македоније, где је уништена Македонска и Епирска савезничка армија. Овим снагама није пошло за руком да се споје са југословенском војском као што су то успели за време Првог светског рата са српском армијом и образују нови-модерни Солунски фронт. Након муњевитог немачког наступања у *Балканској кампањи* (Априлски рат), у заробљеништво је доспело 218.000 Грка и Енглеза. Један број енглеских ратних заробљеника транспортован је у Ниш, а Грци у бугарске заробљеничке логоре.[16]

Друга група Енглеза доведена је након немачког освајања острва Крит. Транспортовани су из Грчке преко Југославије за Немачку. Немци су на Криту заробили око 8.000 грчких и енглеских војника. Енглески ратни заробљеници су најпре бродовима транспортовани на полуострво Спакиа. Са овог полуострва, један део пребачен је на полуострво Канеа, а други у Малеме.[17] Официри су са Малемеа авионима пребачени у Атину, а војници у Солун, где се формирао велики транспорт ратних заробљеника, који је ишао преко Едесе, Велеса, Скопља, Куманова, Врања, Лесковца до Ниша - у један од бројних сабирних заробљеничких логора за балканске трупе. Енглеским доласком у логор, уношена је живост међу војницима-ратним заробљеницима. Делили су са Србима и Словенцима до задњег парчета

13 Народни музеј Ниш (даље; НМН), Збирка предмета заточеника логора на Црвеном крсту (даље: ЛЦК), кутија (даље: кут),14, мемоарска грађа (даље: МГ), сећање Јулке Јанковић-Пашић , 2

14 Војни архив (даље: ВА), фонд Војска Краљевине Југославије (даље: ВКЈ), кут. 12, регистарски број документа (даље: рег. бр), 25/1-1.

15 НМН, ЛЦК, Радојица Станковић, *Априлски рат и Друштво Црвеног крста Моравског базема – прилог.* Рукопис написан 31. јануара 1973. године у Оџацима (Војводина) и прослеђен Народном музеју у Нишу, 8. (даље: Р.Станковић, *Априлски рат и Друштво Црвеног крста...*)

16 И.Сапунджиев, *Германсиите войници в Кюстендил – април 1941*, Кюстендил, 2008, 158.

17 C.Lawrence, *Irregular Adventure*, London, 1947, 17, 25.

хлеба и последње цигарете.[18]

Време боравка Енглеза у заробљеничком логору у Нишу јесте период када нишки Црвени крст успоставља прве везе са ратним заробљеницима.

Први и основни задатак нишког Црвеног крста у новим-ратним околностима била је брига и старање за ратне заробљенике и болеснике који су се налазили у логору и у Војној болници. То је у почетку било отежано чињеницом да немачке војно-цивилне власти нису дозволиле да ратни заробљеници слободно опште са својим породицама путем писама или преко градске организације Црвеног крста. Зато је у Ниш дошао представник швајцарског Црвеног крста др Рудолф Фегели и након састанка са немачким командантом у хотелу „Парк“, окупатори су пристали да попусте.[19]

Инострани представници, који су се налазили у граду, сазнали су да у Нишу поред југословенских ратних заробљеника има и добар број странаца. На тај начин се положај југословенских ратних заробљеника најзад побољшао. Врло брзо је направљена веза са спољним светом, почеле су да циркулишу поруке, писма и припремао се велики заробљенички транспорт за Немачку.[20]

Првобитно је било испланирано да се заробљеници из Ниша транспортују у Драгоману и Горњу Џумају (данас Благоевград) у Бугарску, где је отишла прва група југословенских заробљеника још крајем априла 1941. године. Трећег маја, упућена је једна секција српског Црвеног крста у Драгоману да обиђе југословенске рањенике и заробљенике, али су је бугарске власти у томе спречиле.[21] Бугарски Црвени крст је тражио најпре везу са немачким.[22] Из логора у Горњој Џумаји послато је 133 писама југословенских ратних заробљеника, од чега је 76 писама завршило у Мађарској. [23]

Статус ратних заробљеника био је регулисан Уредбом главног немачког заповедника у Србији од 15. маја 1941. године. Ова Уредба је у великој мери погодовала домаћим заробљеницима, а није обухватала странце. По истој Уредби, Немци су отпустили велики број ратних заробљеника домаће провенијенције услед пренатрпаности по логорима, дајући им уверења да су заробљеници на условној слободи и да ће нарушавање исте казнити враћањем у логор, депортацијом у заробљеништво или слањем на суд. Једино су се отпуштеници обавезали да носе прописне објаве са собом, уздржавају се од напада не немачке поданике и да се приликом путовања јављају надлежној крајскомандантури.[24] Заробљеници, који су били изузети

---

18 А. Динчић, „*Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945)*“, Зборник Народног музеја Ниш, број 21, Ниш, 2012, 97.
19 *Исто.*
20 *Исто.*
21 Историјски архив Ниша (даље: ИАН), фонд Главни одбор Црвеног крста – окружни одбор Ниш (1878 – 1947), (у даљем тексту: ДЦК),, кут. 15, док. бр. 2/2353.
22 ИАН, ДЦК, кут. 15, док. бр. 2/2436.
23 *Исто.*
24 Лист *Ново Време* од 15, маја 1941. године, Београд, 4.

од ове Уредбе, припремани су за одлазак у заробљеништво у Немачку или у другим земљама које су Немци већ заузели.

Према ратном дневнику 11. немачке оклопне немачке дивизије за 10. и 12. април 1941. године, у Нишу је до тада прикупљено 3.500 војника и око 60 официра. У извештају Команде позадине 11. армијског корпуса од 27. априла 1941. године, стоји да се у Нишу у прихватном логору налази 4.500 ратних заробљеника.[25]

На територији окупиране Србије постојала су три главна логора за смештај заробљеника: бр. 160 у Београду, бр. 191 у Крагујевцу и бр. 202 у Нишу. Команданти ових логора били су из састава немачких војних снага, у чијој надлежности је било и осигурање поменутих логора. Са сагласношћу команданта 2. немачке армије сви ратни заробљеници са територије Србије, 1. јуна 1941. године, потпадали су под команду војноуправног команданта Србије. После 28. априла у Нишу је прикупљено 197 официра и 3.633 подофицира и војника, који нису били сагледани мајском Уредбом главнокомандујућег заповедника у Србији. Они су почетком јуна исте године отишли у немачке, а добар број и у италијанске заробљеничке логоре.[26] Са њима су отпутовали и Енглези и тако у Нишу више није било странаца – ратних заробљеника.

Пре одласка у заробљеништво, Немци су наредили да се у прихватном-сабирном логору изврши једна стриктна подела заробљеничког људства на народности. Из логора су отпуштане немачке и мађарске мањине, Хрвати, Бугари, Македонци, Арнаути и Турци. Остали су само Срби и Словенци да заједно деле све невоље.[27]

Команда у Нишу је 12. јуна 1941. године ускратила Црвеном крсту све интервенције које се односе на пуштање заробљеника из логора.[28] Било је неуспелих покушаја да се отпусте непунолетни заробљеници као и старци.

Немачки опуномоћеник Црвеног крста известио је да се то не може учинити према Србима, Јеврејима и Русима као и да се изузеци могу направити једино уколико постоји непосредни немачки интерес за ослобађање појединих заробљеника и једино уколико молба за ослобођење буде потврђена од немачких власти.[29] Увелико се припремао највећи заробљенички транспорт од краја Априлског рата.

Двадесет и шестог августа 1941. године, кроз Ниш су пропутовали енглески ратни заробљеници, који су транспортовани из Солуна за Немачку, не задржавајући се превише на главној железничкој станици. Црвени крст им је поделио већу количину дувана.[30]

Немачки војници и војна и тајна полиција (Гестапо) нису једино

25 А. Динчић, *Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945),* 98.
26 *Исто,* 99.
27 *Исто,* 100.
28 ИАН, ДЦК, кут. 15, док. бр. 4/3111.
29 ИАН, ДЦК, кут. 16, док. бр. 5/4272.
30 ИАН, ДЦК, кут. 17, док. бр. 1/5504.

трагали за одбеглим енглеским ратним заробљеницима, већ су били укључени у акцијама хапшења свих оних који су скривали или чували одбегле заробљенике. Таквих примера је било на територији југоисточне Србије, одакле су ухапшени или заробљени углавном довођени у затворе или у концентрациони логор у Нишу.

Једна од највећих акција-потера за енглеским и грчким ратним заробљеницима, који су се скривали у лесковаком округу, покренута је почетком 1942. године. Из немачког транспорта успели су да побегну енглески војник Слим Смит (Slim Smith) и грчки војник Антон Филипо. Крили су се дуже време у лебанском крају код појединих српских породица, који су ризиковали животе како би их спасили. Један број савезничких јатака је касније ухапшен, саслушаван у Нишу и затваран.[31]

Немачка фелджандармерија је приликом потере за Енглезом и Грком, успела да заплени од њихове опреме по један ранац и јакну, панталоне, блузу, мајцу и један део од кожне јакне. Ови предмети су се налазили у нишкој Фелдкомандантури.[32]

31 Историјски архив Београда (даље: ИАБ), фонд немачких полицијских докумената службе безбедности (Befehlshaber und des SD) (даље: BdS), досије А-302.
32 *Исто*.

ЧЛАНОВИ ЕНГЛЕСКИХ ВОЈНИХ МИСИЈА ИЗА ЛОГОРСКЕ ЖИЦЕ

Чланови савезничких (енглеских) војних мисија у југоисточној Србији довођени су за време окупације у логор у Нишу након организовања потера од стране Немаца и Бугара, претреса села и варошица. Они су спуштани из авиона још од 1941. године како би у првом реду помагали покрет отпора генерала Драгољуба Михаиловића и извештавали команду на Блиском Истоку о учинцима у борби против фашизма и нацизма у Југославији.

Први Енглези доспели су у концентрациони логор у Нишу као политички кривци у пролеће 1943. године. Још средином 1942. године на Сувој планини, налазили су се чланови енглеске (савезничке) војне мисије који су се раније спустили код Лебана. Савезнички официри и подофицири обилазили су заплањска и белопаланачка села, а једно време су се налазили и у селима Лужнице и Понишавља, у близини самог Пирота.[33]

Савезничка команда је у циљу парализања и онемогућавања немачког саобраћаја и интезивних саботажа слала нове мисије на подручје окупиране Србије. Једна енглеска мисија на челу са капетаном Џорџом Морганом (George Morgan) спуштена је 5. априла 1943. године у Поречу (Македонија).[34]

Немачка обавештајна служба је још пре рата располагала податком да је рударски инжењер Морган, који је од 1939. године био директор хромних рудника група Радуша, „Allatini Mines Ltd.“, орган британске обавештајне службе. Зато је одмах, априла 1941. године, са доласком немачких органа у Скопље, отпочело трагање за њим. Међутим, он је, непосредно пре тога, напустио рудник и отишао у правцу Солуна, тако да није могао бити пронађен.[35]

Морган је знао добро српски језик, а уз то имао је велики број познаника Арнаута из те околине. План је био да мисија по спуштању дође у селу Брезница у кући Синадина Сајковића и да му преда ћилибарску муштиклу са његовим иницијалима. То је био уговорени знак да их одређени курир спроведе даље. По спуштању енглеска мисија је у једној пећини оставила радио-станицу, енглеске униформе и обукла сељачка одела. Пошто је приликом спуштања радио-телеграфиста имао лакшу повреду ноге Енглези нису на време стигли на предвиђено место. Тек сутрадан су дошли и питали за кућу Сенадинову уместо Синадина Сајковића. Спроведени су до бугарског кмета Сенадина који ништа није ризиковао и позвао бугарску жандармерију. Тако су Енглези без већих компликација били ухапшени. Са њима је ухапшен и ваздухопловни поручник Александар Тасић из Прилепа који је придодат мисији због координације на терену по спуштању. Бугари

33 АС, фонд БИА, ф. 52, *Активност ЕОС,*11.
34 F.W.D.Deakin, *The Embattled mountain*, New York-Toronto, 1971, 184.
35 *Nemačka obaveštajna služba* IV, 749.

су Енглезе након два дана спровели у Брод где су саслушани, а потом у Софију. Бугарски радио из Софије јавио је да је цела екипа заробљена у Брезници. Вест је била поражавајућа у енглеској команди, као и њиховој обавештајној служби.[36]

Приликом транспортовања из Софије за Ниш, капетан Морган и његов радиотелеграфиста наредник Џон Багин (John Bugan) успели су да побегну из воза и да се краће време крију по пиротским селима. Приликом једног бугарског војног напада на штаб Нишавског корпуса Југословенске војске у отаџбини (ЈВУО-војних четника), 19. априла 1943. године код Пирота, заробљени су. Бугари су једног од њих пронашли сакривеног у Суковском манастиру и одатле га отерали са калуђером и још неким свештеницима-јатацима. Првог јуна исте године из бугарског затвора у коњичкој касарни предати су суседном нишком логору на иследни поступак.[37] Приликом транспоровања у заробљеништво капетан Морган успео је поново да побегне из воза. Немци су га заробили чак код Босанског Брода.[38]

У лето 1943. године доведено је у логор пет француских и енглеских чланова савезничких војних мисија у Јужној Србији.[39] Са Енглезима су контактирали поједини затвореници који су знали енглески језик. Енглезима су српски заточеници у свакој прилици изилазили у сусрет, а врло често се чуло и певање њихове химне.[40] Енглези су доведени са Косова, заробљени су код Призрена. Упали су својом сопственом непажњом у бугарску заседу и само је капетан Џон Семер (John Sehmmer) некако успео да избегне заробљавање.[41] Поред других заробљен је и енглески капетан Артур Хоксворт (Arthur Hakswort) и његов радиотелеграфиста. Они су 20. маја 1943. године спуштени падобранима на Шар Планину и имали су задатак да организују уништење немачког рудника у Приштини.[42]

У августу исте године иза жице и логорских зидина нашли су се и чланови енглеске војне мисије са планине Копаоник - мајор Нил Селби (Neil Selby) и његов помоћник и радиотелеграфиста морнарички наредник Џон Вилијам Рочестер (John William Rochester), познатији као „Боксер“. Заробљени су на задатку 17/18. августа 1943. године у селу Кулина код Алексинца.[43]

---

36 В. Трбић, *Мемоари казивања и доживљају војводе велешког (1912-1918, 1941-1946),* књига друга, Београд, 1996, 237-240.

37 ИАБ, BdS, B-1021; ВА, немачка архива-микрофилмована документа из Националног архива у Вашингтону (даље: НАВ), серија Т-501 (даље: Т-501), ролна (даље: р) 255, снимак (даље: с) 1099; А.Динчић, Н.Озимић, *Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)*, 22.

38 ВА, НАВ, Т-501, Р-255, С-1099.

39 М. М. Миловановић, *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*, Ниш-Београд, 1983, 234.

40 Народни музеј Ниш, ЛЦК, књига 20. Изјава логорашице Надежде Станисављевић, 68-69.

41 F.W.D.Deakin, *The Embattled mountain*, 185.

42 АС, фонд БИА, ф. 52, *Активност ЕОС,* 12; ИАБ, BdS, H-234.

43 ИАБ, BdS, B-521; ВА, НАВ, Т-313, Р-482, С-544; *Исто*, Т-501, Р-255, С-1099; *Исто*, С-1100.

Мајор Селби је спуштен падобраном 23. маја 1943. године на планину Копаоник и био је задужен да води диверзантски курс при штабу Расинског корпуса ЈВУО под командом мајора Драгутина Кесеровића. Тада су војни четници од спреме добили хиљаду метака, бомбе, мању количина експлозива као и нешто санитетског материјала. Енглеска војна мисија је самовољно напустила штаб војног корпуса почетком августа 1943. године.[44] Мајор Селби је кренуо да се прикључи партизанима који су се налазили на Малом Јастрепцу. Са њим су отишли радиотелеграфиста и његов помоћник. Дошли су у село Кулина испод Малог Јастрепца, наређујући сеоској учитељици да им уступи школу где ће сместити радио-станицу и поставити антене. У службеном извештају о овом догађају, написано је да је учитељица о њиховом боравку обавестила Недићеву Српску државну стражу (СДС) која их је без проблема ухапсила. На саслушању су признали ко су. Сутрадан у село долазе непознати људи и прете одмаздом због ових Енглеза.[45]

Након што је добио вест да су Енглези заробљени, генерал Драгољуб Михаиловић је путем радио-везе наредио својим подручним командантима у области Алексинца и Житковца да учине све да Енглези буду одробљени. Људи који су дошли у Кулини били су његови четници, али је било касно. [46]

Селби је био у сељачкој шумадијској ношњи и имао је личне исправе са српским именом и фотографијама које су га у том оделу и приказивале.[47] Приликом претреса Енглезима су пронађене и одузете веће количине енглеских златних фунти, мања архива, фотоапарат, торбе, двоглед, два револвера, радио-станица, скице и још понешто.[48] Селби се добро држао за време саслушања. Како се наводи у немачком извештају, није желео ништа да каже о својој мисији, као и да растумачи нејасне делове из његових заплењених бележака. У немачком службеном извештају о раду мајора Селбија, наводи се такође да је из заплењених бележака делимично установљено да је био одређен за главног руководиоца саботажних акција на простору од Крушевца до Краљева и на простору око Алексинца и Приштине. Требао је да са одређеном групом четника онеспособи електричну централу у Косовској Митровици, рудник Трепчу, аеродром у Краљеву, железничке станице у Рашкој и Лешкој и друге објекте. Напади су се имали вршити комбиновано. Један део требао је онеспособити директним ударима, постављањем експлозива, елиминисањем немачких стражара и сл, а други путем авио бомбардовања. За ове нападе енглески авиони претходно су требали да спусте неопходну опрему и наоружање. Селби је на једном саслушању изјавио да му из штаба мајора Кесеровића нису дозволили да изводи поменуте саботажне акције па с тога није могао наносити никакву штету Немцима, осим што је ради обуке

44 ВА, НАВ, Т-313, Р-482, С-544.
45 ВА, НАВ, Т-313, Р-482, С-544; *Исто*, Недићева архива (даље: НДА), к. 21, рег. бр. 122/1-12.
46 ВА, Четничка архива (даље: ЧА), кут. 278, рег. бр. 18/1-31.
47 *Nemačka obaveštajna služba* IV, 754.
48 ИАБ, BdS, B-521.

полазника диверзантског курса срушен један мањи мост код Крушевца.[49]

Случај заробљеног наредника Рочестера водио је SS капетан Дегерт, који је у нишком Гестапоу обављао дужност заменика шефа Ериха Винекеа и иследног органа приликом саслушања у логору и затвору. Интересовао се за радио-везу, планирао је да продре у систем и успостави лажну везу са командом у Каиру. Рочестер је два пута без тортура саслушаван у логору лично од стране Дегерта и такође није одавао војне тајне.[50]

Приликом њиховог довођења у логор, Немци су их натерали да гледају у зид и да не мрдају. На ово су Енглези протестовали, али су пушкомитраљезима стражара били враћани у исти положај. Касније је дошао шеф нишког Гестапоа и командант логора Ерих Винеке да их види.[51] За време њиховог кратког боравка у логору били су заточени у самице - у поткровљу зграде, где је целе ноћи горела сијалица. Селби је био задовољан третманом српских логораша и стално је понављао да су Срби добар народ. Додатна компликација била је што су обојица ухваћени у српској сељачкој ношњи па су их Немци третирали побуњеницама и устаницима. Један дан су испред логораша скинули са њих исту ношњу испод које је била енглеска војна униформа.[52]

Из логора су и један и други били пребачени у нишки Гестапо а затим на додатно саслушање у седиште Гестапоа за Балкан-у београдском Ратничком дому. Немачки органи који су водили истрагу против Селбија – од стране BdS-а је то био VB II Mueller-сматрали су да у случају искрцавања западних савезника на Балкану, треба рачунати са покушајем да припремљене саботаже буду свуда једновремено спроведене или да ће тада бити покушано да се спроведу.[53]

Енглези су имали тешку оптужбу и могућност да због шпијунаже и заплењених шпијунских снимака као и скица са прецизним распоредом немачких војника буду осуђени на смрт. Према истрази коју су после рата спровели Енглези, мајор Селби је организовао њихово бекство. Приликом истог бекства успео је да се домогне оружја, убије два немачка стражара и погине са Рочестером у затворском дворишту.[54] Према немачком извештају, прекршили су дату часну реч да неће ништа предузимати, напали и убили немачке стражаре па су ухваћени, осуђени на смрт и стрељани. Сви остали енглески заробљени официри, подофицири и војници били су пребачени у заробљеничке логоре. Тако је случај Селбија и Рочестера био јединствен када је реч о односу Немаца према заробљеним Енглезима.[55]

---

49 ВА, НАВ, Т-313, Р-482, С-544.
50 ИАБ, BdS, R-842.
51 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Драгољуба Јовановића.
52 НМН, ЛЦК, књига 20. Изјава логораша Александра Макотара, 68-69.
53 *Nemačka obaveštajna služba* IV, 750.
54 Н.Озимић, А.Динчић, Б.Симовић, И.Груден Милентијевић, И.Митић (у даљем тексту: Група аутора*), Жртве Лагера Ниш 1941-1944*, Ниш, 2014, 459; ИАБ, BdS, R-842.
55 *Nemačka obaveštajna služba* IV, 754.

АМЕРИЧКИ ВАЗДУХОПЛОВЦИ У ЛОГОРУ

Од средине 1944. године у нишки логор су довођени и амерички пилоти и авијатичари, заробљени приликом искакања из оштећених авиона, враћајући се са борбених задатака у Румунији или широм Србије. Радило се о савезничким војницима до којих нису могли доћи партизани или војни четници већ Бугари, Немци или Арнаути.

Дана 15. априла 1944. године, бомбардујући Ниш, летећа четворомоторна тврђава (B-17) погођена је од стране бугарске и немачке противваздушне артиљерије из града. Авион је изгорео у ваздуху. Погинули су пилот-поручник Џејмс Престон и још девет чланова посаде. Немци су извукли 8 полусагорелих америчких ваздухопловаца, који су сахрањени на Енглеском војном гробљу у Нишу, док двојица погинулих, међу њима и поручник Престон, нису могли бити пронађени.[56] Био је то само почетак савезничких учесталих бомбардовања.

Дванаест дана касније, 27. априла 1944. године, срушио се амерички бомбардер у Топлици, а у немачко ропство је доспео поднаредник Рајмонд Жозеф (Raymond Joseph). Амерички поднаредник је приликом спуштања код Блаца задобио повреде, није могао да се креће и дозивао је помоћ. Из шуме се чуо глас на енглеском да му помоћ стиже. Долазили су немачки војници. Повређеног Американца камионом су одвезли у Нишку болницу, излечили и преко логора у Нишу послали у заробљенички логор Сталаг III А у Лукенвалду где ће провести остатак рата.[57]

Пао је амерички авион-бомбардер и 12. маја исте године код села Спанце у Косаници. Приликом искакања погинула су 4 Американца, који су сахрањени у Луковској Бањи. Нишанџија Вилијам Вест (William West) је пао на територију коју су контролисали Арнаути. Они су га предали Немцима. Имао је прострелну рану на левој руци. Лежао је једно време у логорској болници, а затим су га Немци у августу послали у логор на Сајмишту, где је оперисан у октобру 1944. године и ту сачекао велики и последњи интернационални транспорт из Београда. Одведен је у прихватни логор у Будимпешти одакле су га ослободили Совјети.[58]

Приликом повратка са задатка, немачка противваздушна одбрана је врло често изнад Бора обарала савезничке авионе након чега су Американци или Енглези били принуђени да искачу и тако су доспевали у бугарско или немачко ропство.

Петог маја приликом надлетања Бора оборен је један авион из кога

56 National Archives in Washington (даље: NAW), Missing Air Crew Reports (Извештаји о несталим посадама), извештај о паду авиона под бројем 43-30490. (даље: MACRs-43-30490) Документа о несталим члановима посада из Националног архива пронашао и проследио г. Бранко Петровић из Вашингтона; НМН, ЛЦК, к. 14, изјава свештеника Јована Говедарице о сахрани погинулих Американаца на Енглеском војном гробљу у Нишу.
57 NAW, MACRs, извештај број 43-30490.
58 NAW, MACRs, извештај број 41-20436.

је искочило 10 америчких ваздухопловаца. Девет чланова посаде доспели су у руке припадника ЈВУО, док је један приликом спуштања сломио ногу и пао у немачко ропство. Народ је на време склонио спашене Американце. Немци су организовали потеру, долазили у села и претили репресалијама. Сељаци су Американце чували на тај начин што су са њих поскидали војне униформе и дали им сељачке, говорећи им да ништа не говоре кад Немци буду долазили. Немачки авиони су већ 6. маја надлетали Зајечар и снимали место пада америчког авиона. Истог дана савезници су бацили неколико бомби на Зајечар.[59]

Заробљени амерички наредник Бернард Сермерсхајм (Bernard Sermersheim) је после краћег задржавања у зајечарској болници предат немачком логору у Нишу. Тако су се у логору крајем маја 1944. године нашла тројица заробљена америчка ваздухопловца. Логораши су у то време мислили да се ради о Енглезима.[60]

Једна група америчких ваздухопловаца, која је бројала седам чланова посаде, била је заробљена 9. јула 1944. године. Авион је из италијанске базе полетео ради бомбардовања нафтоносних поља у Плоештију (Румунија). На повратку са задатка, услед оштећења, запалио се мотор после чега је уследило искакање. Седам Американца слетела су на простор око Турн Северина где су их без компликација заробили Немци и предали подручној команди у Кладову. Остали чланови посаде нису могли бити пронађени. Сумњало се да нису ни искочили из горећег авиона и да су заувек остали у њему.[61] Американци су спроведени у нишки логор заједно са заробљеним присталицама генерала Михаиловића из Видровца код Пожаревца. Амерички авијатичари су на крају транспортовани у заробљеничке логоре. Немци су поштовали правила прописана Женевском и Хашком конвенцијом.[62]

Мада су савезнички (амерички и енглески) авиони усмртили доста немачких војника приликом бомбардовања градова у Србији, Немци се нису светили убијајући заробљене савезничке ваздухопловце као и чланове енглеских војних мисија. Знали су да увелико губе рат. С тога треба тражити њихов толерантан однос када је реч о затвореним савезницима енглеског и америчког порекла.

59 ВА, ЧА, кут. 277, рег.бр. 6/1-44; 1-47; NAW, MACRs, извештај број 42-52149.

60 НМН, ЛЦК, кут. 14, МГ, Изјава Персиде Димитријевић.

61 ВА, НАВ, Т-501, Р-255, С-1250.

62 А. Динчић, Н.Озимић, *Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)*, 22.

РУСКИ (СОВЈЕТСКИ) ВОЈНИ ЗАРОБЉЕНИЦИ

Иако су поједини нацисти наговарали вођу Трећег Рајха Адолфа Хитлера да призна партизане и третира заробљене Црвеноармејце по ратним законима, он није попуштао. Једна ствар на коју се ослањао у свом непопуштању јесте да је борба против партизанских формација у Источној Европи добар начин да се једна зараћена страна елиминише и што Совјетски Савез није био потписник Хашке конвенције из 1907. године. Иста конвенција примењује се само према њеним потписницама, а Совјетски Савез у то време као држава није ни постојао.[63] Тако је заробљене совјетске војнике чекала неизвесна судбина.

Група совјетских ратних заробљеника-бораца Црвене армије, доспела је у нишки логор крајем фебруара 1943. године. Бугари су Совјете спроводили за Ниш 15. фебруара 1943. године. На прузи Сталаћ-Ниш, код села Браљина, у близини Ражња, тридесет осморица (38) Совјета успела су да провале патос вагона и побегну. Бугари су у потери заробили 13 Црвеноармејаца. Тројица су успела да дођу у село Бобовиште код Алексинца где су ускоро пронађени и заробљени. [64]

Потера за одбеглим Црвеноармејцима била је велика и у ражањском, расинском и моравском срезу. Претресани су манастири и цркве. Бугари су ухапсили у манастиру Св. Роман код ражањског села Прасковче све богословце као и сабрата манастира. Извршен је и претрес манастира у селу Наупаре код Крушевца. Одведени су старешина манастира и јеромонах, Рус, сабрат манастира. Ухапшен је и старешина Руске цркве посвећене Николају Рајевском у Горњем Адровцу код Алексинца. Ухапшени свештеници су из крушевачког затвора конфинирани у нишки логор, 25. фебруара 1943. године.[65]

Према изјави капетана Душана Петровића из Доброг Дола код Пирота, тада су се совјетски гардијски поручник Александар Артимов и његов радиотелеграфиста, чије је име остало непознато, придружили војним четницима на Сувој планини. Са члановима енглеске војне мисије обилазили су сврљишка села и држали говоре у којима су величали генерала Дражу Михаиловића.[66]

Средином 1943. године доведена су још четворица Руса. По сећању логораша били су ваздухопловци чији су авион Немци оборили, а њих заробили, спровели у Ниш и предали Гестапоу у логор. Ови заробљени Руси

63 *A treatise on the juridical basis of the distinction between lawful combatant and unprivileged belligerent*, The judge advocate general`s school U.S. Army, Charlotte, 1959,63-65.

64 ВА, НАВ. Т-501, Р-248, С-1356; *Исто*, Р-249, С-31.

65 А.Динчић, Н.Озимић, *Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)*,16-17.

66 Историјски архив Пирот (даље: ИАП), архивалије четника Драже Михаиловића. Записник са саслушања команданта Нишавског корпуса капетана Душана Петровића-Бороше пред УДБ-ом града Пирота, 5.

били су заточени по самицама. Поједини логораши направили су везу с њима коришћењем морзеове азбуке – лупањем у зид. Приликом шетње успели су да појединим затвореницима доставе текст песме о руским тенкистима коју су ови сваке вечери свирали на виолини. Тиме су желели да искажу част својим савезницима.[67]

Највећи број совјетских и руских ратних заробљеника били су заточени у приземљу логорске зграде у дванаестици –соби из које је 12. фебруара 1942. године извршено историјско бекство.[68]

Александар Попкоф-Саша, радник из Одесе, такође је побегао из транспорта код Браљине. Заробљен је од Немаца 15. маја 1943. године и спроведен у логор, а одатле у заробљеништво. На зиду самице је такође исписао своје име и презиме а испод „Живела Русија!“[69]

Немци нису стрељали совјетске ратне заробљенике, али нису се с њима, као са Англоамериканцима, опходили ни према Женевској и Хашкој конвенцији, која их у сваком погледу штити. Користили су их за тешке радове у логору и изван њега-нарочито након интезивних савезничких бомбардовања Ниша. У том циљу, група од петнаест совјетских логораша свакодневно је вођена у оближње село Поповац где је на тамошњој железничкој станици зидала бетонска утврђења а такође и заштитне бункере за немачку противавионску артиљерију. Иста група је коришћена и од стране немачке радне организације Тот. У јулу 1944. године, Совјети су били смештени у згради Енглеског дома који се налазио у Панталеју. Одатле су свакодневно вођени по оближњим местима ради изградње заштите за противваздушну одбрану. Овде су успели да се повежу са партизанским одредима и једног дана уследило је колективно бекство у оближњу Каменицу. Дошли су пред зграду општине са хармоником и совјетским песмама. Распоређени су по кућама. Одатле су отишли на Велики Јастребац и прикључили се партизанским јединицама, формирајући своју засебну јединицу. Двојица Совјета дошла су у село Церје и ту су страдали.[70] Остали су из логора транспортовани крајем лета 1944. године у заробљеничке логоре широм окупиране Европе. Само је један заробљени Рус због припадништва покрету отпора стрељан на Бубњу у марту 1944. године.[71]

---

67 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Радмиле Јовановић.
68 НМН, ЛЦК, кут. 10, МГ, Изјава Владимира Атовића.
69 НМН, ЛЦК, кут.7, МГ, Драгомир Аранђеловић, *Тренутци вечности (сећања)*, наобјављено сведочанство заточеника нишког концентрационог логора.
70 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Добривоја Ринчића.
71 Група аутора, *Жртве Лагера Ниш 1941-1944,* 107.

ПОЉАЦИ У НИШКОМ ЛОГОРУ

Већ прве ратне године пољски држављани били су заточени у Казненом заводу-данас Казнено-поправном заводу Ниш. Радило се о енглеским ратним заробљеницима, где је поред Пољака било и Аустралијанаца, Новозеланђана, Канађана, Папуанаца и других. Они су после немачког освајања острва Крит транспортовани из Грчке преко Југославије за Немачку и на том путу неки су успели да побегну. Окупатори су их приликом претрага терена поново заробљавали и доводили у Ниш. Неколицина Енглеза је на тај начин побегла и придружили се почетком јуна 1941. године четничком војводи Кости Миловановићу-Пећанцу. Исти Енглези јавили су преко своје радио-станице да Пећанац увелико окупља људе за предстојећу борбу против окупатора.[72]

Први савезнички заточеници у нишком концентрационом логору били су Пољаци. Немачка истрага је показала да је знатан број бивших припадника пољске војске био у току 1942, а нарочито 1943, године, заврбован за рад на југословенској територији у разним предузећима под немачком управом.[73]

Прве ратне године Ignjatz Sterheim доспео је у немачки затвор. Био је пољски Јеврејин. На основу његовог понашања у пољској војсци су му судили због комунизма. После тога је био протеран и затваран у Чехословачкој, Аустрији и Швајцарској. Затим се обрео у Краљевини Југославији. Једно време живео је у Врању, а потом у Краљеву. Служио је и некадашњу Југословенску краљевску војску. Немци су га заробили на Криту као енглеског војника. На путу из Солуна за Ниш, код Лесковца, успео је да искочи и побегне. У Лесковцу се једно време крио и изразио је жељу да оде у партизански одред. Доцније је отишао у Краљево где је ступио у додир са неким четничким официром. С њим се договорио да се заједно прикључе војводи Кости Пећанцу и његовим људима. Међутим, у возу су их Немци легитимисали, ухапсили и довели у Ниш. У сећању заточеника је остало да је био средњег раста, обријан, у тегет оделу и само са вуненим чарапама на ногама. На саслушању је говорио како је родом из Батајнице, да му је отац Србин, мајка Немица и да је у цивилу зуботехничар. У почетку је покушао да крије да је Пољак и Јеврејин, али су Немци убрзо открили идентитет и његову припадност енглеској обавештајној служби - Интелиџенс сервису. Штерхајм је на крају признао да је енглески војник, саопштио свој војнички број, име јединице и тражио да га пошаљу у логор за ратне заробљенике. Међутим, Немци су га послали у нишки Казнени завод, а одатле у њихов војни затвор који се налазио у Тврђави. Гестаповци су се нарочито изненадили када су чули да је знао немачки језик. Нису веровали да је

72 НМН, ЛЦК, књига 20. Изјава логораша Марка Килибаре, 14.

73 *Nemačka obaveštajna služba* IV,751.

обичан војник и зато су га једно време мучили. Морао је да чучи и у обема рукама држи камење или цигле. После таквог мучења није био у стању да се креће. Други затвореници су га доводили у ћелију држећи га испод руку. Немачка тајна полиција (Гестапо) једног дана је дошла и одвезла га. Затвореници се сећају да на ногама није имао ципеле, само дебеле вунене чарапе које му је неко од затвореника поклонио. Из затвора у Тврђави пребачен је у концентрациони логор на Црвеном крсту и одатле је посебним транспортом одведен у заробљенички логор у Аустрији.[74] Био је то редак случај да су нацисти опростили живот заробљеном Јевреју. Чињеница да је био припадник савезничке војске спасила му је живот.

Други пољски држављани нашли су се на територији окупиране Србије као радници у Борском руднику, као радна снага немачке организације Тот или као припадници покрета отпора који су преко разних канала некако доспели на српско бојиште.

Пољски држављани доспевали су у Борски рудник, а на тај начин и у окупирану Србију, углавном преко немачке фирме „Donnern“ (Гром) у Варшави. Такође, пољски војни обвезници, који су из било којих разлога желели нестати из Генералног Гувермана у Пољској, пријављивали су се под лажним именима као радници у организацији Тот. Осим Варшаве, Пољаци су стизали из Томасова и Мазова. У овим градовима су се радници за Србију регрутовали преко предузећа Суедбан (Suedbahn), Кнабе (Knabe), Гнон (Gnon) и Ферет (Feret). Радници су потом били транспортовани у Берлин, тамо добијали униформе организације Тот и затим упућивани возовима за Србију. Радили су највише у рудницима бакра у Бору, на градилиштима у Петровцу на Млави и Жагубици и на изградњи пруге Бор-Петровац на Млави. Становали су у Сиеменсовим баракама.[75]

Одбегли пољски радници требали су се прикључивати организацији ПОВ (Polska Organizacja Wojskowa), коју је у источној Србији имао формирати специјални официр упућен из Каира.

Немци су нарочито тражили пољског оперативног официра под шифром „Неш“, који је са припадницима четничког покрета организивао отпор Немцима и Бугарима у источној Србији и требао организовати покрет „ПОВ“. Овде је постојала и посебна пољска јединица.[76]

У Хомољу су постојале две чете, састављене од одбеглих пољских радника из Борског рудника, једна у јачини од 45, а друга у јачини од 70 људи. Нешов задатак је, сем тога, био да створи релејну станицу за одржавање везе између пољског покрета отпора и пољске емиграције на Блиском истоку. Он је успео да створи јавку у Темишвару, а и извесне везе у Румунији. Према Битољу и Солуну требало је да изгради везе други пољски

74 НМН, ЛЦК, књига 15. Изјава логораша Николе Ђорђевића, 13; *Исто*, књига 15. Изјава логораша Бранка Николића, 22

75 ИАБ, BdS, Н-321.

76 *Исто*.

официр, који је такође био спуштен падобраном, и то у крају око Приштине. Неш је располагао и везом са Будимпештом, а радио је на формирању везе са Бугарском.[77]

Према немачким извештајима који су сачињени на основу његовог заплењеног дневника, капетан Неш је био стар 25 година, отац му је био Пољак, а мајка Српкиња. Жена му је за време рата живела у Каиру. Знао је поред пољског и српски, шпански, енглески и немачки језик. За време рата, учествовао у одбрани Пољске у септембру 1939. године и тада је доспео у немачко заробљеништво. Одатле је побегао и прикључио се енглеској Команди на Блиском Истоку где је радио у одељењу МО4 (специјални задаци). У Каиру је постао члан организације пољског покрета отпора и наређења је примао од пољских официра.[78]

Капетан Неш је 16. јуна 1943. године спуштен из енглеског авиона у штаб ЈВУО на Хомољским планинама у североисточној Србији. Послат је као официр за специјалне задатке и као заступник пољске емигрантске владе. Са собом је носио својеручно писмо генерала Владислава Сикорског за генерала Дражу Михаиловића, као и повељу о уручењу пољског одликовања „Virtuti Military“. Писмо и повељу, којом је пољски министар војни одликовао југословенског војног министра највећим пољским ратним одликовањем, требао је лично да уручи Дражи Михаиловићу по доласку у његов штаб. [79]

Како Неш није располагао својом радио станицом, стајао је у сталној вези са својим наредбодавцима у Каиру путем радио станице енглеске војне мисије на Хомољским планинама. Чим је од својих претпостављених са Блиског Истока био обавештен о Пољацима који су требали допутовати у Борски рудник, ступио је у везу са људима из рудника и припремао њихово колективно бекство у шуму. На овај начин организована су на Хомољским планинама два пољска одреда. У већини случајева радило се о Пољацима из Варшаве, Лавова и Кракова. [80]

Капетан Неш је сарађивао са енглеском војном мисијом и истовремено је био четнички поверљиви курир са националистима у Румунији.[81]

Дана 10. октобра 1943. године, пошао је у Турн Северин са својим пратиоцима, али су их Румуни открили и код Гвоздених врата на Дунаву успели да заробе Едварда Петраговског и Владислава Луђанова из Варшаве и Јана Леха из Кракова. Капетан Неш је тада лакше рањен и некако је успео да се врати у Србију необављена посла. Заробљени Пољаци предати су немачком логору у Нишу. Представљали су се Гестапоу као Французи што Немци нису прихватили. Приликом њиховог хапшења заплењено је: 140

77 *Nemačka obaveštajna služba* IV, 752.
78 *Исто*.
79 *Исто*.
80 *Исто*.
81 НАВ, Т-501, Р-255, С-1102-1103.

златника, 137 долара, 50.000 пољских леја, 500.000 лева и 50.000 динара, као и два машинска пиштоља са 8 магазина. Постојала је сумња да Владисла Луђанов није обичан радник, већ бивши пољски капетан и обавештајни агент. Тада је започела интезивна истрага против Пољског герилског одреда који је оперисао у источној Србији, а самим тим и потера за мистериозним капетаном Нешом која је окончана његовом смрћу. [82]

У операцији специјалног бранденбуршког пука, под шифром „Ловац у шуми"(Fall Jaeger), 11. децембра 1943. године, у борском селу Луке, Немци су успели да изненаде војне четнике, а са њима и Пољаке, Грке и Енглезе. У борби која се развила погинуо је тражени капетан „Неш" (право име Јозеф Мариаги), док су Немци успели да заробе два Грка, четири Србина-четника и енглеског мајора Чарлса Едгара Харгривса, званог „Мики" (Charles Edgar Hargreaves)-члана енглеске војне мисије при штабу ЈВУО на Хомољским планинама.[83]

Капетан Харгривс је након евакуације британске војске из Данкерка у јуну 1940. године, а жељан акције, био добровољац у новоствореној Другој команди, која ће касније постати Први падобрански батаљон. Тренирао је као падобранац, ускоро завршио инструкторски курс па је послат у падобранску школу на Блиском истоку. Вришо је обуку регрута у школи Кабрит код Суеца. У мају 1942. године, придружио се Секцији за извршење специјалних операција у Југославији (СОЕ). Упркос томе што није знао српско-хрватски језик, избачен је падобраном као официр за везу при четничкој команди у источној Србији. Задатак му је био да са четницима и Пољацима изводи диверзије на јужној обали Дунава и о томе извештава путем радио-станице команду у Каиру. Када су Енглези ускратили четницима подршку и пренели је на партизане мисија капетана Харгривса била је завршена. Повлачећи се са групом Пољака и Грка, пао је с коња и задобио повреде које су ми онемогућиле да се даље креће. Заробљен је у селу Луке са кокардом на беретки и Немци су га због тога дуго времена третирали као бандита. Допао је у руке Гестапоа и врло брзо упућен у централни затвор у Београду.[84] Ту је држан у изолацији, у самицама и за то време једини људи с којима је разговарао били су стражари и они с којима је на саслушањима суочаван. Успео је да протури пар цедуљица а такође и да извуче ексер са плоче у ћелији. Ексером је направио себи рану и уз помоћ крви написао поруку на малом парчету папира. Гестапо га је осудио на смрт као нерегуларног борца - *бандита* и преместио у други затвор у собу одакле су одводили на стрељање. Протествовао је, говорио да је енглески официр и непријатељ је коначно поверовао. Транспортован је у логор Бухенвалд, али пошто му се здравље погоршало, међународни Црвени крст га премешта у затворенички логор у замку „Калдиц".[85]

82 НАВ, Т-501, Р-255, С-1102-1103; ИАБ, евиденција службе IV 1 C; ИАБ, BdS, H-321.
83 ИАБ, BdS, H-60; ВА, НАВ, Т-501, Р-255, С-1097; *Исто,* Т-78, Р-331, С-6287981.
84 *Исто.*
85 Лист *The Independent*, sunday 05 april 2015, чланак Max Arthur-a: „Major Charles Hargreaves

Један од заробљених Србина у селу Луке био је заправо пољски припадник Стефан Грабовски. Пошто је заробљен као војник у српској војној блузи, Немци су га у свом извештају означили као српског заробљеника. Није могао дуго да се прикрива. Са заробљеним Грцима спроведен је у нишки логор у циљу испитивања. Габровски се правио да не познаје енглески језик, а како у то време у логору није било тумача, који би могао превести његов исказ са пољског на немачки језик, отпремљен је посебним транспортом са заробљеним Грцима у затвор Гестапоа у Београду.[86]

Према исказу који је дао у истражном затвору, био је у цивилу шофер, а за време рата, радник, који је у јуну 1943. године, принудно доведен из Борског рудника у штаб на Хомољским планинама. Овде је остао до октобра 1943. године, када је стигао капетан Неш. Тада је додељен истом као лични пратилац, заједно са својим сународницима, Стеваном Пешеком и Станиславом Видром.[87]

На питање немачког иследника зашто је затечен у селу приликом блокаде и да ли је пуцао са Грцима и Енглезима на немачке војнике из куће, Габровски се невешто бранио, да није пуцао, да је био кувар код четника, да ништа није разумео, јер су се официри са Енглезима споразумевали на енглеском језику и се случајно затекао у селу. Према Габровском, свим Пољацима је претходно наређено да напусте штабове четничких јединица након што су савезници признали партизане као једине борце против окупатора. Тако су се поједини Пољаци нашли у селу приликом његове блокаде. Немци ово нису могли да уваже. Ипак, оценили су да пошто је био у пратњи енглеског капетана Харгривса и капетана Неша, да је припадао енглеским снагама и да се зато мора изузети као талац за одмазду и третирати као ратни заробљеник. Тако је Габровски на крају отпремљен у немачки заробљенички логор у Бечу.[88]

Једну жену, заробљену приликом блокаде села, Немци су јавно вешали у селу Рготина код Књажевца као „бандита Драже Михаиловића“, пошто је у претресу пронађено да је имала скривену експлозивну капислу. Остали заробљени четници отерани су Зајечар и касније били стрељани. Тако се завршила оперативна акција немачког специјалног бранденбуршког пука. Исти специјални батаљон „Koehn“, пронашао је приликом претраге закопану радио станицу и један поверљиви дневник.[89]

Услед заробљавања капетана Харгривса, погибије капетана Неша и заробљавања савезничких војника, генерал Михаиловић имао је непријатности од енглеске команде у Каиру, пошто су прва двојица припадали истој команди и страдали су на територији коју су контролисали његови

(SOE officer in wartime Yugoslavia and Colditz survivor), 1; BA, HAB, T-501, P-255, C-1097.

86 ИАБ, BdS, H-321.

87 *Исто*.

88 *Исто*.

89 *Исто*.

одреди. У исто време Енглези су увелико престали да помажу национални покрет отпора у Југославији, усмеравајући ту помоћ на југословенске партизанске одреде.[90]

Елиминисање тајанственог капетана Неша и утврђивање његове делатности на основу докумената заплењених у његовом седишту претстављао је за немачку обавештајну службу несумњиво значајан успех, тим пре што су на тај начин откривене и извесне делатности у самој Пољској, као и канали који су из Пољске водили у оне земље у иностранству, где су се налазили пољски емигранти.[91]

Након Нешове погибије и Харгривсовог заробљавања немачки војници су по архиви коју су заробили трагали по борском и зајечарском крају за њиховим људима. У свакодневним претрагама терена успели су да заробе пратиоца капетана Неша Станка Боровског из Радуна, кога су из зајечарског затвора пребацили у нишки логор, а нешто касније послали на принудни рад у Немачку.[92]

Југословени, који су за време окупације депортовани у заробљеничке и концентрационе логоре на територији окупиране Пољске, узвраћали су истом мером, бежећи из немачких логора и приступајући јединицама Армије Крајове генерала Тадеуша Коморовског-Бора.[93] Тако је новембра 1943. године у пољски логор у Стрију доведена група од 10 официра који су за време окупације служили у Нишу и као сарадници ЈВУО били ухапшени.[94] Добар број њих учествовао је у познатом Варшавском устанку, очекујући преко потребну помоћ Црвене армије од августа до октобра 1944. године. У истом устанку учествовала је и група официра Краљевине Југославије, која је претходна побегла из логора у Померанији. Одбегли Југословени су формирали бригаду „Ђенерал Михаиловић" којом је командовао мајор Јездимир Дангић, такође заточеник и бегунац логора у Стрију. Након гушења устанка и стравичних злочина нациста један број је побегао из Пољске и прикључио се покрету отпора у Француској, други се прикрио у земљи.[95]

---

90 *Исто*.

91 *Nemačka obaveštajna služba* IV, 752.

92 ИАБ, евиденција службе IV 1 C.

93 А.Динчић, *Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945),* 105.

94 ИАБ, BdS, D-371.

95 А.Динчић, *Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945),* 105.

ГРЧКИ ПОДАНИЦИ КАО ЛОГОРСКИ ЗАТОЧЕНИЦИ

У Грчкој су се за време Другог светског рата против окупатора борили национални покрет генерала Наполеона Зерваса (ЕДЕС) и с друге стране комунистички покрет ЕАМ и ЕЛАС. Ове исте формације бориле су се и међусобно у грађанском рату. Један број грчких герилаца побегао је у Македонију, даље у окупирану Србију након сурових немачких казнених мера после рушења важног железничког моста у Горгопотамосу у новембру 1942. године. [96]

У грчким заробљеничким логорима налазили су се многобројни ратни војни заробљеници из краткотрајног априлског рата (Балканске капмање), а такође и политички интернирци, који су користили прилику да беже са радова, проналазе најближе Зервасове одреде и приступају им, настављајући тако да се боре против Немаца све до њиховог одступања из Грчке.[97]

У другој половини децембра 1942. године, према наређењу шефа Гестапоа у Београду, сви заточеници, одређени за присилни рад, требали су да буду предати Команданту Југоистока у Грчкој, за присилни рад у логору Харманкјој, крај Солуна (Arbeitseinsatz „Südost"). Овај транспорт је кренуо из логора на Сајмишту (око 500 затвореника).[98] Тако се на територији Грчке нашао велики број Срба који су користили прилику да беже са радова и из логора.

Као што је било много српских радника у Грчкој, тако је било и доста Грка на територији окупиране Србије, још из јесени 1941. године, када су бежали из заробљеничких транспорта заједно са Енглезима.

Према извештају нишког Црвеног крста из августа 1942. године, у Среском затвору преко пута тадашњег и данашњег позоришта, налазила су се четворица Грка, који су били враћени из Немачке као неспособни за рад.[99] Један од њих – припадник грчке регуларне армије, убрзо је умро и сахрањен је на Старом нишком гробљу.[100]

Другог грчког заробљеника, Анастасијуса Пандажиса, Немци су из нишког логора, крајем августа 1942. године, послали са великом групом затвореника на принудни рад у Немачку, а осталу двојицу наредне године.[101]

Пандажис је ухапшен са још шесторо својих сународника, 25. јула 1942. године. Ова група грчких држављана, где се налазила и једна жена,

96 АС, фонд БИА, ф. 52, *Активност ЕОС у току рата,* 13. (ЕДЕС - Етникос Димократикос Елиникос Синдесмос – Национална-републиканска Грчка лига), ЕАМ (Еленики Аполестерики Метоно – Грчки ослободилачки покрет), ЕЛАС (Еленика Лаики Аполестерики Стратос – Грчка Народноослободилачка војска)

97 *Исто*.

98 M.Koljanin, *Nemački logor na Beogradskom Sajmištu 1941-1944*, Beograd, 1992, 287.

99 ИАН, ДЦК, кут. 21, док. бр. 1/4663.

100 Група аутора, *Жртве Лагера Ниш 1941-1944,* 302.

101 ИАБ, евиденција службе IV 1 С.

поседовала је пасоше које им је издао Генерални Гувернман у Македонији, од маја до 16. јула 1942. године. Група „Пандажис“, коју су чинили тројица радника, по један механичар, пекар, папучар и једна кројачица, била је вођена на добровољни рад у Немачку, али је на железничкој станици у Ћићевцу побегла из воза. Немачка фелджандармерија је ухватила свих седморо Грка недалеко од Ћићевца у једно оближње село где су се покушали сакрити и истог дана предала немачкој логорској управи у Нишу. Десетог августа 1942. године, ова иста група упућена је у Београд са другим нишким затвореницима. Приликом транспорта била је посебно одвојена, док је шеф нишког Гестапоа наредио да се по доласку пребаци у логор на Бањици. Пасоши су остали код логорске управе.[102]

Из групе грчких радника-бегунаца, једино је кројачица Јоалинда Арети отпуштена из Бањичког логора. Остали мушкарци су, након што су добили документа из београдске Берзе рада, 25. августа 1942. године, са великом групом југословенских логораша из логора на Старом Сајмишту и са Бањице, одведни на принудни рад у Немачку.[103]

Јоалинда Арети се на саслушању бранила да је са још два сународника, док је воз стајао на ћићевачкој железничкој станици, изашла да попије воду и да је воз у међувремену кренуо. Такође је напоменула да се добровољано ставила немачкој команди за рад и није имала разлога да бежи. [104]

У нишком концентрационом логору за време његовог постанка заточене су четири Гркиње, које су држане у скупној женској соби на спрату. Довођене су по разним основама, а посебна прича везана је за једну од њих која се звала Тула Хараламбу. Први пут је ухапшена, јер се затекла након полицијског часа на улици. Из логора је одвена у логор на Бањици у Београду и након краћег времена пуштена на слободу.[105] Други пут је сама дошла у логор. Била је заљубљена у једног италијанског војника који је службовао у Нишу и с њим се свуда кретала по граду. Када је Италија капитулирала у септембру 1943. године и када су Немци ухапсили поменутог Италијана, није желела да се одвоји од њега. Обукла се у италијанску униформу, направила да личи на мушкарца-војника и дошла у логор. Немци су је сместили у мушку собу где се већ налазио онај због којег је дошла. Приликом шетњи користили су сваку прилику да се приближе. Међутим, приликом једног медицинског прегледа установљено је да је жена која је већ била хапшена годину дана раније. Најпре је била пребачена у женску собу, а затим је одређена и за интернацију са још неким затвореницима. У истом транспорту нашао се и италијански заробљеник. Немци су се смиловали и нису желели да прекину њихову везу, која је почела изван логорске жице,

102 ИАБ, BdS, А-240.
103 *Исто*.
104 *Исто*.
105 ИАБ, евиденција службе IV 1 C; *Logor Banjica–logoraši, knjiga 1,* 314.

наставила се у логору, а затим и у интернацији. По завршетку рата, остали су да живе у западној Европи. Овакви примери били су права реткост када се радило о нацистичким концентрационим логорима у окупираној Србији. Поред тога, Италија и Грчка налазили су се у рату још од 1940. године, па је ова романтична веза између Гркиње и Италијана уједно и једна парадоксална прича. [106]

Немачка тајна полиција је по разним основама у самом Нишу ухапсила још неколико грчких држављана, који су се под непознатим околностима затекли у граду.[107]

Дана 27. јула 1943. године, логору на Црвеном крсту су предата још петорица Грка. Претходно су их ухапсили Немци у Белој Паланци. Радило се о групи грчких држављана из Бугарске које су немачки граничари зауставили на граничном прелазу и пошто нису имали лична документа ухапшени су и одведени у Ниш. Један од њих је на саслушању изјавио да су радили у Немачкој, док су други изјавили да су желели да се врате у Немачку, али су им Бугари одузели документа.[108]

Из војног похода у борском селу Луке у децембру 1943. године доведена су двојица Грка. Оптужени су да су пуцали на немачке војнике који су тада опкољавали кућу Велимира Предића где су били смештени заједно са Пољацима и Енглезима.

Грци су напре доведени у Срески затвор одакле су пребачени у нишки логор, баш као и заробљени пољски војник Габровски. Говорили су искључиво на матерњем језику, док управа логора није имала познаваоца грчког, нити пољског језика, који би могао да изврши превод за потребе истраге. Због тога су у логору остали свега два дана након чега су скупа пребачени у истражни затвор Гестапоа у Београду.[109]

Први заробљени грчки војник, Дељоритис, рођен је у Русији, а избегао је из исте земље након грђанског рата и успостављања власти бољшевика. Вратио се у Грчку, бавио се земљорадњом све до априла 1943. године, када се јавио за рад у Немачку. Међутим, додељен је на рад у Борски рудник и тако је дошао у Србију. Једно краће време је боравио у селу Крепољин у хомољском срезу. У септембру 1943. године, одведен је од једне четничке групе када је дошао у село да купи намирнице. Остао је у њиховим редовима све до заробљавања. Пошто је по народности био Грк, на саслушању се бранио како није знао енглески и српски језик, како не познаје организацију, а није знао и намере енглеских официра. Била му је то једна од олакшавајућих околности. На саслушању су му показане и заплењене фотографије из којих је могао само да покаже на Енглезе и Грке,

106 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Вукице Урошевић.
107 ИАБ, картотека фонда BdS.
108 ВА, Немачка архива (даље:НА), к. 1, рег. бр. 59/6-1.
109 *Исто*.

али не и на Пољаке.[110]

Други заробљени грчки војник, Цакирис, имао је нешто друкчији пут. Рођен је у Турској, а пре рата је био фризерски радник и молер у Хомотину. У мају 1943. године, пријавио се за добровољни рад у Немачку, али је као и његов сународник, Дељоритис, додељен на рад у Борском руднику. Након седамнаест дана рада у Бору отишао је у оближње село да купи ракију, испричао једном сељаку да му је отац гостионичар па га је овај одвео у једну кућу где су се налазила тројица Енглеза, међу њима и капетан Харгривс. Енглези су му предложили да остане код њих као кувар и обећали му плату од 150 динара дневно. Тако је остао у пратњи капетана Харгривса све до заробљавања. Попут Дељоритиса, на иследјењу се бранио да није знао енглеских језик и да није могао знати шта се официри међусобно договарају. Међутим, уследило је и једно крајње неугодно питање: како је онда могао да прича сељаку шта му је био отац и због чега је уопште дошао у село? Из његове изјаве се види да се некако снашао, говорећи да је с њим тада био још један Грк, који је за разлику од њега знао нешто мало српски језик. Немци нису били наивни. Као олакшавајућу околност узели су то што приликом заробљавања није имао оружје. Ипак, нису га предложили за заробљеништво већ за радни логор. Тако су и Цакирис и Дељоритис из истражног затвора Гестапоа пребачени у логору на Бањици и 19. јула 1944. године одведени на присилни рад у Немачку од стране организације Тот. Са њима је тада отпутовао и Пољак Габровски, нешто раније и капетан Харгривс. На тај начин су се Немци решили страних поданика које су заробили приликом напада на штаб у селу Луке.[111]

У логор су довођени и Грци као припадници (сарадници) покрета отпора у Србији. Међу њима нашао се и студент медицине Јања Калијадис, син санитетског потпуковника Димитрија Калијадиса, који је са српском војском учествовао у пробоју Солунског фронта и у борбама за ослобађање Ниша октобра 1918. године. У време Краљевине Југославије био је Управник Војне болнице у Пироту. Умро је фебруара 1942. године и сахрањен је на нишком гробљу. Синови Јања и Ђорђе били су припадници покрета отпора, за чији рачун су прикупљали санитетски материјал и преносили важне поруке из Прокупља где су живели. Нашли су се у нишком логору, одакле је старији изведен на Бубањ и стрељан.[112]

110 *Исто*.
111 *Исто*.
112 ИАБ, BdS, К-12.

ЧЕСИ, ФРАНЦУЗИ И ШПАНЦИ У ЛОГОРУ

Чешки држављани су још пре рата радили по српским фабрикама и у рудницима. Немци су почели прогон Чеха када их је предратни председник Едуард Бенеш позвао преко Радио-Лондона да се прикључују покретима отпора и боре се против нациста.

Најтежи чешки кривац у нишком логору био је Франц Шуберт. Бугари су га заробили у нишкој Островици и пошто нису ништа могли са сазнају предали су га Немцима. Оптужен је да је као радник у каменолому узимао еклозив и исти носио илегалним одредима у шуму. Све је одрицао. Био је осумњичен и као агент Интелиџенса што је такође оспоравао. Логораши су га видели као авантуристу пошто им се тако и представио. Испричао им је како је хтео да се пребаци у Турску. Врло често је певао и мелодичну чешку песму. Интерниран је са другим логорашима у логору на Бањици а одатле на принудни рад у Француску-на изградњи канала Ла Манш.[113]

Други чешки затвореник који је, према нацистичким мерилима, имао тешку оптужбу био је ваздухопловни наредник Јан Седлачек. Служио је у Српској државној стражи у Нишу, али је интезивно сарађивао са припадницима ЈВУО за чији рачун је испоручивао оружје. Био је осуђен на смрт. Међутим, околност да је по народности био Чех спасила га је одвођења на стрељање па је постављен за старешину собе на спрату. Касније је са једном групом подофицира интерниран на принудни рад у Немачку.[114]

Било је чешких затвореника који су радили и за партизански покрет отпора. Један од њих био је Граха Олдих. Ухапшен је од стране нишке Специјалне полиције за борбу против комуниста. У његовом полицијском картону уписано је да је још пре рата био члан илегалне Комунистичке партије Југославије (КПЈ), да је
за време окупације и пре хапшења обављао дужност повереника у Ристићевој текстилној фабрици. Затворен је у логору где му се губи сваки траг.[115]

У логору су се поред Грка и Чеха нашли и Французи. Немци су пред католички Божић 1943. године из Румуније довели двојицу Француза. Логораши су се договорили да од пакета који су добијали преко Црвеног крста, за њихов празник, направе пригодан поклон. Свако је дао по нешто – неко јаје, неко парче хлеба, неко цигарете или колач. Тако су спремљена два мала пакета која су украшена боровим гранчицама. Французи су на такав гест били срећни и захвални. Успели су да пронађу најзабрањенију ствар у логору-оловку, и на једном парчету масне хартије пошаљу захвалницу на француском језику. Написали су да од почетка рата нису осетили више

113 НМН, ЛЦК, кут. 10, МГ, Изјава Мирослава Миловановића; *Logor Banjica–logoraši (knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica (1941-1944)*, knjiga 2, Beograd, 2009, 411.

114 ИАБ, BdS, D-371; НМН, ЛЦК, кут. 10, МГ, Изјава Мирослава Миловановића.

115 ИАБ, фонд Управа града Београда – одсек Специјалне полиције – одељење IV (даље: УГБ СП IV), к. 116-Б, рег. бр. 369/3.

братске љубави у заједничкој несрећи која је задесила човечанство немачком најездом, него што су је осетили тог дана од браће Срба.[116]

У сећању преживелих нишких логораша остао је упамћен и Шпанац Пако. Није познато како је доспео у логор. Претпоставља се да се борио у грчком покрету отпора и да је био заробљен. Био је увек ведрог духа, успевао је чак и немачког команданта да насмеје, иако га је овај кажњавао батинама. Волео је да употребљава и српски језик иако га је слабо знао. Умео је да заигра и шпански степ на очиглед свих заточеника и Немаца. Волео је да говори о својој Шпанији, о борби комуниста у фашистичком режиму и сл. Хитлера и Франка мрзео је из дна душе. Сваком заточенику је помагао и сваком је прилазио и тешио га.[117] Немци су га узимали у џак ради дресирања керова. Када га пси стигну и скоче на њега он се издере „Ла Пасионарија!" Тек су касније логораши чули да је Ла Пасионарија Долорес Ибарури, једна од водећих шпанских комунисткиња за време грађанског рата (1936-1939).[118]

ЈЕВРЕЈИ-СТРАНИ ПОДАНИЦИ У НИШКОМ ЛОГОРУ

Расистичка идеологија рођена у нацистичкој Немачкој врло брзо је продирала и у остале земље Европе, и пре него што су биле окупиране од Трећег рајха.[119] Априлским сломом била је запечаћена судбина југословенских Јевреја. На свим територијама у окупираној земљи био је примењен велики геноцид.[120]

Донете антијеврејске мере биле су идентичне мерама које је Трећи Рајх спровео у Немачкој, као и осталим европским земљама, које су биле окупиране пре Југославије. Прописивањем, односно применом тих мера био је погажен члан 46. Хашке конвенције из 1907. године у којем стоји да се морају поштовати част породице и њена права, људски живот, приватна својина, верска убеђења и обреди.[121]

За разлику од Јевреја који су пре рата живели у Краљевини Југославији, Јевреји – страни поданици, нису били прогањани одмах по окупацији. Јевреји који нису живели у предратној Краљевини нашли су спас од нацистичког прогона бекством и тражењем азила у Југославију.

Услед Аншлуса (окупације) Аустрије, уласка у Чехословачку и освајања Пољске, око 55.000 Јевреја нашло је привремено уточиште Краљевини Југославији, док се око 5.000 затекло унутар граница након

116 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Драгољуба Јовановића.
117 НМН, ЛЦК, кут.7, МГ, Драгомир Аранђеловић, *Тренутци вечности (сећања)*, наобјављено сведочанство.
118 НМН, ЛЦК, књига 20. Изјава логорашице Надежде Станисављевић, 68-69.
119 J.Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd, 1980, 57.
120 *Isto,* 56.
121 *Isto,* 70.

немачко-италијанско-бугарске окупације.[122]

Предратне власти су једну групу избеглица из Чехословачке, Немачке, Мађарске, Пољске и Аустрије сместиле у колективни емигрантски логор који се налазио у Куршумлијској Бањи у просторијама које је пре рата користио Моравски бановински одбор Црвеног крста са седиштем у Нишу. Овај логор је бројао 380 резидената. Група од 160 Јевреја била је смештена и у Нишкој Бањи.[123]

Да би прикрили да ће вршити јеврејски прогон, Немци су се служили разним средствима. Тако су у самом Нишу пустили једну јеврејску групу из Пољске да се слободно креће по улицама, без жуте траке и адекватне ознаке. Јевреји су по граду ширили приче да неће бити прогона, да су они слободни, да други не напуштају град, да се не продају куће, дућани, да Јевреји нису побијени у Немачкој већ су смештени по гетовима као у Варшави или расељени по европским земљама које су Немци заузели и сл. На тај начин Немци су били сигурни да ће све Јевреје до коначног наређења о њиховој коначној судбини држати на оку.[124]

Окупатори су Јевреје, у складу са уредбом немачког главнокомандујућег заповедника у Србији од 31. маја 1941. године, обележили жутом траком са натписом „Јуден“, ограничили им кретање на јавим местима, а била им је забрањена вожња трамвајем, посета биоскопу, позоришту и другим јавним установама.[125]

Према архивском документу с почетка фебруара 1942. године, у нишком концентрационом логору било је заточено 843 Јеврејских поданика, од тога 155 Јевреја-емиграната, а међу њима и четири лекара (два неуропсихијатра, један интерниста и један хирург). [126]

У мају 1941. године немачке војне власти наредиле су да се емигрантски логор са Јеврејима у Куршумлијској Бањи расформира и да се дотадашњи резиденти распореде код јеврејских породица у Нишу, Приштини и Лесковцу.[127]

Средином октобра исте године извршено је масовно хапшење евидентираних јеврејских поданика у Нишу. Немци су најпре ухапсили мушкарце да би их искористили као радну снагу по граду и истовремено као

122 M.Ristović, *Jugoslavija i jevrejske izbeglice 1938-1941*, Istorija 20. veka, broj 1, Beograd, 1996, 59.
123 *Isto.*
124 НМН, ЛЦК, кут. 12. МГ, Изјава Миодрага Николића.
125 Н. Озимић, *„Јевреји у логору на Црвеном крсту“*, Зборник Народног музеја Ниш, број 20, Ниш, 2011, 254.
126 ВА, Немачка архива (даље: НА), кут. 24, фасцикла (даље: ф). 3, док.бр. 3/1. Списак јеврејских емиграната који су затворени у Нишу остао је сачуван захваљујући Сави Костићу, почасном члану Црвеног крста у Нишу и после рата је уврштен у доказни материјал Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача. Међутим, како се ради о страним поданицима, комплетни подаци и датуми усмрћења нису могли бити пронађени у нашим архивима и приређени у прилозима ове књиге. Изузетак чине поједини страдали Јевреји који су евидентирани у картотеци несталих емиграната у Архив Југославије као и у централној бази података у Јад Вашему.
127 *Извештаји и наредбе комесарске управе и Недићеве владе за округ Зајечарски 1941-1942. година, књига 1* – приредио: Б. Благојевић, Неготин-Зајечар, 2006, 41.

таоце у случају да жене покушају да напусте град. У јануару 1942. године жене са децом долазе у логор.[128]

Немци у масовној одмази 19. фебруара 1942. године врше одвајање. Покупили су сву мушку јеврејску децу старију од 15 година са тавана и све мушке Јевреје и они су истог дана стрељани на Бубњу. Жене Јеврејке са девојчицама и мушком децом млађом од 15 година држане су и даље у логору. Почетком марта 1942. године многе Јеврејке ће са децом бити транспортоване у логор на Сајмишту (Semlin Judenlager) и скоро до последњег погушени у гасним возилима.[129]

Таква је нешто касније била и судбина ових 155 Јевреја-емиграната (страних поданика).[130]

За разлику од Јеврејки које су живеле у Србији, Немци нису дозволили Јеврејкама-емигранткињама да поведу своју децу приликом њиховог транспорта за Београд крајем фебруара 1942. године. Њихови мужеви одведени су из логора да раде у Панталејској цркви и пошто су многи били из Немачке и Аустрије, коришћени су том приликом и за административне послове. Тих дана започело је велико ископавање војника царске Немачке који су погинули у Првом светском рату и који су сахрањени у порти Панталејске цркве. Јевреји су приликом ових радова држани у баракама Панталејске касарне које су користили и бугарски војници. Они нису стрељани са другим мушким Јеврејима у масовној февруарској одмазди.[131]

Јеврејска деца, доведена заједно са родитељима из Куршумлијске Бање и скупа доведена у логор са Јеврејкама, остала су у истом логору, без очева и мајки. Немци су их по одвођењу мајки држали у собу број пет, на спрату логорске зграде. По цео дан су били сами у истој соби. Једног дана почели су страшно да плачу због чега су Немци наредили да се изведу из собе. Тражили су да им се каже шта је са њиховим родитељима и молили да им се да папир да би им писали. Ову групу, која је према сећању преживелих заточеника бројала двадесетак најмлађих логораша, чинила су деца узраста од две до седам, па и осам година. Међу њима је било оних који су ишли у школу и знали да пишу. Немци су саопштили да ће ова јеврејска деца ускоро напустити логор. Дошли су камиони након чега су их стражари утоварили заједно са малим коферима од којих се нису раздвајали. Наређено је да се одвезу за Београд и да са њима пође један логораш. Судбина ове јеврејске деце из логора на Црвеном крсту била је страшна. Након што су стигли у Београд, Немци су им рекли да ће их одвести да виде родитеље. Утоварили су их у злогласни камион, који је направљен да пушта отрован гас и тако умрле (угушене) истоварили у Јајинцима испод Авале, где су за време рата

128 НМН, ЛЦК, кут. 7, МГ, Изјава Винке Николић.
129 *Група аутора*, *Жртве Лагера Ниш 1941-1944,* 24.
130 ВА, НА, кут. 24, ф. 3, док. бр. 3/1.
131 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Бланке Милановић.

стрељани затвореници из београдских логора и затвора. Убијен је и логораш којег су Немци одредили да буде са јеврејском децом. Тако су нацисти уништили децу јеврејских емиграната, која су остала након одвођења жена у логор на Сајмиште.[132]

Поједини Јевреји су из Ниша интернирани у логор на Сајмишту где су преживели колективно уништење гушењем и потом спроведени у логор на Бањици. Погубљени су 11. августа 1942. године. Дана 28. августа, Немци на Бубњу стрељају 80 мушких Јевреја-емиграната који су радили у Панталејској цркви. Већ сутрадан - 29. августа, немачки шеф Управног штаба у Србији, Харолд Турнер, констатовао је у свом извештају заповеднику Југоистока генералу Леру, да је Србија једина земља у којој је решено питање Јевреја и Цигана.[133]

Од тог времена Јевреји су стрељани појединачно. Није било више масовних стрељања и гушења. Изузетак чине Јевреји који су из Мађарске, Грчке или Румуније покушавали да илегално пређу у Бугарску где није било јеврејског прогона и да преко Турске дођу до Израела. Њих су Немци хапсили, спроводили у логоре на територији окупиране Србије и по правилу стрељали. У сећањима нишких затвореника остао је један такав пример. Једну петочлану јеврејску породицу (жена, муж, зет и две ћерке) Немци су ухапсили у Грчкој, транспортовали у нишки логор и стрељали на Бубњу.[134]

ТРАГЕДИЈА НЕМАЧКИХ РОМА У АУШВИЦУ

Када је немачкој нацистичкој војној сили и Трећем Рајху ишло добро на фронтовима, када су немачке јединице продирале према Москви и Лењиграду, немачки војници и старешине одбројавали су дане велике победе. Али, када су почели први већи порази, нарочито код Стаљинграда и у Северној Африци и како се Хитлерова тврђава рушила, почели су полако да отказују послушност својим командантима и били прогоњени. Тако су логор на Црвеном крсту видели и поједини немачки поданици, а међу њима и Роми, који су се противили политици Трећег Рајха и њиховог односа према онима које су сматрали припадницима ниже неаријевске расе.

Немачки Генерални конзулат у Истанбулу (Турска) је Министарству иностраних послова поднео извештај да су се 5. новембра 1942. године, појавили у Генералном конзулату чланови од 17 артиста (уметника) – и трупе забављачких излагача, који су дошли из Румуније и Бугарске, са циљем да у тада неутралној Турској наступају као артисти (уметници) у циркусу. Ова трупа је од немачких полицијских власти означена као Уметничка група „Франц/Фишер“.[135]

132 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Јелисавете Благојевић.
133 *Група аутора*, *Жртве Лагера Ниш 1941-1944,* 182.
134 ВА, НА, кут. 24, фасцикла (даље: ф)3, док. бр. 3/1.
135 ИАБ, BdS, B-1174.

Петоро ромских поданика имали су пасоше које им је претходно издао немачки конзулат у Букурешту (Румунија), док су четворица имала пасоше издате у Загребу (Хрватска) и Фиренци (Италија). Без пасоша је било је шест поданика и углавном се радило о малолетним особама. Тако је малолетна Елизабета Франц имала путне исправе и крштеницу из матичног уреда Хоне од 3. октобра 1938. године. Малолетник Аделхајд Блум имао је тада једну годину, а рођен је у кампу Формидо код Удина (Италија), где су га чували баба и деда, који су наступали у тамошњем циркусу. Он није имао никакве путне исправе већ је постојала само крштеница кампа Формидо од 2. октобра 1941. године. За једну немачку поданицу пасош је гласио на девојачко презиме, а утврђено је да је била удата.[136]

Карл Франц и Франц Фишер, као вође путујуће Уметничке групе „Франц/Фишер“, поднели су немачким властима захтев, да се поједина деца, коју је Карл Франц наводно преузео од свог нећака на бугарско-турској граници, упишу у пасош Карла Франца или његове жене Лине. На овај захтев се није могло позитивно одговорити због недовољних доказа и неслагања у изјавама лица која су поднела захтев.[137]

Турска полиција је указала неким члановима Уметничке групе на могућу казну затвора због непријављивања непоседовања одговарајућих немачких докумената за децу. Немачки конзулат у Истанбулу захтевао је да се група врати назад и да се спречи њихово наступање у Турској како се не би нарушавао немачки углед. Наређено је да се на бугарској граници свим средствима мора спречити њихов прелазак. Генерални конзулат се обавезао да у што краћем року изда привремене документе за децу.[138]

Међутим, док се о судбини немачких поданика из Уметничке групе „Франц/Фишер“ решавало у Истанбулу, Букурешту и Софији, предмет исте путујуће групе преузела је немачка служба безбедности у Србији. Према истрази коју је спровела Полиција безбедности и Служба безбедности у Београду, сва лица која се спомињу у извештају немачког Генералног конзулата у Истанбулу, били су ромски мешанци (мелези), од којих је један број имао и јеврејску крв. То је додатно погоршало њихов ионако незавидан положај. Ромски мешанци (мелези) су према одлуци Врховне немачке команде Вермахта од 10. јула 1942. године, одштампаној у *Alllgemeinen Heeresmitteilung* 17, ослобођени војне обавезе, док су они који су се већ налазили у трупама били отпуштани. Тако се ухапшени мелези нису смели третирати као војни заробљеници већ као политички кривци или као припадници ниже неаријевске расе.[139]

136 *Исто*.
137 *Исто*.
138 *Исто*.
139 *Исто*.

Већини ових особа издата је забрана напуштања места боравка без одобрења полиције. Због кршења те наредбе за њима је у Немачкој била расписана потерница.[140]

Како је шеф полиције и сигурности у Србији оценио да поменута уметничка група штети немачком угледу у иностранству, тражио је њено довођење у Београд. Издала је наређење немачкој војнообавештајној служби Абвер у Нишу да групу ухапси у Софији где се она налазила, покушавајући да се склони од немачког прогона.[141]

Испостава Абвер из Ниша отпутовала је за Софију и марта 1943. године ухапсила ову групу немачких Рома, где је било укупно 34 лица. Још 17 лица (мелеза), пронађено је без адекватних исправа у истој уметничкој групи.[142]

Немачки Роми доведени су у логор и смештени у собу број 14 у приземном делу зграде.[143] Пошто су многи у уметничкој групи били забављачи и добри свирачи, Немци су им дозволили да у логор унесу и музичке инструменте. Са српским затвореницима испевали су и једну песму.[144]

Немци су за време боравка уметничке групе „Франц/Фишер“ у логор тражили из Берлина податке за њихово антинемачко деловање због чега су били и терећени и на послетку ухапшени. Сваке ноћи се у логору чула њихова песма, а након десетак дана, одведени су даље – када се све утишало. Иста група Рома доспела је преко логора на Бањици у Београду у концентрациони логор у Аушвицу где су скоро сви били погубљени, о чему је испостави у Београду стигао и званични допис. [145]

Била је то у сваком погледу велика трагедија немачких поданика само зато што су означени од оних који су кројили нову европску и светску карту и успостављали нови европски поредак - нижом неаријевском расом.

---

140 *Исто*.
141 *Исто*.
142 *Исто*.
143 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Радмиле Јовановић.
144 *Исто*.
145 ИАБ, BdS, B-1174.

НИШКИ КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР ЗА РУСКЕ РОМЕ И ПОЛИТИЧКЕ КРИВЦЕ

Када је у мају 1941. године изашла немачка уредба о Јеврејима и Ромима, последњи су морали да носе жуту траку и било им је ограничено кретање у Нишу. До скидање трака дошло је залагањем судије шеријатског суда, који је свршио теолошки факултет у Цариграду и чија су два сина била у немачкој војсци. Он је био вођа народносне групе Албанаца муслимана у Нишу.[146]

У циљу заштите живота Рома велику активност испољавала је Исламска верска заједница – поверенство у Нишу. У Нишу је крајем јуна 1941. године одржан састанак у Исламској верској заједници од које је затражено решење, којим се гарантује да су Роми муслимани и њихово узимање под заштиту.[147] Делегација нишких Рома отпутовала је за Сарајево, где их је примио врховни поглавар Исламске верске заједнице. Он им је издао решење од војно управног команданта Србије, којим је обавестио да их узима за своје верске поданике и ставља их под своју заштиту.

Међутим, било је и оних Рома који су се услед ратних околности изненада доселили у Ниш и нису улазили у спискове привилегованих. Они су хапшени и затварани још од јесени 1941. године. Страхујући за своје животе поједини Роми су спас нашли пријављивањем на добровољни рад у Немачку.[148] Тако су се многи спасили од егзодуса који је тек следио.

У октобру 1942. године привилегије за Роме престале су и почео је велики прогон. Истог дана када су масовно хапшени нишки Роми извршено је хапшење и у Алексинцу, Лесковцу, Ражњу, Сврљигу и још неким местима. У септембру 1942. године Немци су извршили масовно хапшење и руских Рома.

Окупација је ове руске Роме затекла у Ћуприји, али по наређењу председника општине, сви су били исељени по разним местима. Једна група је боравила у Јагодини и по околним селима, друга у Параћину, трећа у Ћуприји. Сви су спроведени у логор на Црвеном крсту, док су тројица у јануару 1943. године стрељани на Бубњу код Ниша.[149]

У нишком логору су се поред припадника Црвене армије нашли и руски држављани који су још пре рата живели на територији Краљевине Југославије. Довођени су као сарадници или припадници покрета отпора или као саботери опасни по Немце или Бугаре.

Тако је међу логорашима било и припадника Руског заштитног

146 М. М. Миловановић, *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*, Ниш-Београд, 1983, 194.
147 Др Ј. Златић, *Страдалаштво српског народа у нишком ратном округу (1941-1944), књига 1 (Злочиначка активност немачке Фелдкомандантуре 809 – Ниш и Првог краљевског – бугарског окупационог корпуса)*, Ниш, 1994, 38.
148 НМН, ЛЦК, кут. 17, Изјаве Исмаила Синановића и Салије Барчића из Ниша.
149 *Исто*.

корпуса (РЗК) – тј. белогардејаца, који су се неформално налазили у војним формацијама немачког Вермахта.

Немци су припаднике РЗК ангажовали са радном организацијом Тот и на контроли Борског рудника. Овде су неки припадници почели увелико да се колебају, праве прве везе са припадницима покрета отпора и сами одлазили. Један од њих био је Михајло Воробијев који је био ангажован у Борском руднику где је направио везе са партизанским одредима због чега је ухапшен и предат нишком логору. На вратима самице бр. 13 исписао је следеће речи:

Мој отац В.П.Д 1896 г.
Моја мајка В.К.П 1899 г.
Ја В.К.М 1919 г.
Моја жена В.О.Н 1922 г.
Мој брат В.Н.Н. 1924 г.
Моја сестра В.Ј.Н 1927 г.
Жао ми је свих вас, но ништа не
може помоћи. Ко буде седео у овој
ћелији нек прочита ко је био
Воробјев Михаил. [150]

Међу свештеницима у југоисточној Србији било је и Руса који су приликом непријатељских претреса терена оптуживани за сарадњу са припадницима покрета отпора, хапшени и довођени у логор. Приликом акције против припадника ЈВУО на Сувој планини и претреса манастира у селу Вета код Беле Паланке, ухапшени су старешина манастира Данило Синко као и калуђер Сергије. И један и други су били Руси. Спроведени су у логор са другим калуђерима и мештанима као сарадници војних четника. Кад су их Бугари довели у логор наређено је да се обријају и ошишају док су им црквене мантије исечене на пола.[151]

У селу Кулина ухапшен је старешина тамошње цркве Михајло Апошански под оптужбом да је сарађивао са партизанским одредима на Малом Јастрепцу.[152]

Руских држављана је било и у војним формацијама генерала Милана Недића, председника владе Народног спаса. Они су углавном правили везе са војним четницима пошто се радило о официрима који су још пре рата

150 Н. Озмић, *Логор на Црвеном крсту*, Ниш, 2012, 17.

151 А.Динчић, Н.Озимић, *Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)*,13; Архив Југославије (даље: АЈ), Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача-фонд 110, фасцикла 526, документ 429 (даље: 110-526-429).

152 ИАБ, УГБ СП IV, к. 116-Б, рег. бр. 369/3.

служили у Краљевини Југославији и заклели се на верност краљу Петру II. Један од њих је био капетан Валерјан Шелеметјев, који је пре рата и за време немачко-бугарске окупације живео у Нишу. Ухапшен је од немачке тајне полиције (Гестапоа) фебруара 1943. године са још 50 официра и подофицира и из логора интерниран у казнени логор Сталаг 325 у Стрију (Пољска).[153]

ИТАЛИЈАНИ, НЕМЦИ И БУГАРИ КАО СТРАНИ ПОДАНИЦИ У ЛОГОРУ

У логору су једно време били заточени италијански и немачки војници и старешине који се никако не могу сврстати као савезници, али који јесу били категорија затвореника-страни поданици прогоњени од својих дојучерашњих савезника.

Иако је Италија била верни сарадник нацистичке Немачке и једна од чланица Сила Осовина, након савезничког искрцавања на њеној територији у јуну 1943. године све се променило. Немци су у дојучерашњим савезницима видели будуће противнике који их могу са лако истиснути из Италије. Да би спречили такав сценарио, још пре одсудне капитулације фашистичке Италије, започели су са хапшењем високих италијанских официра, команданата и војника. Заробљене су послали у заробљеничке логоре у Немачкој или у концентрационе логоре на територији окупиране Србије. Тако у нишки логор у јесен 1943. године стижу и први Италијани. За разлику од других странаца, Немци су Италијане по логорима највише малтретирали. Било је две групе Италијана. Први су сматрани политичким кривцима, а други *Бадољевцима*-по маршалу Пјетру Бадољу. Исти је заменио Бенита Мусолинија и као премијер италијанске владе направио прве везе са Американцима и Енглезима у сврху што брже капитулације Италије. Бадољева влада ухапсила је Бенита Мусолинија, али су га немачки диверзанти ослободили.[154] На тај начин Бадољо се у потпуности експонирао као немачки противник па су зато његове присталице биле прогоњене по читавој Италији – у оним крајевима где власт нису држали англо-амерички савезници или италијански партизани.

Италијани су првобитно били смештени у посебним баракама у Тврђави где су их Немци користили за рад, а касније их допремили у логор и врло брзо транспортовали даље – у Грчку или Бугарску. Једна група је извесно време држана преко пута логора – у коњичкој касарни, коју су користили бугарски војници.[155] Италијани су у логору били смештени на спрату у соби

153 ИАБ, BdS, S-751.
154 Grupa autora, *Drugi svjetski rat* – druga knjiga, Ljubljana, 1980, 258-260.
155 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Николе Вулића.

број 5, која је претходно била испражњена од домаћих затвореника.[156]

Италијански затвореници коришћени су у самом логору за копање ровова, склоништа за камионе и моторе. Вођени су и у граду да рашчишћавају рушевине од савезничких бомбардовања, излажући се опасности да и сами страдају.[157] Немци су једну групу одредили да ископава и спаљује лешеве на Бубњу где су за време окупације вршена стрељања и убијања логораша и затвореника. Ту групу су по обављеном послу ликвидирали како би уклонили доказе.[158]

Приликом расформирања логора у последњој групи стрељаних нашао се и један Италијан-Бадољевац.[159] Првобитно је био отпремљен у краљевачки логор где је вршио разне саботаже па је премештен у нишки логор. Када је 14. септембра 1944. године читана велика група логораша која се пушта на слободу прочитано је и његово име. Међутим, на излазу га је један немачки војник вратио са образложењем да треба да се нешто провери преко телефона у Београду. Пошто су телефонске везе биле у прекиду, Италијан је задржан са групом логораша која није прозвана за пуштање и враћен у дванаестици. На крају је поделио тужну судбину непрозваних- стрељан је иза логорског зида.[160] Када су после рата рађене есхумације последње групе стрељаних иза логора, пронађени су лешеви петорице убијених које није имао ко да идентификује.[161]

Немци су ухапсили и италијанског конзула у Турској након њеног преласка на страну савезника и спровели га у Ниш. [162]

За разлику од Италијана, немачки нелојални војници и старешине као и дезертери, почели су да се прогоне и доводе у логор 1944. године. Томе је у великој мери допринела околност да Немци не губе само рат, већ да се догађају и велики потреси у самом Трећем Рајху. Било је разрачунавања између немачке тајне полиције и обавештајне службе – Абвер, нарочито након убиства првог човека немачке обавештајне службе Рајхарда Хајдриха у Чехословачкој и након што је установљено да је први човек Абвера адмирал Канарис повезан са западним савезницима.[163] И неуспели атентат који је Клаус Фон Штауфенберг покушао да изврши над Хитлером у јулу 1944. године утицао је да се односи заоштре и многи немачки команданти – *Штауфенберговци* (генерали завере), хапсе и депортују у логоре.[164]

---

156 НМН, ЛЦК, кут. 8, МГ, Изјава Владислава Ђурђевића.
157 НМН, ЛЦК, кут. 8, МГ, Изјава Марка Франете.
158 ИАН, Фонд Окружно повереништво за утврђивање злочина окупатора и његових помагача (даље: Козара) Ниш (1944-1947), кут. 1, ф. 67.
159 Група аутора, *Жртве Лагера Ниш 1941-1944,* 286.
160 НМН, ЛЦК, кут. 8. МГ, Изјава Марка Франете.
161 Данас се у Народном музеју у Нишу чувају лобање петорице логораша који су стрељани и неидентификовани. Једна је и стрељаног Италијана.
162 НМН, ЛЦК, кут. 13. МГ, Изјава Влајка Митића.
163 Mr M. Kreso, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941-1944 (sa osvrtom na centralne okupacione komande i ustanove za Srbiju, Jugoslaviju i Balkan)*, Beograd, 1979, 210 .
164 ВА, НА, кут. 27, док. 11/7-1. Предмет оптуженог Августа Мајснера и осталих.

Немачки војници и старешине имали су све привилегије у логору иако су неки затварани и по самицама. У сећању нишког логораша и будућег интернирца у Маутхаузену остао је догађај када је по наређењу чистио под у поткровљу логорске зграде где су се налазиле поменуте самице. Користио је сваку прилику да приликом рада достави по неку цигарету својим логорским сапатницима. Испред самице број 10 покушао је да у исту дотури цигарету, али уместо измученог логораша угледао је најпре угланцане војничке чизме, у позадини мањи кревет, а затим и униформисаног вишег немачког официра који је стајао и држао се рукама за гвоздене решетке. У следећој самици налазио се још један немачки официр.[165]

Када је логорска управа доводила немачке војнике, самице су биле подељење тако што је лево крило било резервисано за немачке кривце док су се у десном налазили Срби-политички кривци.

Немци су добијали као ванредно следовање цигарете, чоколаде и шибице. Имали су мање кревете налик отоманима који су стајали у усправом положају од улаза у самицу па до зида. Понекад би пристајали да за порцију више разносачу хране дају паклу цигарете који је исте делио Србима. Немачки непослушни официри извођени су у шетњу одвојено од других затвореника. Тада би стражари на њих пуштали дресиране псе који су их јурили и уједали тако да су добро запамтили вероломство и нелојалност Трећем Рајху. [166]

Пред само расформирање логора у приземљу је било затворено 20 немачких војних дезертера који су протествовали против нацизма, Хитлера и захтевали да их старешине воде на фронт да погину како би заштитили своје породице. Исти немачки дезертери су у дворишту пред постројеним логорашима били жестоко претучени палицама, пендрецима, жилама и кундацима.[167]

Након преласка Бугарске у табор савезника, Немци су почели да хапсе и бугарске војнике и њихове официре као још једне вероломне савезнике. Према извештају немачког команданта Југоистока од 6. септембра 1944. године, у Нишу је спроведено и затворено 36 бугарских официра, 9 службеника и 777 подофицира и војника, а да дан раније, са својим ужим штабом у Нишкој Бањи и генерал Асен Николов, командант Првог краљевског бугарског окупационог корпуса. Немци су Бугаре заробили или ухапсили у акцијама од 1. септембра исте године.[168] Ухапшени су држани у затвору Фелдкомандантуре 809 и одатле отпремљени у Грчку где су их ослободили Енглези, који су интервенисали у грађанском рату у корист монархистичких снага.[169]

165 НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Владимира Јовановића.
166 НМН, ЛЦК, кут. 12, МГ, Изјава Љубише Игњатовића.
167 НМН, ЛЦК, кут. 13, МГ, Изјава Влајка Митића.
168 НАВ, Т-311, Р-193, С-175, 276.
169 *Исто.*

У концентрационом логору за време окупације готово да није било Бугара, осим Александра Неофита Стојанова, који је носио илегално партизанско име „Ломски“, пошто је пре дезертирања из бугарске војске припадао Ломском пуку. Он је доведен као припадник покрета отпора након што га је Српска државна стража генерала Милана Недића заробила у околини Сврљига приликом потера за партизанским одредима. На саслушању у затвору Специјалне полиције у Нишу, Стојанов је открио многе занимљиве појединости. У селу Љуберађа код Бабушнице, један бугарски официр био је у вези са партизанима и пуштао их је да се слободно крећу и организују.[170]

Читав предмет Стојанова прослеђен је немачкој полицији, а исти је предат Гестапоу у логору на Црвеном крсту до окончања истраге. Бугарске војне власти одредили су суђење пред Преким Војним судом 7. Рилске дивизије због дезертирања из бугарске војске и прикључивања комунистима. Суђење је окончано 19. октобра 1942. године у Београду. Донета је смртна пресуда, која је извршена четири дана касније, у 6.30 минута. Стрељање су извршили припадници 34. пешадијског пука по наређењу Штаба 7. Рилске дивизије.[171]

170 ВА, НДА, кут. 21, рег. бр. 132/1-6 .

171 Група аутора, *Жртве Лагера Ниш (1941-1944)*, 498; НМН, ЛЦК, кут. 17, МГ, Изјава Живке Мирчетић.

ЗЛОЧИН ПРОТИВ СТРАНАЦА

Резиме

Категорија заточених (логорисаних) савезника-противника Трећег Рајха и страних поданика, била је најмалобројнија у нишком концентрационом логору за читаво време рата и они у већини случајева нису стрељани, нити били убијани. Немци су поштовали Женевску и Хашку конвенцију о поступку за војним-ратним заробљеницима, пружајући медицинску помоћ рањеним и болесним америчким ваздухопловцима и обавештавајући њихове команде. То није био случај са Јеврејима-емигрантима и руским и немачким Ромима. Тежак положај након заробљавања или хапшења имали су италијански заробљеници као и Совјети који су коришћени за тешке физичке радове док су припадници покрета отпора били убијани. Немци су у првима гледали издајнике Осовине, а у другима комунисте, који немају никаква права.

У Грчкој, Пољској и Француској водио се снажан покрет отпора као и у нашој земљи. Немци тај покрет отпора нису признали иако су све поменуте земље имале своју легитимну владу која се налазила у Лондону. Немци су у поменутим земљама против отпора наступали брутално, али када се радило о заробљавању њихових грађана у Србији, ствар је била сасвим друкчија.

Тако је нишки концентрациони логор за Енглезе, Американце, Совјете, Пољаке, Грке, Шпанце, Французе, Чехе и друге представљао транзитни (пролазни) логор одакле су одвођени даље. Када је реч о заробљеним Англо-Американцима, исти су били транспортовани у заробљеничке логоре, док су остали углавном одвођени у радне команде у Француској и Аустрији и коришећни као јефтина радна снага.

Покушај компромисне политике Трећег Рајха да на Балкану уједини све антикомунистичке војне снаге против растуће совјетске опасности учинио је да се многи Грци, оптужени за рад против Немаца на страни националног покрета отпора, отпусте из логора и затвора. Многима су смртне казне замењене за одлазак у заробљеничке логоре. Коначно, у заробљеништво су на крају отпремани и поједини совјетски војници, иако Хитлер званично никад није совјетским партизанима признао статус легално зараћених војних формацији. Последње године окупације у Србији, Хитлеровој Немачкој послушност су почели да отказују и дотадашњи команданти и војници, припадници Руског заштитног корпуса па су се и они били прогоњени и затварани.

Председници и чланови чехословачке, пољске и француске владе позивали су путем радија своје поданике да приступају националним покретима отпора на Балкану. У редовима националиста – припадника ЈВУО, нашао се и један број одбеглих Црвеноармејаца. Једног су Немци стрељали у Нишу.

Иако су савезнички авиони усмртили приличан број немачких војника приликом бомбардовања градова у Србији, Немци се нису светили и убијали заробљене савезничке ваздухопловце и чланове енглеских војних мисија. Знали су да увелико губе рат. С тога треба тражити њихов прилично толерантан однос када је реч о затвореним савезницима, не само у Нишу, већ и по другим градовима и местима.

Сарадници покрета отпора који су још пре рата живели у Краљевини Југославији, нашли су се на удар немачких злочиначких ратних закона по којима се могао убити свако ко делује против интереса и сигурности немачких окупационих власти или само зато што је по нацистичким схватањима припадник ниже-неаријевске расе. Ту није било привилегија.

Истраживања на ову тему из чега је настала ова књига потврила су да је нацистички концентрациони логор у Нишу за време свог постојања имао један интернационални карактер и да ће у будућности (као меморијални музеј) нарочито бити интересантан многобројним страним посетиоциома.

Затвореници су потицали из 18 земаља: Енглеске, Америке, Совјетског Савеза (Русије), Пољске, Француске, Грчке, Бугарске, Румуније, Мађарске, Немачке, Италије, Чешке, Словачке, Турске, Шпаније, Аустрије, Румуније, Израела, као и из земаља некадашње Југославије, које су данас признате земље у свету. Укупно су 22 земље имале по неког становника у нишком логору као затвореника.

Логор на Црвеном крсту је повезивао људе-противнике нацизма и фашизма (домаће и стране) у ратним тешкоћама, рађао будућа нераскидива пријатељства, био и остао место које ће ујединити и мирити народе у време светског мира.

Aleksandar Dincic

CRIME AGAINST FOREIGNERS

Summary

Category detained (camp-prisoners) allies-the opponents of the Third Reich and foreign subjects, was the smallest group in concentration camp in Nish during the war, and in most cases they are not executed, nor were killed. The Germans respected the Geneva and Hague Conventions on the procedure for the military-prisoners of war, providing medical assistance to the wounded and sick American airmen and informing their command. That was not the case with the Jews-emigrants and Russian and German Gypsies (Roms). The difficult position after capture or arrest were Italian prisoners as well as the Soviets who were used to hard physical labor while some members of the resistance were killed.
The Germans were the first to watch the traitors of the Axis, and in others the Communists, who have no any rights.

In Greece, Poland and France led to a strong resistance movement as well as in our country. Germans that the resistance is not recognized, although all the above mentioned countries had their legitimate government that was in London. The Germans in these countries against resistance played a brutal, but when it came to capturing their citizens in Serbia, the matter was quite different.

Thus, a low concentration camp for the English, Americans, Soviets, Poles, Greeks, Spaniards, French, Czechs and others representing transit camp where they were taken away. When it comes to the Anglo-Americans captive, the same were transported to POW camps, while others are mainly taken in the labor controls in France and Austria and used as cheap labor.

Attempting to compromise the policy of the Third Reich to the Balkans unite all the anti-communist military forces against the growing Soviet threat was made that many Greeks, accused of working against the Germans on the National Resistance Movement, released from camps and prisons. Many have replaced the death penalty for going to prison camps. Finally, in captivity they eventually shipped and several Soviet soldiers, although Hitler was never officially admitted Soviet partisans legal status of belligerent military formation. Last year occupation of Serbia, Hitler's Germany obedience began to fail and former commanders and soldiers, members of the Russian Protection Corps, so they, too, were persecuted andimprisoned.

Presidents and members of the Czechoslovak, Polish and French governments are calling on the radio his subjects to join the national resistance movements in the Balkans. In the ranks of the nationalists - members JVUO, there is also a number of escaped Red Army. Some of them gave their life for someone else's King Peter II. One was shot by the Germans in Nis. Finally, in the ranks JVUO in eastern Serbia fought and son of the celebrated Soviet generals Konjev.

Although Allied planes killed quite a number of German soldiers during the bombing of cities in Serbia, Germans are not retaliated and killed captured Allied airmen and members of the English military mission. They knew that they were already losing the war. In addition to look their very tolerant attitude when it comes to indoor allies, not only in Niš, but also in other cities and towns. Associates of the resistance who before the war lived in the Kingdom of Yugoslavia, they found themselves on the impact of German war criminal laws that could kill anyone who works against the interests and security of the German occupation authorities, or just because it was under Nazi conceptions member of a lower-non-arian race . There was not a privilege.

Research on this topic from which it emerged this book confirmed that the Nazi concentration camp in Nish during its existence had an international character and will in the future (as a memorial) be particularly interesting to numerous foreign visitors.

Текст превео

Бранко Петровић

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори:

а) Необјављена архивска грађа

1. – *Војни архив у Београду*

-Немачка микрофилмована документа из серије Вашингтон (НАВ) и Минхен (М)
-Фонд Недићева архива (НДА)
-Фонд „Непријатељска архива“ (Бугари)
-Фонд „Непријатељска архива „ (Немци)
-Фонд Четничка архива (ЧА)
-Фонд „Војска Краљевине Југославије“ (ВКЈ)

2. – *Историјски архив града Београда:*

-Фонд Befehlshaber und des SD (BdS).
- Картотека фонда BdS
- Фонд Управа града Београда – одсек Специјалне полиције – одељење IV
-Logor Banjica–logoraši (knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica (1941-1944), knjiga 2, Beograd, 2009.

3.– *Архив Југославије:*

-Жртве рата 1941-1945, Савезни завод за статистику (ознака фонда: 179), Резултати пописа, Београд, август 1966. године. Евиденција за 3.000 жртава (страдали- нестали) у Нишу и из нишког логора и затвора.
-Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (фонд 110)

4.– *Архив Србије:*

-Фонд – документа преузета из Безбедоносно информативне агенције (БИА), фасцикле докумената везане за ОЗН-у /УДБ-у града Ниша.

5.– *Историјски архив Ниш:*

-Збирка микрофилмова (1915-1945)
-Фонд Окружно повереништво за утврђивање злочина окупатора и његових помагача (Козара) Ниш (1944-1947)
-Фонд Главног одбора Црвеног крста-окружни одбор Ниш (1878-1947)

6.– *Историјски архив Пирот:*

-Архивалије четника Драже Михаиловића. Записник са саслушања команданта Нишавског корпуса капетана Душана Петровића-Бороше пред УДБ-ом града Пирота

7.– *Национални архив у Вашингтону (САД) - The National Archives in Washington, DC (USA)*

-Missing Air Crew Reports

8.– *Народни музеј- Ниш:*

-Књига изјава заточеника концентрационог логора на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)
-Збирка предмета и докумената заточеника логора на Црвеном крсту

Мемоарска грађа — НЕОБЈАВЉЕНА

Аранђеловић Драгомир, *Тренутци вечности (сећања)* – МГ.
Атовић Владимир, *Изјава* – МГ.
Барчић Исмаил, *Изјава* — МГ.
Вулић Никола, *Изјава* — МГ.
Говедарица Јован, *Изјава* — МГ.
Димитријевић Персида, *Изјава* – МГ.
Ђурђевић Владислав, *Изјава* — МГ.
Игњатовић Љубиша, *Изјава* — МГ.
Јовановић Владимир, *Изјава* — МГ.
Јовановић Драгољуб, *Изјава* — МГ.
Јовановић Радмила, *Изјава* — МГ.
Миловановић Мирослав, *Изјава* — МГ.
Митић Влајко, *Изјава* — МГ.
Николић Винка, *Изјава* — МГ.
Николић Миодраг, *Изјава* — МГ.

Ринчић Добривоје, *Изјава* — МГ.
Синановић Исмаил, *Изјава* — МГ.
Франета Марко, *Изјава* — МГ.

б) Објављена архивска грађа
-*Aprilski rat 1941. (zbornik dokumenata),* knjiga 2, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1987.

-*Извештаји и наредбе комесарске управе и Недићеве владе за округ Зајечарски 1941-1942. година, књига 1* – приредио: Б. Благојевић, Неготин-Зајечар, 2006.

-*Nemačka obaveštajna služba,* knjiga IV, Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ Uprava državne bezbednosti III odeljenje, Beograd, 1959.

Литература:

а) Књиге:
-*A treatise on the juridical basis of the distinction between lawful combatant and unprivileged belligerent*, The judge advocate general`s school U.S. Army, Charlotte, 1959.
-Војвода Василије Трбић, *Мемоари казивања и доживљају војводе велешког (1912-1918, 1941-1946)*, књига друга, СКЗ, Београд, 1996.
-Златић Др Ј, *Страдалаштво српског народа у нишком ратном округу (1941-1944), књига 1 (Злочиначка активност немачке Фелдкомандантуре 809 – Ниш и Првог краљевског – бугарског окупационог корпуса)*, Просвета, Ниш, 1994.
-Лазић В. Б, *Сведочења о ратним заробљеницима војске Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941 – 1945*, Савез удружења ратних војних заробљеника Другог светског рата (1941-1945) Југославије, Београд, 1998.
-Deakin F.W.D, *The Embattled mountain*, London Oxford University Press, New York-Toronto, 1971.
-Динчић А, Озимић Н, *Припадници Југословенске војске у отаџбини у нацистичком концентрационом логору на Црвеном крсту у Нишу (1941-1944)*, Народни музеј Ниш, Ниш, 2014.
-*Drugi svjetski rat* – druga knjiga, Mladost, Ljubljana, 1980.
-Ковањанин М, *Немачки логор на Сајмишту (1941-1944)*, Институт за савремену историју, Београд, 1992.
-Kreso Mr M, *Njemačka okupaciona uprava i Beogradu 1941-1944*, Istorijski arhiv Beograd, 1979.
-Lawrence C, *Irregular Adventure*, Faber & Faber Limited, London, 1947.
-Milić M, *Jugosloveni u koncentracionom logoru Mauthauzen*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1992.
-Миловановић М. М, *Немачки концентрациони логор на Црвеном крсту у Нишу и стрељања на Бубњу*, Институт за савремену историју-Општински одбор Субнор Ниша-ИРО-Народна Књига, Ниш-Београд, 1983. -Озимић Н, *Логор на Црвеном крсту*, Народни музеј Ниш, Ниш, 2012.
-Озимић Н, Динчић А, Симовић Б, Груден Милентијевић И, Митић И*, Жртве Лагера Ниш (1941-1944),* Народни музеј Ниш, Нишки културни центар, Медивест КТ, Ниш, 2014.
-Петровић Б, *Манастир Успенија Пресвете Богородице у Вети,* С-принт, Београд, 2012.
-*По войната на Балканитѣ въ 1941 год*, Софиа, 1954.
-Сапунджиев И, *Германсиите войници в Кюстендил – април 1941*, Кюстендил, 2008.
-Romano J, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd, 1980.

б) Чланци у часописима
-Динчић А, *Нишки војни (ратни) заробљеници у Другом светском рату (1941-1945)*, Зборник Народног музеја Ниш, број 21, Ниш, 2012, стр. 93-121.
-Ristović M, *Jugoslavija i jevrejske izbeglice 1938-1941*, Istorija 20. veka, broj 1, Beograd, 1996, str. 45-59.
Новине:
-Лист *The Independent*, sunday 05 april 2015, чланак Max Arthur-а: „Major Charles Hargreaves (SOE officer in wartime Yugoslavia and Colditz survivor).

в) Тематске базе података са интернет сајтова:
-Официјални сајт Асоцијације енглеских (британских) ратних ветерана: *http://gallery.commandoveterans.org/*
-Централна база података у Јад Вашему за усмрћене Јевреје у Холокаусту за време Другог светског рата (1941-1945): *htpp://www.yadvashem.org/*(The Central Database of Shoah Victims' Names).

LES ALLIÉS ET SUJETS ÉTRANGERS DANS LE CAMP CROIX-ROUGE À NIŠ

Introduction

LE CAMP DE CONCENTRATION CROIX-ROUGE À NIŠ COMME UN CAMP INTERNATIONAL

Dans le camp de concentration Croix-Rouge à Niš (Allem. Anhalter Lager des Nisch) furent amenés des gens de diverses parties de l'ancienne Yougoslavie et non seulement des territoires du Sud-est de la Serbie, contrôlée par Feldkomandantur 809 basée à Niš. Dans la plupart des enquêtes et chasses des occupants ont péri le plus les associés du mouvement de la résistance ou les personnes qui, durant de nombreux blocages, se sont trouvées dans un encerclement hostile. Les occupants ont rassemblés le plus grand nombre pour les interroger dans les prisons ou camps. De cette façon furent créées les catégories des prisonniers des camps.

La première catégorie était composée de prisonniers otages, garantie que la résistance n'attaquerait, blesserait et tuerait les troupes d'occupation; la seconde des membres de la «race de non-arienne» – les Juifs amenés au camp à être annihilés, et avec eux les Roms, qui ont survécu à la destruction collective. Le troisième et le quatrième groupe de prisonniers étaient les membres ou associés du mouvement de la résistance partisane yougoslave et Tchétnik, comme de l'armée du Royaume de Yougoslavie, qui a continué à s'opposer aux forces d'occupation dans le pays après la cessation des hostilités militaires le 17 avril 1941.

Le cinquième groupe, moins célèbre camp de groupe, qui a donné au camp de concentration à Niš a sa fondation un caractère international et l'a placé dans le classement des autres plus célèbres camps nazis, était composé de ressortissants étrangers - des membres de la résistance, des pilotes et aviateurs alliés prisonniers, des membres des missions de l'armée anglaise mission, des capturés de l'Armée Rouge, des sujets yougoslaves d'avant-guerre qui aidaient la résistance et juifs-émigrants.

Les premiers sujets étrangers sont arrivés au camp Croix-Rouge depuis sa fonction camp de prisonniers. C'était les soldats anglais capturés lors de la conquête allemande de l'île grecque de Crète et lors de la défaite de l'armée alliée en Grèce.

Le camp de concentration à Niš, pendant l'occupation, par la chronologie d'arrive, ont vu: les Anglais, les Polonais, les Grecs, les Français, les Soviétiques et les Russes, les Italiens, les Tchèques, les Roumains, les Espagnols, les Turcs et les Américains. Il y avait aussi des Roms russes et allemands. Un certain nombre de ressortissants étrangers furent détenus à la prison de la Gestapo et la prison de l'armée bulgare, la prison du district et l'ancien pénitencier. Les occupants ont généralement après un bref interrogatoire des ressortissants étrangers remis à l'administration du camp de poursuivre la procédure.

Les témoignages sur le séjour des ressortissants étrangers dans le camp Croix-Rouge à N Niš peuvent voir dans les cellules dans le grenier du bâtiment du courant camp. Les murs et les portes, même après le passage de sept décennies,

peuvent encore être identifiés par des signatures individuelles ou des messages-avertissements rayés pour l` historie, pour l'avenir.

Le manuscrit *Les Alliés et les sujets étrangers dans le camp Croix-Rouge à Niš* a été préparé à l'occasion du 70e anniversaire de la victoire sur le fascisme et le nazisme dans la Seconde Guerre mondiale. Une base de données incomplète a été formée de 300 sujets étrangers enregistrés enfermés après le transport des prisonniers de guerre en juin 1941.

Un certain nombre de victimes a été publié dans la monographie qui a été publiée en 2014 et dédiée aux victimes du fascisme et du nazisme et à leurs descendants.

Selon les rapports disponibles et préservés, le nombre de sujets étrangers internés dans le camp de concentration ne dépasse pas plus de 400 détenus, mais pour eux tous les données n'ont pas pu être trouvées. Le moins de rapport, ainsi que les noms, n'ont pu être trouvées pour le groupe de soldats fugitifs de l'Armée rouge en février 1943, pour les Juifs de la Grèce, les Italiens et les Allemands détenus, ainsi que pour les sujets étrangers qui, pendant l'occupation travaillaient dans la mine à Bor.

Le peuple serbe avec ses alliés a donné une contribution inestimable à la victoire de la coalition antifasciste sur les puissances de l'Axe dès le 27 mars 1941 quand il a renoncé à l'obéissance à Hitler et de cette façon l'a contraint de reporter l'attaque sur l'Union soviétique, qui finira par se révéler comme crucial pour briser ses forces militaristes.

Pour cette grande victoire de nombreuses vies furent perdues. L'histoire des Alliés et des autres sujets étrangers au camp de concentration à Niš pendant trois ans, six mois et quatre jours d'occupation est seulement un petit segment de l'ensemble du drame humain qui a été joué de 1941 à 1945 - jusqu'à la victoire finale sur le fascisme et le nazisme.

L'auteur

LA PERSECUTION ET L'EMPRISONNEMENT DES ANGLOPHILES

L'Allemagne d'Hitler a, sans déclaration de guerre, exécuté une agression contre le Royaume de Yougoslavie le 6 avril 1941, et avec elle sur la Grèce aussi, quand dans la matinée suivirent les frappes aériennes sur les villes à travers le pays et lorsque les forces blindées et mécanisées allemandes ont traversé la frontière bulgare, roumaine, hongroise et autrichienne,[172] Les troupes allemandes sous le commandement du général Friedrich-Georg Eberhart sont entrés dans Niš le 9 avril 1941. La guerre sur le front de Niš a été achevée en exactement trois jours. [173]

Après la brève guerre d'avril, les Allemands ont rassemblés à Niš un grand nombre d'officiers, sous-officiers et soldats de l'Armée royale yougoslave de divers endroits. Pendant la prise allemande de Nis et Belgrade ont été capturés 22.000 soldats et officiers yougoslaves.[174]

L'Armée royale yougoslave a été défaite dans la courte guerre d'avril, mais elle n'a pas été détruite. Le roi et le gouvernement ont échappé à la capture, sont allés à la Grèce, et plus tard en Angleterre, où, avec l'aide de ses alliés, ils ont continué à se battre dans le pays occupé. Le jeune roi Pierre II Karadjordjević s'adressa a son people par radio depuis Jérusalem, notant que la lutte continue. [175] Les Allemands ont aussitôt interdits l'écoute des radios étrangères (anglaises), et tous ceux qui ont été pris furent arrêtés et escortés vers des prisons et des camps qui existaient déjà.[176]

Même avant le déclenchement de la guerre, le Royaume de Yougoslavie tout entier était sous une extrêmement forte influence anglaise. Les services de renseignement anglais (Intelligence) avaient un vaste réseau à travers le Royaume de Yougoslavie et ont fourni des stations de radio secrètes à ses hommes à Sušak (La Croatie), Ljubljana (La Slovénie), Belgrade (La Serbie), Sarajevo (La Bosnie), Skopje (La Macédoine) et Niš (La Serbie). La première station de radio à Niš, sous le symbole «R5-80» a été cachée dans le sous-sol de l'hôtel « l'Orient» dont le propriétaire était Arandjel Mitić. La deuxième était située dans le sous-sol du Foyer anglais dans Pantelej et a ensuite été remise à la résistance, tandis que la troisième, dernière, était dans la maison en face du bureau de la Poste aujourd'hui.

Les Allemands immédiatement après l'occupation de Nis ont, parmi les premiers détenus, transférés les adeptes du 27 mars, les anglophiles et les

172 La guerre d'avril *1941. (Recueil de documents), livre 2, Belgrade, 1987,* 353-355.
173 *Dans la guerre des Balkans en 1941*, Sofia, 1954, 34.
174 Božidar V. Lazić, *Les témoignages des prisonniers de guerre de l'armée du Royaume de Yougoslavie dans la Seconde Guerre Mondiale 1941 – 1945*, Belgrade, 1998, 127.
175 A. Dinčić, N. Ozimić, *Les membres de l'Armée yougoslave dans la patrie dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš (1941-1944)*, Niš, 5.
176 Les Archives de Serbie (à la suite : AS), Fonds de l'Agence nationale de sécurité d'information (à la suite: BIA), dossier (à la suite : d), 52, *L'organisation de Draža Mihailović à Niš. - élaborat, „Activité renseignement Britannique pendant la guerre*" (à la suite : Activité RB) 2.

membres de la loge maçonnique ainsi que des clubs Rotary dans lesquels ils se sont principalement penchés sur les lobbys juif et anglais.[177] Les Allemands ont mis en place un livre et des mandats d'arrêt pour la Yougoslavie (Fandungbuch für Jugoslawien), avec des données sur plus de quatre mille personnes.[178] Il s'agissait d'enregistrement sur les adversaires du Troisième Reich qui ont exprimé ouvertement leur mécontentement avant la guerre et qui ont été largement marquées comme anglophile. A Niš, sur la base de ces mêmes enregistrements fut également arrêté un certain nombre d'admirateurs anglais - avec la culpabilité qui ils ont exhorté les manifestants à chanter contre l'Allemagne d'Hitler et Hitler, qu'ils écoutaient les stations de radio anglaises, portaient le drapeau britannique pendant les manifestations de mars, etc. Le Foyer Anglais à Niš, où les Allemands dans l'enseignant Robert Humphrey ont vu l'homme principal du service Intelligence qui dans la ville réunissait les Serbes - anglophiles ou leurs admirateurs et associés. [179]

Immédiatement après leur arrivée sur le territoire serbe, les autorités des services de contre-renseignement et de sécurité de l'État allemand ont commencé une recherche concernant le service de renseignement d'avant-guerre en Yougoslavie. Un bon nombre de ces personnes furent identifiées par le service de renseignement allemand comme membres ou associées de l'Intelligence Service britannique, et sont entrés dans la liste extraordinaire de mandats d'arrêt. Comme matériel dans la recherche des canaux anglais ont servi les listes d'Anglais qui avant la guerre ont été employés dans les représentations diplomatiques et consulaires de la Grande-Bretagne en Yougoslavie et dans les entreprises anglaises. En plus des citoyens anglais, furent aussi couverts les citoyens yougoslaves dans le service britannique. Entre autres, furent vérifiés les fonctionnaires des compagnies pétrolières « Shell - Royal Dutch », qui avait, dans la Yougoslavie d'avant-guerre son affiliation, intitulé « Shell yougoslave a.d. »; de Standard, Vacuum Oil Company (société américaine, mais avec un nombre considérable de personnel britannique), qui a également eue une affiliation en Yougoslavie, puis les sociétés minières de Trepča Mines Ltd; l'Association des miniers de Bor (où il avait également des Anglais); la compagnie d'assurance « Royal Exchange Assurance » et divers sociétés bancaires qui étaient contrôlées par le capital britannique, etc. La sphère d'intérêt du capital français (la Banque franco-serbe ad) et du capital hongrois (le Bureau de crédit yougoslave a.d.) fut considérée comme suspecte en termes des activités d'avant-postes britanniques.[180]

Le groupe allemand GFP-20 a réussi à saisir les archives des partis politiques d'avant-guerre et du Club yougoslavo-anglais, c'est-à-dire du siège qui se trouvait dans le bâtiment près de l'église de Pantelej. Furent aussi saisies les archives des associations maçonniques d'avant-guerre, qui devaient être

---

177 *Ibid.*

178 M. Milić, *Les yougoslaves et le camp de concentration Mauthausen*, Belgrade, 1992, 63.

179 AS, Fonds BIA, d. 52, *Activité RB,* 2.

180 *Le service de renseignement allemand* IV, Belgrade, 1959, 738.

transférés au bâtiment de l'ambassade tchécoslovaque à Belgrade, mais l'avance éclaire allemande a tout rendu impossible. Dans la gestion et la traduction des archives a été engagé Dragutin Hirsch, officier actif de l'Aviation de l'ancienne Armée yougoslave. Les Allemands ont trouvé dans cette archive des traces de plusieurs agents anglais, recrutés par l'Intelligence Service dans la période précédant la guerre. Considérant que parmi les informateurs anglais il y avait quelques personnes employées dans l'usine de tabac, le groupe spécial de renseignement GFP-20 a établi sa filière dans l'usine, en essayant de les détecter. En outre, elle a été à la recherche des stations de radio anglaises dans la ville. [181]

Sur la base des culpabilités par le livre des mandats d'arrêts pour la Yougoslavie, déjà en mai 1941, les Allemands ont commencé une enquête sur « la clique de conspirateurs serbes », qu'Hitler a blâmée comme coupables pour le coup du 27 mars. À cette fin, une commission spéciale a été établie. Les Allemands avaient l'intention d'organiser un processus majeur dans les villes serbes contre tout anglophile sous le nom de code « Macon » qui n'a pas réussi à cause de l'attaque surprise sur l'Union soviétique. Il était prévu que tous les inscrits soient arrêtés et d'organiser leur procès pour, comment les Allemands déclaraient, « activité destructrice » contre les intérêts du Troisième Reich. [182] Tous ceux arrêtés pour leur culpabilité de par le *Livre des mandats d'arrêts pour la Yougoslavie* devaient être placés dans un camp de détention spécial pour prisonniers politiques. Ce sont aussi les premières réflexions de camp pour les prisonniers politiques après l'occupation du Royaume de Yougoslavie. [183]

181 *Ibid.*
182 AS, Fonds BIA, d. 52, *Activité RB,* 3.
183 M. Milić, *Les yougoslaves et le camp de concentration Mauthausen,* 63; AS, Fonds BIA, d. 52, *Activité RB,* 3.

LES ANGLAIS DANS LE CAMP DE PRISONNIERS À NIŠ

Pendant les premiers jours et les mois de l'occupation allemande, il y avait plus de 10.000 prisonniers de guerre dans la ville.[184]

Les prisonniers de guerre étaient gardés dans le bâtiment du 16e régiment d'infanterie « Empereur Nicolas II », à Boubagne, dans les vieilles casernes turques derrière La Tour des Crânes, tandis que la plupart des prisonniers était dans la caserne du Premier régiment de cavalerie « Miloš Obilić » à la Croix-Rouge (Kavaleriekaserne in Nish) et au bâtiment de fourrage du même régiment, connu aujourd'hui comme le Musée Mémorial du « 12 Février », ou le *Camp à la Croix-Rouge*. A la veille de la guerre d'avril, ici fut situé le magasin à fourrage de l'armée du Royaume de Yougoslavie, qui, avant la guerre, a été complètement déchargé.[185]

De la mémoire du Secrétaire de la Croix-Rouge Nis, il est resté que les Anglais, avec les prisonniers de guerre yougoslaves, résidaient dans le camp de prisonniers de Niš à « ciel ouvert », c.-à-d. à l'extérieur.[186]

En plus des soldats et des officiers yougoslaves capturés, arrivaient aussi les anglais captures. Le premier groupe de prisonniers de guerre anglais est arrivé à Niš de la Macédoine, où les armées alliées de Macédoine et d'Épire furent détruites. Ces forces ne sont pas parvenues à se connecter avec l'armée yougoslave comme ils ont réussi au cours de la Première Guerre mondiale avec l'armée serbe et de former un nouveau et moderne front de Salonique. Après une avancée foudroyante allemande dans *Campagne des Balkans* (la guerre d'Avril), en captivité ont fini 218.000 Grecs et Anglais. Un certain nombre de prisonniers de guerre anglais a été transporté à Niš, et les Grecs dans les camps de prisonniers bulgares. [187]

Le deuxième groupe d'Anglais fut amené après la conquête allemande de la Crète. Ils furent transportés de la Grèce par la Yougoslavie à l'Allemagne. Les Allemands capturé en Crète environ 8.000 soldats grecs et anglais. Les prisonniers de guerre polonais ont été transportés d'abord par navires à la péninsule Sfakiá. De cette péninsule, une partie a été transférée à la péninsule de la Canée et l'autre à Maleme. [188] Les officier furent transférés par avion de Maleme à Athènes, et les soldats à Thessalonique, où fut formé un grand transport de prisonniers de guerre, qui a passé par Edesse, Veles, Skopje, Kumanovo, Vranje, Leskovac jusqu'à Niš - dans l'un des nombreux camps de prisonniers de rassemblement pour les troupes

184 Musée de Niš (à la suite NMN), collection d'objets des prisonniers du Camp Croix-Rouge (à la suite: LCK), l. 14, mémoire de Julka Jankovic-Pasic, 2
185 Archives militaires (à la suite: AMA), Fonds de l'Armée du Royaume de Yougoslavie (à la suite: VKJ), l. 12, numéro d'enregistrement du document (à la suite: no. reg.), 25/1-1.
186 NMN, DCK, Radojica Stankovic, *La guerre d'avril et l'Association de la Croix-Rouge du bassin de Morava – annexe.* Manuscrit rédigé le 31 janvier 1973 à Odzaci (Voïvodine) et envoyé au Musée de Nis, 8. (à la suite: R. Stankovic, *La guerre d'avril et l'Association de la Croix-Rouge...*)
187 I. Sapundjiev, *Les soldats allemands à Kjustendil – avril 1941*, Kjustendil, 2008, 158.
188 C. Lawrence, *Irregular Adventure*, London, 1947, 17, 25.

des Balkans. Avec l'arrivée des Anglais dans le camp, une ranimation s'introduit parmi les soldats prisonniers de guerre. Ils ont partagé avec les Serbes et les Slovènes au dernier morceau de pain et la dernière cigarette. [189]

Le temps de séjour des Anglais dans le camp de prisonniers à Niš est la période quand la Croix-Rouge établi son premier contact avec les prisonniers de guerre.

La première et principale tâche de la Croix-Rouge de Niš dans les nouvelles circonstances de conflit était la préoccupation et le soin des prisonniers de guerres et des malades qui étaient dans le camp et à l'hôpital militaire. Ceci fut au début entravé par le fait que les autorités militaires et civiles allemandes ne permettaient pas que les prisonniers de guerre communiquent librement avec leurs familles par lettres ou par l'intermédiaire de la Croix-Rouge. Ceci fut la raison pour laquelle à Niš est venu le représentant de la Croix-Rouge suisse, Rudolph Fégueli et après une réunion avec le commandant allemand à l'hôtel « Park », les occupants ont accepté d'assouplir cette règle.[190]

Les représentants étrangers, qui se trouvaient dans la ville ont su qu'à Niš à part les prisonniers de guerre yougoslaves il y avait un bon nombre d'étrangers. De cette manière, la position de prisonniers de guerre yougoslaves fut finalement améliorée. Très rapidement, une connexion avec le monde extérieur a été établie et ont commencé à circuler des messages, lettres et se préparait un grand transport de prisonniers pour l'Allemagne.[191]

Il était initialement prévu que les prisonniers soient transportés de Niš à Dragoman et Haute Dzhoumaya (maintenant Blagoevgrad) en Bulgarie pour où est parti le premier groupe de prisonniers yougoslaves en fin avril 1941. Le 3 mai, une section de la Croix-Rouge serbe a été envoyé à Dragoman pour visiter les blessés et prisonniers yougoslave, mais les autorités bulgares l'a l'empêché. [192] La Croix-Rouge bulgare a d'abord cherché une connexion avec la Croix-Rouge allemande.[193] Du camp à Haute Dzhoumaya furent envoyées 133 lettres des prisonniers de guerre yougoslaves, dont 76 entre elles ont terminé en Hongrie. [194]

Le statut des prisonniers de guerre était réglementé par le décret du commandant en chef allemand en Serbie du 15 mai 1941. Ce présent règlement a grandement facilité les prisonniers locaux, et ne comprenait pas les étrangers. Par le même décret, les Allemands ont libéré un grand nombre de prisonniers de guerre de provenance locale à cause de la surpopulation des camps, en leur donnant des certificats que les prisonniers sont libérés en probation et que la violation de celle-ci sera punie par le retour au camp, la déportation ou l'envoi du

189 A. Dinčić, « *Les prisonniers militaires (de guerre) dans la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945)* », Recueil du Musée de Niš, no 21, Niš, 2012, 97.
190 *Ibid*
191 *Ibid.*
192 Archives historiques de Niš (à la suite: IAN), Fonds du Comité principal de la Croix-Rouge – comité régional de la Croix-Rouge (1878-1947), (à la suite: DCK), l. 15, doc. no. 2/2353.
193 IAN, DCK, boîte. 15, no. reg. 2/2436.
194 *Ibid.*

prisonnier au tribunal. Les libérés étaient uniquement obligés de porter avec soi des certificats réguliers, de ne pas attaquer les sujets allemands et à se présenter à la *Kreiskommandatur* compétente en cas de voyage.[195] Les prisonniers, qui étaient exemptés du présent règlement, étaient préparés à aller en captivité en Allemagne ou dans d'autres pays que les Allemands avaient déjà occupés.

Selon le journal de guerre de la 11e division blindée allemandes du 10 et 12 avril 1941, à Niš avait été déjà rassemblé 3.500 soldats et 60 officiers. Dans le rapport du Commandement de l'unité arrière du 11. Corps d'armée du 27 avril 1941, on affirme que dans le camp de rassemblement de la ville de Niš se trouvait 4.500 prisonniers de guerre.[196]

Sur le territoire de la Serbie occupée, il y avait trois principaux camps pour l'internement des prisonniers: no. 160 à Belgrade, no. 191 à Kragujevac et no. 202 à Niš. Les commandants des camps étaient de la composition des forces armées allemandes, dont la responsabilité était aussi d'assurer les camps précités. Avec l'accord du commandant allemand de la 2e armée, tous les prisonniers de guerre du territoire de la Serbie, au 1er juin 1941, étaient sous le commandement du commandant de gestion militaire de la Serbie. Après le 28 avril à Niš furent rassemblés 197 officiers et 3.633 sous-officiers et soldats, qui n'ont pas été compris par le règlement de mai du commandant en chef en Serbie. En début juin de la même année, Ils sont partis pour des camps de prisonniers allemands, et un bon nombre dans des camps italiens. [197] Avec eux sont aussi partis les Anglais et faisant ainsi qu'à Niš il n'y avait plus d'étrangers - prisonniers de guerre.

Les Allemands ont ordonnés d'exécuter au camp de réception-concentration une stricte division du personnel de la prison par origine ethnique. Du camp ont été relâchés les minorités allemandes et hongroises, les Croates, les Bulgares, les Macédoniens, les Albanais et les Turcs. Les Serbes et les Slovènes sont restes les seuls et ils ont partages ensemble tout le mal. [198]

La commande à Nis a nié à la Croix-Rouge le 12 juin 1941 toutes interventions relatives à la libération des prisonniers du camp. [199] Il y avait des tentatives infructueuses de libérer les prisonniers mineurs et les personnes âgées.

Le plénipotentiaire allemand de la Croix-Rouge a indiqué que ceci ne pouvait pas être fait pour les Serbes, les Juifs et les Russes ainsi que des exceptions peuvent être faites que s'il y a un intérêt allemand direct dans la relâche de certains prisonniers et seulement si la demande de libération est confirmée par les autorités allemandes. [200]

Le 26 août 1941, à travers Niš sont passés les prisonniers de guerre anglais, qui étaient transportés de Thessalonique en Allemagne. La Croix-Rouge

195 Journal *Nouveau Temps* du 15 mai 1941, Belgrade, 4.
196 A. Dinčić, *Les prisonniers militaires nichois dans la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945),* 98.
197 *Ibid,* 99.
198 *Ibid.*
199 IAN, DCK, l. 15, doc. no. 4/3111.
200 IAN, DCK, l. 16, doc, No. 5/4272.

leur a distribué une grande quantité de tabac. [201]

Les soldats allemands et la police militaire et secrète (Gestapo) n'étaient pas seulement à la recherche des prisonniers de guerre anglais évadés, ils ont été aussi impliqués dans les actions d'arrestation de tous ceux qui cachaient ou gardaient les prisonniers en fuite. Tels exemples existaient sur le territoire de la Serbie Sud-Est, d'où ceux qui furent arrêtés ou capturés étaient principalement emmenés à la prison ou au camp de concentration à Niš.

Un des plus grandes actions - poursuites des prisonniers de guerre anglais et grecs, qui se cachaient dans le district de Leskovac, a été lancée au début de 1942. Du transport allemand ont réussi à s'échapper le soldat anglais Slim Smith et le soldat grec Anton Filippo. Ils se cachèrent pendant une longue période dans la zone de Lebane chez certaines familles serbes qui ont risqué leur vie pour les sauver. Un certain nombre de ceux qui cachaient les alliés ont ensuite été arrêtés, interrogés et emprisonnés à Niš.[202]

La Feldgendarmerie allemande a, lors d'une poursuite après un Anglais et un Grec, réussi à confisquer leur équipement, un sac à dos et une veste un pantalon, blouson, maillot et une partie d'une veste en cuir de chacun,. Ces objets ont été mis dans la Feldkomandantur de Niš. [203]

201 IAN, DCK, l. 17, doc.no. 1/5504.

202 Archives historiques de Belgrade (à la suite : IAB), Fonds de document policiers allemande du Service de renseignement (Befehlshaber und des SD) (à la suite : BdS), dossier A-302.

203 Ibid.

LES MEMBRES DES MISSIONS MILITAIRES ANGLAISES DERRIÈRE LES BARBELES DU CAMP

Les membres des missions militaires alliées (anglaises) en Serbie sud-est furent amenés pendant l'occupation au camp de Niš après l'organisation de pourchasses par les Allemands et les Bulgares, de perquisitions des villages et des communes. Ils ont été parachutés depuis 1941 pour aider principalement la résistance du général Dragoljub Mihailović.

Les premiers Anglais arrivèrent au camp en tant que coupables politiques au printemps de 1943. Au milieu de 1942, à la montagne Suva, étaient des membres de la mission militaire anglaise qui ont été précédemment parachuté près Lebane. Les officiers et sous-officiers alliés circulaient dans les villages de Zaplanje (Zaplanié) et Bela Palanka, et pendant un certain temps restaient dans les villages de Luženica (Lougénitsa) et de la région de la Nišava (Nichava) près de Pirot.[204]

Le commandement allié, afin de paralyser le trafic allemand et d'exécuter des sabotages intensifs, envoyaient des nouvelles missions dans la zone de la Serbie occupée. Une mission dirigée par le capitaine anglais George Morgan a été parachutée le 5 avril 1943 à Poreč (Poretch, Macédoine).[205]

Le Service de renseignement allemand, déjà avant la guerre, détenait l'information que l'ingénieur minier Morgan, qui depuis 1939 a été le directeur du groupe de mine de chrome Raduša (Radoucha) « Allatini Mines Ltd », un organe du service de renseignement britannique. C'était la raison pourquoi immédiatement en avril 1941, avec l'arrivée des autorités allemandes à Skopje, commença sa recherche. Toutefois, il a juste avant cela quitté la mine et est allé vers Thessalonique, comme quoi il n'a pas pu être trouvé.[206]

Morgan savait bien la langue serbe, et a également eu un grand nombre de connaissances parmi les Albanais de cet environnement. Le plan était, dès la venue de la mission, de venir au village de Breznica (Bréznitsa) dans la maison de Sinadine Sajković et lui remettre son porte-cigarette d'ambre avec ses initiales. C'était le signe convenu pour que le courrier le transfère ensuite. Après l'arrivée, la mission a laissé la station de radio, les uniformes anglais dans une grotte et ont habille des vêtements de paysans. Comme lors de la descente l'opérateur radio avait une légère blessure à la jambe, les Anglais ne sont pas arrivés à l'endroit à temps approprié. Ils ne sont arrivés que le lendemain pour demander la maison de Sénadine à la place de celle de Sinadine Sajković. Escorté jusqu'au chef du village bulgare Sénadine que ne se risqua rien et appela les gendarmes bulgares. De cette façon, les Anglais furent arrêtés sans majeures complications. Avec eux, fut aussi le lieutenant d'aviation Aleksandar Tasić de Prilep qui était attaché à la mission pour coordination sur le terrain. Après deux jours, les Bulgares ont

204 AS, Fonds BIA, d. 52, *Activité RB,* 11.
205 F. W. D. Deakin, *The Embattled mountain*, New York-Toronto, 1971, 184.
206 *Service de renseignement allemand* IV, 749.

transférés les Anglais à Brod où ils ont été interrogés, et après à Sofia. La Radio nationale bulgare à Sofia informa que tout l'équipage a été capturé à Breznica. Les nouvelles ont été dévastatrices pour les commandes en anglais, ainsi que pour leur service de renseignement.[207]

Pendant le transfert de Sofia à Niš, le capitaine Morgan et son opérateur radio le sergent John Bugan ont réussi à échapper du train et pendant un temps court de se cacher dans les villages de Pirot. Quand une attaque bulgare militaire eu lieu sur le quartier général du Corps de Niš de l'Armée yougoslave dans la patrie (Tchétniks de la JVUO), le 19 avril 1943 près de Pirot, ils furent capturés. L'un d'eux, les Bulgares ont trouvé dans le monastère de Sukovo (Soukovo) et l'ont emmené avec un moine et quelques prêtres-complices. Le 1er juin de la même année la prison bulgare, il fut transféré de la prison bulgare dans la caserne de cavalerie au camp voisin de Niš pour interrogatoire. [208] Lors du transfert en captivité, le capitaine Morgan a de nouveau réussi à s'échapper du train. Les Allemands l'ont capturé près de Bosanski Brod. [209]

À l'été de 1943 furent amenés au camp cinq membres français et anglais des missions militaires alliées dans le sud de la Serbie. [210] Avec les Anglais ont contacté certains prisonniers qui connaissaient l'anglais. Les Anglais obtenaient des faveurs des prisonniers serbes à chaque moment, et souvent on entendait chanter leur hymne nationale. [211] Les Anglais ont été amenés du Kosovo. Par maladresse, ils sont tombés dans l'embuscade bulgare et seulement le capitaine John Sehmmer a réussi à éviter la capture. [212] Dans les mains bulgares sont, parmi les autres, aussi tombés le capitaine anglais Arthur Hakswort et son opérateur radio. Ils se sont parachutes le 20 mai 1943 à la montagne Šar et ont eu la tâche d'organiser la destruction des mines à Priština. [213]

En août la même année derrière les barbelés et murs du camp étaient également les membres de la mission militaire britannique à la montagne Kopaonik – le major Neil Selby et son assistant et un opérateur radio sergent naval John William Rochester, mieux connu comme «Boxer». Ils ont été piégés en mission le 17/18 août 1943 au village de Kulina près d'Aleksinac.[214]

Le major Selby a été parachuté le 23 mai 1943 sur la montagne Kopaonik et était en charge de diriger le cours de commando auprès du quartier général

207 V.Trbić, *Mémoires, récits et expériences du duc de Veles (1912-1918, 1941-1946),* livre second, Belgrade, 1996, 237-240.
208 IAB), BdS, B-1021; VA, archives allemande – documents microfilmes des Archives nationales à Washington (à la suite :NAV), série T-501 (à la suite: T-501), rouleau (à la suite: r) 255, enregistrement (à la suite: s) 1099; A. Dinčić, N. Ozimić, *Les membres de l'Armée yougoslave dans la patrie dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš (1941-1944)*, 22.
209 BA, HAB, T-501, P-255, C-1099.
210 M. M. Milovanović, *Le camp de concentration allemand Croix-Rouge à Niš et exécutions à Boubagne*, Niš-Belgrade, 1983, 234.
211 NMN, LCK, livre 20. Déclaration de la prisonnière Nadejda Stanisavljević, 68-69.
212 F. W. D. Deakin, *The Embattled mountain*, 185.
213 AS, Fonds BIA, d. 52, *Activité RB,* 12; IAB, BdS, H-234.
214 IAS, BdS, V-521; VA, NAV, T-313, R-482, S-544; *Ibid*, T-501, R-255, S-1099; *Ibid,* S-1100.

du Corps de Rasina de la JVUO sous le commandement du major Dragutin Keserović. Ensuite, les Tchétniks ont obtenu mille balles, des bombes, une petite quantité d'explosifs et certaines fournitures médicales. La mission anglaise a arbitrairement quitté le quartier général du Corps en début août 1943. [215] Le major Selby est allé rejoindre les partisans qui étaient sur le Petit Jastrebac. Avec lui montèrent un opérateur radio et son assistant. Ils sont venus dans le village de Kulina en dessous du Petit Jastrebac, ordonna à l'institutrice de leur céder l'école ou ils installeront la station de radio et de mettre en place les antennes. Dans un rapport officiel sur l'événement, il est écrit que l'institutrice a informé de leur séjour la Garde d'État Serbe de Nedić (SDS) que les a arrêtés sans aucun problème. Lors de l'interrogatoire, ils ont admis qui ils sont. Le lendemain, au village sont venus des personnes inconnues et menaçaient de représailles à cause des Anglais. [216]

Une fois qu'il obtenu les nouvelles que les Anglais ont été capturés, le général Dragoljub Mihailović par radio a ordonné à ses commandants locaux dans le rayon d'Aleksinac et Žitkovac de faire tout pour que les Anglais soient libérés. Les gens qui sont venus à Kulina étaient ses Tchétniks, mais il était trop tard.[217]

Selby était en costume de paysan de Šumadija et avait des documents d'identification avec le nom et photographie serbe qui le montrait dans ce costume. [218] Lors de la perquisition, chez les Anglais furent trouvés et saisis de grandes quantités de livres d'or, des archives plus petites, un appareil photo, des sacs, des jumelles, deux revolvers, une station de radio, des croquis et autres choses. [219] Selby a bien résisté au cours de l'interrogatoire. Selon le rapport allemand, il n'a pas voulu dire quoi que ce soit à propos de leur mission, ni d'interpréter des pièces ambiguës de ses notes confisquées. Le rapport officiel allemand sur le travail du major Selby dit aussi que les notes confisquées, il fut partiellement révélé qu'il était désigné comme principal dirigeant des actions de sabotage dans le domaine de Kruševac et Kraljevo et dans la zone autour d'Aleksinac et Pristina. Il était censé avec un groupe particulier de Tchétniks de désactiver la centrale électrique à Kosovska Mitrovica, la mine de Trepča, l'aéroport à Kraljevo, les gares ferroviaires à Raška et Lešak et d'autres bâtiments. Les attaques devaient être menées en combinaison. Une partie était pour désactiver par coup direct, en posant des explosifs, en éliminant les gardes allemands, etc, et l'autre par bombardement aérien. Pour ces attaques les avions britanniques précédemment étaient censés de parachuter l'équipement et l'armement nécessaire. Selby a déclaré, durant un interrogatoire, que du quartier général du major Keserović

215 BA, HAB, T-313, P-482, C-544.

216 BA, HAB, T-313, P-482, C-544; *Ibid,* Archives de Nedić (à la suite: NDA),), l. 21, no. d'enregistrement. 122/1-12.

217 VA, Archives des Tchétniks (à la suite: ČA), l. 278, no. d'enregistrement. 18/1-31.

218 *Service de renseignement allemand* IV, 754.

219 IAB, BdS, V-521.

il n'a été autorisé d'exécuter ces actions de sabotage et ne pouvait donc pas appliquer aucun mal aux Allemands, à l'exception de la destruction d'un petit pont près de Kruševac pour les cours de formation des participants des cours de mineurs. [220]

Le cas du sergent Rochester capturé a été dirigée par le capitaine SS Deguert, qui dans la Gestapo de Niš avait le rôle de chef adjoint d'Erich Vineke et d'enquêteur lors des interrogatoires dans le camp et la prison. Il était intéressé pour le contact radio, et il avait prévu de pénétrer dans le système et d'établir une fausse relation avec le commandement au Caire. Rochester a été deux fois interrogé sans torture dans le camp personnellement par Deguert et n'a aussi pas divulguer des secrets militaires. [221]

Lors de leur arrivée au camp, les Allemands les ont obligés de regarder le mur et de ne pas bouger. À ceci, les Britanniques ont protesté, mais les mitrailleuses des gardes les ont retournés à la même position. Plus tard est venu le chef de la Gestapo de Niš et le commandant du camp Erich Vineke pour les voir. [222] Lors du court séjour au camp, ils ont été détenus en l'isolement dans le grenier où l'ampoule brulait toute la nuit. Selby a été satisfait avec le traitement des détenus et a constamment répété que les Serbes sont de bonnes personnes. Une complication supplémentaire est que tous les deux ont été pris dans les costumes de paysans serbes et les Allemands les traitaient comme rebelles et insurgés. Un jour, devant les détenus du camp, il leur enlever ces les mêmes costumes en dessous desquels était l'uniforme militaire anglais. [223]

Du camp ils ont tous les deux été transférés à la Gestapo de Niš, puis a un interrogatoire supplémentaire u siège de la Gestapo pour les Balkans – au Foyer des guerriers de Belgrade. Les autorités allemandes qui menaient l'enquête contre Shelby – de la part de la BdS était le VB II Mueller – ont estimé que dans le cas de débarquement des Alliés dans les Balkans, il faut compter sur les sabotages préparés à être mis en œuvre partout simultanément ou qui seront à ce moment tentés d'être mis en œuvre. [224]

Les Anglais ont eu une lourde accusation et la possibilité à cause d'espionnage et de confiscation d'enregistrement d'espionnage, comme des croquis des dispositifs des soldats allemands d'être condamnés à mort. Selon l'enquête menée par les Britanniques après la guerre, le major Selby a organisé leur fuite. Pendant cette même évasion, il a réussi à saisir une arme et tuer deux gardes allemands et de se faire tuer avec Rochester dans la cour de la prison. [225] Selon le rapport allemand, il a violé la parole d'honneur donnée de ne rien entreprendre, ont attaqué et tué les gardes allemands et ont été capturés, condamnés à mort et

220 VA, NAV, T-313, R-482, S-544.
221 IAB, BdS, R-842.
222 NMN, LCK, l. 17. Matériel de mémoires (à la suite: MG), Déclaration de Dragoljub Jovanović.
223 NMN, LCK, livre 20. Déclaration du prisonnier du camp Aleksandar Makotara, 68-69.
224 *Service de renseignement allemand* IV, 750.
225 N. Ozimić, A. Dinčić, B. Simović, I. Gruden Milentijević, I. Mitić (à la suite: groupe d'auteurs), *Les victimes du Camp Niš 1941-1944*, Ниш, 2014, 459; IAB, BdS, R-842.

exécutés. Tous les autres officiers, sous-officiers et soldats anglais capturés ont été transférés dans des camps de détention. De cette manière, le cas de Selby et Rochester était unique quand on parle du traitement des Allemand vers les capturés anglais. [226]

LES AMERICAIN AVIATIONS DANS LE CAMP

Depuis la mi-1944 dans le camp de Nis ont été aussi amenés les pilotes et aviateurs américains, capturés lors des sauts d’’avions endommagés, de retour de missions de combat en Roumanie ou en Serbie. Il s’agissait de soldats alliés qui n’avaient pas été rejoints par les partisans ou Tchétniks militaires, mais pas les Bulgares, les Allemands et les Albanais.

Le 15 avril 1944, en bombardant Niš, une forteresse volante à quatre moteurs (B-17) a été frappée par l’artillerie anti-aérienne bulgare et allemande de la ville. L’avion a brûlé en air. Les pilotes lieutenant James Preston et neuf membres d’équipage ont été tues. Les Allemands ont tiré 8 aviateurs américains demi-brulés qui sont enterrés dans le cimetière militaire anglais à Niš, tandis que deux tués, parmi eux le lieutenant Preston, n’ont pas pu être trouvés. [227] Ce ne fut que le début des fréquents bombardements des alliés.

Douze jours plus tard, le 27 avril 1944, un bombardier américain s’est écrasé à Toplica et le sergent Joseph Raymond a fini en captivité allemande. Le sergent américain lors de sa descente à Blace a subi une blessure, et ne pouvait pas bouger et a appelé à l’aide. De la forêt, il a entendu une voix en anglais disant que l’aide arrive. Les soldats allemands sont venus. Ils ont emmenés l’américain blessé en camion à l’hôpital de Niš, l’ont guéri et de par le camp, l’ont envoyé camp de prisonniers Stalag IIIA à Luckenwalde où il passera le reste de la guerre.[228]

L’avion bombardier américain est aussi tombé le 12 mai de la même année près du village Spance à Kosanica. Lors du saut, 4 Américains ont été tués, qui ont été enterrés à Thermes de Lukovo. Le tireur William West est tombé sur le territoire contrôlé par les Albanais. Ils l’ont remis aux Allemands. Il avait une blessure par balle à son bras gauche. Il resta un moment à l’hôpital du camp, puis les Allemands l’ont envoyé en août au camp de Sajmište, où il a subi une intervention chirurgicale en octobre 1944 et il a attendu jusqu’au dernier grand transport international de Belgrade. Il a été emmené au camp de détention de Budapest, où il fut libéré par les Soviétiques. [229]

---

226 *Service de renseignement allemand* IV, 754

227 National Archives in Washington (à la suite: NAW), Missing Air Crew Reports (Rapports des équipages disparus), rapport sur la chute de l’avion No 43-30490. (à la suite: MACRs-43-30490). Documents sur les membres des équipages disparus des Archives nationale trouves et transférés par M. Branko Petrović de Washington; NMN, LCK, l. 14, déclaration du prêtre Jovan Govedarica sur l’inhumation des Américains tués au cimetière militaire anglais à Niš.

228 NAW, MACRs, rapport No 43-30490.

229 NAW, MACRs, rapport No 41-20436.

Lors du retour des missions, la défense anti-aérienne allemande a très souvent au-dessus Bor touchée les avions alliés après quoi les Américains ou les Britanniques furent forcés de sauter et ainsi finissait captivité bulgare ou allemande.

Le 5 mai, lors du survol de Bor un avion a été abattu duquel ont sauté 10 aviateurs américains. Neuf membres d'équipage ont finis parmi les membres de la JVUO, tandis que l'un d'eux lors de la descente s'est cassé la jambe et est tombé en captivité allemande. La population a secouru les Américains en les cachant. Les Allemands ont organisé une poursuite, sont venus dans les villages et ont menacé de représailles. Les villageois ont protégé les Américains de façon qu'ils les aient dépouillés des uniformes militaires et leur ont donnés des habits de paysans, en leur disant de ne rien dire quand les Allemands viendront. Les avions allemands ont survolé le 6 mai Zaječar et ont filmé l'endroit du crash de l'avion américain. Le même jour, les Alliés ont lâché quelques bombes sur Zaječar. [230]

Le sergent américain capturé Bernard Sermersheim a été, après un séjour à l'hôpital de Zaječar, remis au camp allemand à Niš. Ainsi, dans le camp en fin mai 1944 se sont trouvés trois aviateurs américains capturés. Les détenus ont pensé à l'époque qu'ils étaient britanniques. [231]

Un groupe d'aviateurs américains, composée de 7 membres d'équipage, a été capturé le 9 juillet, 1944. L'avion a décollé d'une base italienne pour bombarder les champs pétroliers à Ploesti (Roumanie). Sur le chemin du retour de leur mission, en raison de dommages, le moteur a pris feu qui a été suivit du saut de l'équipage. Sept Américains ont débarqué sur la zone autour de Turnu-Severin où ils ont été capturés par les Allemands sans complications et livrés au commandement régional à Kladovo. Les autres membres de l'équipage n'ont pas pu être trouvés. On soupçonnait qu'ils n'ont pas sautés de l'avion en flammes et qu'ils sont restés dans celui-ci à jamais. [232] Les Américains ont été acheminés au dans le camp de Niš ensemble avec partisans du général Mihailović capturés à Vidrovac près de Požarevac. Les aviateurs américains ont finalement été transportés vers des camps de prisonniers. Les Allemands respectaient les règles fixées par les Conventions de Genève et de La Haye. [233]

Bien que les avions alliés (américains et anglais) ont tués beaucoup de soldats allemands lors des bombardements de villes en Serbie, les Allemands ne se sont vengés en tuant les aviateurs alliés capturés, ni les membres des missions militaires anglaises. Ils savaient qu'ils étaient déjà en train de perdre la guerre. C'est ainsi qu'on doit regarder leur attitude tolérante envers les alliés capturés d'origine anglaise et américaine.

230 VA, ČA, l. 277, No d'enregistrement 6/1-44; 1-47; NAW, MACRs, rapport No 42-52149.

231 NMN, LCK, l.14, MG, Déclaration de Persida Dimitrijević.

232 VA, NAV, T-501, R-255, S-1250.

233 A. Dinčić, N. Ozimić, *Les membres de l'Armée yougoslave dans la patrie dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš (1941-1944)*, 22.

LES PRISONNIERS MILITAIRES RUSSES (SOVIÉTIQUES)

Bien que certains nazis aient essayé de persuader le chef du Troisième Reich Adolf Hitler de reconnaître les partisans et traiter les membres de l'Armée Rouge capturés par les lois de la guerre, il était inflexible. Une chose sur laquelle il comptait dans son inflexibilité était que la lutte contre les forces partisanes en Europe de l'Est est une bonne façon d'éliminer un des belligérants, et que l'Union soviétique n'était pas signataire de la Convention de La Haye de 1907. La même convention s'applique seulement à ses signataires et l'Union soviétique à l'époque comme un état n'a même pas existé.[234] Ainsi, les soldats soviétiques capturés attendaient un sort incertain.

Le groupe de prisonniers de guerre soviétiques - combattants de l'Armée Rouge est arrivé dans le camp de Niš en fin février 1943. Les Bulgares ont mené les Soviétiques à Niš le 15 février 1943. Sur la ligne ferroviaire Stalać-Niš, près du village Braljina à côté de Ražanj, 38 Soviétiques ont réussi à briser les sols des wagons et de s'évader. Dans la poursuite, les Bulgares ont capturé 13 soldats de l'Armée Rouge. Trois d'entre eux ont pu venir au village de Bobovište où ils ont rapidement trouvés et capturés.[235]

La poursuite des échappés de l'Armée Rouge était grande dans les districts de Ražanj, Rasina et Morava. Les monastères et églises ont été perquisitionnés. Les Bulgares ont été arrêtés au monastère de Saint Roman au village Praskovče près de Ražanj tous les séminaristes du monastère. Une fouille a été faite aussi au monastère dans le village de Naupare près de Kruševac. L'abbé du monastère, le père et le moine ordonné, un russe, ont été emmenés. L'abbé de l'église russe dédiée à Nicholas Raïevsky en Gornji Adrovac près d'Aleksinac a aussi été arrêté. Les prêtres arrêtés ont été transférés du camp de prisonniers de Kruševac au camp de Niš le 25 février 1943. [236]

Selon la déclaration du capitaine Dušan Petrović de Dobri Dol près de Pirot, le lieutenant de garde soviétique Alexandar Artimov et son opérateur de radio, dont le nom reste inconnu, ont rejoint les Tchétniks militaires à la montagne Suva. Avec les membres de la mission militaire britannique, ils ont visités le village de la région de Svrljig et fait des discours dans lesquels ils vantaient le général Draža Mihailović.[237]

À la mi-1943, 4 autres Russes ont été amenés. Selon les souvenirs des détenus, c'étaient des aviateurs dont l'avion a été abattu par les Allemands et ils ont été capturés, menée à Niš et remis à la Gestapo dans le camp. Ces Russes

234 *A treatise on the juridical basis of the distinction between lawful combatant and unprivileged belligerent*, The judge advocate general`s school U.S. Army, Charlotte, 1959,63-65.

235 VA, NAV, T-501, R-248, S-1356; *Ibid*, R-249, S-31.

236 A. Dinčić, N. Ozimić, *Les membres de l'Armée yougoslave dans la patrie dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš (1941-1944)*, 16-17.

237 Archives historiques de Pirot, Archives des Tchétniks de Draža Mihailović. Procès-verbal de l'interrogatoire du commandant du Corps de Nišava, capitaine Dušan Petrović-Boroša devant la Direction de Sécurité Nationale (UDB) de la ville de Pirot, 5.

capturés ont été détenus en isolement. Certains détenus ont fait un lien avec eux en utilisant le code Morse – en tapant sur le mur. Pendant la promenade, ils ont pu passer à certains des prisonniers le texte de la chanson sur les tankistes russes que ceux-ci jouaient chaque soir sur le violon. De cette façon, ils ont voulu honorer leurs alliés.[238]

Le plus grand nombre de prisonniers de guerre soviétiques et russes ont été emprisonnés au rez-de-chaussée du bâtiment – dans la chambre de laquelle le 12 février 1942 a été effectuée l'évasion historique. [239]

Aleksandar Popkof – Sacha, travailleur d'Odessa, s'est également échappé du transport près de Braljina. Il a été capturé par les Allemands le 15 mai 1943 et emmené au camp, et de là en captivité. Sur le mur de l'isolement, il a également écrit son nom et dessous « Vive la Russie! » [240]

Les Allemands n'exécutaient pas les prisonniers de guerre soviétiques, mais ne les traitaient pas en accord avec les conventions de Genève et de La Haye qui les protégeaient dans tous les sens. Ils étaient utilisés pour les travaux lourds dans le camp et en dehors d'elle, surtout après les bombardements intensifs des Alliés à Niš. À cette fin, un groupe de quinze détenus soviétiques du camp chaque jour était guidé dans le village voisin de Popovac où se construisaient des fortifications de béton à la station de chemin de fer, comme des bunkers de protection pour l'artillerie anti-aérienne allemande. Le même groupe a également été utilisé par l'organisation du travail allemande Todt. En Juillet 1944, les Soviétiques ont été logés dans le bâtiment du Foyer anglais qui était à Pantelej. De là, ils étaient emmenés quotidiennement dans les endroits voisins pour la construction de la protection de la défense aérienne. Ici, ils ont pu faire le lien avec les
partisans et un jour a suivi l'évasion collective dans le village voisin de Kamenica. Ils sont venus devant le bâtiment de la municipalité avec un accordéon et des chansons soviétiques. Ils ont été disposés dans les maisons. De là, ils sont allés à Veliki Jastrebac et ont rejoint les unités de partisans, formant une unité séparée. Deux des Soviétiques sont venus au village de Cerje et ils ont été tués là-bas. [241] Les autres ont été transportés du camp en fin de l'été 1944 à des camps de prisonniers à travers l'Europe occupée. Il y a eu un seul capturé de l'Armée Rouge qui, en raison de l'appartenance à la résistance, a été fusillé à Bubanj en mars 1944.[242]

238 NMN, LCK, l. 17, MG, Déclaration de Radmila Jovanović.
239 NMN, LCK, l. 10. MG, Déclaration de Vladimir Atović.
240 NMN, LCK, l.7. M MG, Déclaration de Dragomir Arandjelović, *Moments d'éternité (mémoires),* témoignages non-publiés des prisonniers du camp de concentration à Niš.
241 NMN, LCK, l. 17. MG, Déclaration de Dobrivoje Rinčić.
242 Groupe d'auteurs, *Les victimes du Camp Niš 1941-1944*, 107.

LES POLONAIS DANS LE CAMP À NIŠ

Dès la première année de la guerre, les ressortissants polonais ont été détenus dans l'établissement pénitentiaire - aujourd'hui la prison de Niš. Il s'agissait de prisonniers de guerre anglais, où à part les Polonais étaient aussi des Australiens, Néo-Zélandais, Canadiens, Papouasiens et autres. Ils sont, après la conquête allemande de la Crète, été transporté de la Grèce par la Yougoslavie à l'Allemagne et pendant ce voyage certains ont réussi à s'échapper. Les envahisseurs les, lors des recherches de terrain, capturaient et ramenaient à Niš. Quelques Anglais se sont échappés ainsi et on rejoint au début de juin 1941, le duc Tchétnik Kosta Milovanović-Pećanac. Les mêmes Anglais ont informé par radio que Pećanac rassemblait les hommes pour la bataille à venir contre l'envahisseur.[243]

Les premiers prisonniers alliés au camp de concentration de Niš étaient des Polonais. L'enquête allemande a montré qu'un nombre important d'anciens membres de l'armée polonaise était en 1942 et surtout en 1943, années, recruté pour travailler sur le territoire yougoslave dans diverses entreprises sous domination allemande.[244]

Dans la première année de la guerre, Ignjatz Sterheim a fini dans une prison allemande. Il était un Juif polonais. Basé sur sa conduite dans l'armée polonaise, il a été condamné pour communisme. Après cela, il a été exilé et emprisonné en Tchécoslovaquie, Autriche et Suisse. Puis, il s'est trouvé dans le Royaume yougoslave. Pour un temps, il vivait à Vranje, puis à Kraljevo. Il a servi dans l'ancienne Armée royale yougoslave. Les Allemands l'ont capturé en Crète comme soldat anglais. Sur le chemin de Thessalonique à Nis, près de Leskovac, il a réussi à sauter et s'échapper. Il s'est caché dans Leskovac pour un temps et a exprimé le désir d'aller à l'unité partisane. Plus tard, il est allé à Kraljevo, où il est entré en contact avec un officier tchétnik. Avec lui, il s'est accordé de rejoindre ensemble le duc Kosta Pećanac et ses hommes. Toutefois, dans le train Allemands les ont contrôlés, arrêtés et amenés à Niš. Dans la mémoire des détenus il est resté qu'il était de hauteur moyenne, rasé de près, dans un costume bleu foncé et seulement avec des chaussettes de laine sur ses pieds. Lors de l'interrogatoire, il déclarait qu'il était né à Batajnica, que son père était un Serbe, sa mère allemande et qu'en civil il était technicien dentaire. Au début, il a essayé de cacher le fait qu'il était Polonais et Juif, mais les Allemands ont vite découvert son identité et son affiliation au service de renseignement anglais – l'Intelligence Service. Sterheim a finalement admis qu'il était soldat anglais, a déclaré que son immatriculation de solda, nom de l'unité et a demandé à être envoyé dans un camp de prisonniers de guerre. Cependant, les Allemands l'ont envoyé au centre de détention de Niš, et de là à la prison militaire de Niš située dans la Forteresse. La Gestapo a été particulièrement surprise d'entendre qu'il savait l'allemand. Ils ne croyaient pas

243 NMN, LCK, livre 20. Déclaration du détenu Marko Kilibara, 14.
244 *Service de renseignement allemand* IV, 751.

qu'il était un soldat ordinaire et pour ceci il a été torturé pendant un certain temps. Il a dû être accroupi et en tenant des deux mains des pierres ou des briques. Après une telle torture, il n'a pas été en mesure de se déplacer. D'autres détenus l'ont porté dans la cellule le tenant sous les bras. La police secrète allemande (Gestapo) vint un jour et l'a emmené. Les détenus se rappelaient que sur ses pieds il n'avait pas de chaussures, seulement des épaisses chaussettes de laine que lui a donné un des prisonniers. De la prison dans la Forteresse. Il a été transféré dans le camp de concentration Croix-Rouge et de la emmené par transport dans un camp de prisonniers en Autriche. [245] Il était un cas rare que les nazis ont gracié la vie à un Juif emprisonné. Le fait qu'il était un membre des armées alliées lui a sauvé sa vie.

Les ressortissants polonais finissaient dans la mine à Bor, et de cette façon en Serbie occupée, principalement par l'intermédiaire de la compagnie allemande « Donnern » (Foudre) à Varsovie. En outre, les conscrits militaires polonais, qui pour une raison quelconque voulaient disparaître du Gouvernement général de Pologne, s'enregistraient sous de faux noms comme travailleurs à l'organisation Todt. En plus de Varsovie, les Polonais arrivaient de Tomassov et Massov. Dans ces villes, les travailleurs pour la Serbie étaient recrutés par les sociétés Suedbahn, Knabe, Mignon et Feret. Les travailleurs étaient ensuite transportés à Berlin, où ils obtenaient les uniformes de l'organisation Todt et ensuite envoyés par train à la Serbie. Ils travaillaient principalement dans les mines de cuivre à Bor, sur les chantiers de construction à Petrovac et Zagubica et à la construction de la ligne ferroviaire Bor-Petrovac. Ils vivaient dans des baraquements de Siemens. [246]

Les travailleurs polonais en fuite devaient rejoindre l'organisation POV (Polska Organizacja Wojskowa), qui devait être formée dans l'est de la Serbie par un officier spécial envoyé du Caire.

Les Allemands ont particulièrement recherché l'officier polonais sous le nom de code opérationnel de « Nash » qui, avec les membres du mouvement tchétnik, organisait la résistance aux Allemands et Bulgares en Serbie orientale et qui devait organiser le mouvement « POV ». Ici, il y avait aussi une unité spéciale polonaise.[247]

Dans Homolje, il y avait deux unités, constituées de travailleurs polonais échappés, l'une à la force de 45, et l'autre dans la force de 70 hommes. La tâche de Nash était, d'ailleurs, de créer une station de relais pour maintenir les liens entre le mouvement de résistance polonais et communauté d'expatriés polonais au Moyen-Orient. Il a réussi à créer une station de rapport à Timisoara, et certaines connexions en Roumanie. Vers Bitola et Thessalonique, un autre officier polonais était censé construire une connexion, qui a également été parachuté dans les environs de Priština. Nash disposait d'une connexion avec Budapest et a travaillé

245 *Ibid,* livre 15. Déclaration du détenu Nikola Djordjević, 13; *Ibid*, livre 15. Déclaration du détenu Branko Nikolić, 22
246 IAB, BdS, N-321.
247 *Ibid.*

sur la formation des liens avec la Bulgarie. [248]

Selon les rapports allemands rédigés sur la base de son journal saisi, le capitaine Nash avait 25 ans, son père était Polonais, et sa mère Serbe. Sa femme, pendant la guerre, a vécu au Caire. Il savait à part le polonais, le serbe, l'espagnol, l'anglais et l'allemand. Pendant la guerre, il a participé à la défense de la Pologne en septembre 1939, puis il s'est trouvé en captivité allemande.

De là, il a échappé et rejoint le commandement anglais au Moyen-Orient où il a travaillé dans la section MO4 (affectations spéciales). Au Caire, il est devenu membre du mouvement de la résistance polonaise et recevait les ordres des officiers polonais. [249]

Le 16 juin 1943, le capitaine Nash a sauté d'un avion anglais au siège de l'Armée Yougoslave dans la Patrie (AYP) dans les montagnes de Homolje en Serbie Nord-Est. Il a été envoyé comme officier pour tâches spéciales et en tant que représentant du gouvernement polonais en exil. Il portait une lettre écrite de la part du général Vladislav Sikorski pour le général Draza Mihailovic, ainsi que la charte sur la remise de la médaille polonaise « Virtuti Militari ». La lettre et la charte avec laquelle le ministre polonais de la défense a décoré ministre de la défense yougoslave avec la plus grande décoration de guerre polonaise, devaient être remises personnellement à Draza Mihailovic à l'arrivée à son quartier général. [250]

Comme Nash ne disposait pas de sa propre radio, il se tenait en contact permanent avec ses supérieurs au Caire par la radio de la mission militaire britannique aux montagnes de Homolje. Dès qu'il fut informé par ses supérieurs du Moyen-Orient sur les Polonais qui étaient censés arriver à la mine à Bor, il a établi contact avec des gens de la mine et a préparé leur évasion collective dans les bois. De cette manière ont été organisé deux détachements polonais dans les montagnes de Homolje. Dans la plupart des cas, il s'agissait de Polonais de Varsovie, Cracovie et Lviv. [251]

Le capitaine Nash a travaillé avec la mission militaire britannique et en même temps était le courrier confidentiel tchétnik avec les nationalistes en Roumanie. [252]

Le 10 octobre 1943, il est parti pour Turnu Severin avec ses compagnons, mais ils ont été découverts par les Roumains et aux Portes de Fer sur le Danube ils ont réussi à capturer Edward Petragowsky et Vladislav Ludjanow de Varsovie et Jan Lech de Cracovie. Le capitaine Nash fut légèrement blessé dans cette occasion et réussit à retourner en Serbie avec la besogne inachevée. Les polonais capturés ont été remis au camp allemand à Niš. Ils se sont présentés à la Gestapo comme Français, ce que les Allemands n'ont pas cru. Lors de leur arrestation ont

248 *Service de renseignement allemand* IV, 752.
249 *Ibid.*
250 *Ibid.*
251 *Ibid.*
252 NAV T-501, R-255, S-1102-1103.

été saisis: 140 pièces d'or, 137 dollars, 50.000 500.000 lei roumains et 50.000 dinars, ainsi que deux mitraillettes avec 8 chargeurs. Il y avait un soupçon que Vladislav Ludjanow n'était pas un ouvrier ordinaire, mais un ancien capitaine et agent de renseignement polonais. À ce moment a commencé l'enquête intensive contre le détachement polonais de guérilla qui opérait dans l'Est de la Serbie, et donc la poursuite du mystérieux capitaine Nash qui a fini avec sa mort.[253]

Dans l'action du régiment de Brandebourg, sous le nom de code « Le chasseur dans la forêt » (Fall Jaeger), le 11 décembre 1943, dans le village de Luke près de Bor, les Allemands ont réussi à surprendre les tchétniks militaires, et avec eux les Polonais, Grecs et Anglais. Dans la bataille qui s'est développée a été tué le capitaine recherché « Nash » (vrai nom Jozef Mariagui), tandis que les Allemands ont réussi à capturer deux Grecs, quatre Serbes tchétniks et un major anglais Charles Edgar Hargreaves, alias «Mickey», membre de la mission militaire britannique au siège de la JVUO dans les montagnes d'Homolje. [254]

Le capitaine Hargreaves, après l'évacuation de l'armée britannique de Dunkerque en juin 1940, et désireux d'action, s'est porté volontaire dans la nouvelle seconde commande, qui deviendra plus tard, le Premier bataillon de parachutistes. Il a été formé comme un parachutiste, et a aussitôt terminé le cours d'instructeur et fut envoyé à l'école de parachutisme au Moyen-Orient. Il a forme les recrues à l'école Cabrit près de Suez. En mai 1942, il a rejoint la Section de l'exécution des opérations spéciales en Yougoslavie (SOE). Malgré le fait qu'il ne connaissait pas la langue serbo-croate, il a été parachuté comme un agent de liaison dans la commande des Tchétniks dans l'est de la Serbie. Sa responsabilité était d'effectuer avec les Tchétniks et les Polonais des diversions sur la rive sud du Danube et d'en rapporter par la station de radio le quartier général au Caire. Quand les Anglais ont dénié le soutien aux Tchétniks et l'ont transféré aux partisans, la mission du capitaine Hargreaves a été achevée. Pendant la retraite avec un groupe de Polonais et Grecs, il est tombé de cheval et a subi des blessures qui l'ont empêché de continuer d'avancer. Il a été capturé dans le village de Luke avec une cocarde sur le béret et pour cette raison les Allemands l'ont traité longtemps comme un bandit. Il est tombé dans les mains de la Gestapo et a été rapidement envoyé à la prison centrale de Belgrade. [255] Là, il a été maintenu en cellule d'isolement et pendant ce temps les seules personnes auxquelles il parlait étaient les gardes et ceux avec lesquels il faisait face pendant les interrogatoires. Il a réussi à passer une paire de notes et aussi de retirer un clou d'une plaque dans la cellule. Avec le clou il s'est fait une blessure et à l'aide de son sang a écrit un message sur un petit morceau de papier. La Gestapo l'a condamné à mort comme un combattant irrégulier – un bandit et l'a déplacé dans une autre prison dans une pièce d'où les personnes étaient emmenés pour être fusillés. Il a protesté, disant qu'il est officier anglais et l'ennemi lui a finalement cru. Il a été transporté à

253 NAV, T-501, R-255, S-1102-1103; IAB, registre du service IV 1 S; IAB, BdS, N-321.
254 IAB, BdS, N-60; VA, NAV, T-501, R-255, S-1097; *Ibid*, T-78, R-331, S-6287981.
255 *Ibid.*

Buchenwald, mais comme sa santé se détériorait, la Croix-Rouge internationale l'a transféré dans un camp de détention dans le château de Colditz. [256]

Un des Serbes capturés dans le village de Louké était en fait le membre polonais Stefan Gabrowsky. Comme il a été capturé comme un soldat en blouse militaire serbe, les Allemands l'ont marqué dans leur rapport comme prisonniers serbe. Il ne pouvait pas se dissimuler longtemps. Il a été emmené avec les Grecs capturé au camp de Niš pour interrogation. Gabrowsky prétendait de ne pas connaitre la langue anglaise, et comme en ce temps, le camp n'avait pas un interprète qui pourrait traduire sa déclaration du polonais en allemand, il a été envoyé par transport spécial avec les Grecs capturés à la prison de la Gestapo à Belgrade. [257]

Selon le témoignage qu'il a donné en prison de détention provisoire, il était en civil un chauffeur, et pendant la guerre, un ouvrier qui, en juin 1943, a été emmené de force de la mine de Bor au quartier-général dans les montagnes de Homolje. Il est resté là jusqu'en octobre 1943, quand le capitaine Nash est arrivé. À ce moment, Il a été assigné au même comme escorte personnelle, avec ses compatriotes, Stevan Pesek et Stanislaw Vydra. [258]

A la question de l'interrogateur allemand pourquoi il a été pris dans le village pendant le blocus et s'il a tiré avec les Grecs et les Anglais de la maison sur les soldats allemands, Gabrowsky s'est maladroitement défendu qu'il n'a pas tiré, qu'il était chef de cuisine chez les Tchétniks, qu'il ne comprenait rien, parce que les officiers communiquaient avec les Anglais en anglais et qu'il s'est trouvé dans le village par hasard. Selon Gabrowsky, tous les Polonais avaient été précédemment ordonnés de quitter les états-majors des unités tchétniks après que les Alliés ont reconnu les partisans comme les seuls combattants contre les envahisseurs. Ainsi, certains Polonais s'étaient trouvés dans le village lors de son blocus. Les Allemands ne pouvaient pas accepter ceci. Toutefois, ils ont estimé que depuis qu'il a été en compagnie du capitaine anglais Hargreaves et du capitaine Nash, qui appartenait aux forces anglaises, que lui-même donc leur appartenait et, pour cette raison, doit être exclu comme otage pour représailles et traité comme un prisonnier de guerre. De cette manière, Gabrowsky a été finalement expédié au camp de prisonniers allemand à Vienne. [259]

Une femme, capturée pendant le blocus du village, les Allemands ont publiquement pendu dans le village Rgotina près de Knjazevac comme « bandit de Draza Mihailovic », puisque lors de la fouille ils ont trouvé qu'elle dissimulait une capsule explosive. Les autres Tchétniks capturés ont été déportés à Zajecar et, plus tard, exécutés. Ainsi finit l'action opérationnelle de Régiment spécial allemand de Brandebourg. Le même bataillon spécial « Koehn » a trouvé, lors

256 *The Independent*, sunday 05 april 2015, article de Max Arthur: „Major Charles Hargreaves (SOE officer in wartime Yugoslavia and Colditz survivor), 1; VA, NAV, T-501, R-255, S-1097.
257 IAB, BdS, N-321.
258 *Ibid.*
259 *Ibid.*

d’une fouille, une station de radio enterrée et un journal confidentiel. [260]

En raison de la capture du capitaine Hargreaves, de la mort du capitaine Nash et de la capture de soldats alliés, le général Mihailovic a eu des inconvénients du commandement anglais au Caire, comme les deux premiers appartenaient à cette même commande et ont été tués dans le territoire contrôlé par ses détachements. En même temps, les Anglais ont cessé en grande partie d’aider le Mouvement de résistance nationale en Yougoslavie, en dirigeant cette assistance aux détachements de partisans yougoslaves. [261]

L’élimination du mystérieux capitaine Nash et la détermination de ses activités sur la base des documents saisis dans son siège représentait pour le service de renseignement allemand sans aucun doute un succès important, d’autant qu’ils ont, de cette manière, découverts certaines activités en Pologne même, ainsi que les canaux qui de la Pologne menaient aux pays étrangers, où étaient les immigrants polonais. [262]

Après la mort de Nash et la capture de Hargreaves, les soldats allemands ont, grâce aux archives saisies, organises des recherches de leurs hommes dans les régions de Bor et Zaječar. Dans les poursuites quotidiennes, ils ont réussis à capturer escorter de capitaine Nash, Stanko Borovski de Radun qui a été transféré de la prison de Zaječar au camp de Niš, et plus tard envoyé au travail forcé en Allemagne.[263]

Les Yougoslaves, qui ont été déportés pendant l’occupation dans les prisons et les camps de concentration sur le territoire polonais occupé, ont répondu de la même manière, s’échappant des camps allemands et accédant aux unités de l’Armée de Craiova du général Tadeusz Komorovsky-Bor.[264] En novembre 1943, au camp polonais de Stry a été amené un groupe de 10 officiers qui ont servi pendant l’occupation à Niš et comme associés de la JVUO ont été arrêtés. [265] Un bon nombre d’entre eux ont pris part à la fameuse insurrection de Varsovie, en attendant l’aide nécessaire de l’Armée rouge d’Août jusqu’à octobre 1944. Dans le même soulèvement a pris part un groupe d’officiers du Royaume de Yougoslavie qui s’est échappé du camp en Poméranie. Les Yougoslaves échappés ont formé une brigade « General Mihailović » sous le commandement du major Jezdimir Dangić, aussi prisonnier et fugitif du camp à Stry. Après l’étouffement du soulèvement et les crimes horribles des nazis, un certain nombre de Polonais s’est échappé et a rejoint la Résistance en France, tandis que d’autres se sont caché dans le pays. [266]

---

260 *Ibid.*

261 *Ibid.*

262 *Service de reenseignement allemand* IV, 752.

263 IAB, registre de service IV 1 S.

264 A. Dinčić, *Les prisonniers militaires (de guerre) dans la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945,* 105.

265 IAB, BdS, D-371.

266 A. Dinčić, *Les prisonniers militaires (de guerre) dans la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945,* 105.

SUJETS GRECS COMME LES PRISONNIERS DU CAMP

En Grèce, pendant la Seconde Guerre Mondiale contre les envahisseurs a lutté le mouvement national du général Napoléon Zervas (EDES) et de l'autre côté, le mouvement communiste EAM et ELAS. Ces mêmes formations se sont affrontées dans une guerre civile mutuelle. Un certain nombre de partisans grecs ont fui vers la Macédoine, et de suite en Serbie occupée après les cruelles mesures punitives allemandes après la démolition d'un pont ferroviaire important dans le Gorgopotamos en novembre 1942. [267]

Dan les camps de prisonniers grecs se trouvaient de nombreux prisonniers militaires de la courte guerre d'avril (de la campagne des Balkans), ainsi que les internés politiques, qui ont profité de l'occasion pour fuir des travaux, de trouver les détachements de Zervas les plus proches et leur accéder, en continuant de cette manière à se battre contre les Allemands jusqu'à ce que leur retrait de Grèce. [268]

Dans la seconde moitié de décembre 1942, selon l'ordre du chef de la Gestapo à Belgrade, tous les détenus désignés pour travail forcé devaient être remis au commandement du Sud-Est en Grèce pour travail forcé au camp Harmankyoy, près de Salonique (Arbeitseinsatz « Südost »). Ce transport est parti de camp à la Foire (avec environ 500 prisonniers).[269]

Ainsi, sur le territoire de la Grèce, s'est trouvé un grand nombre de Serbes qui ont profité de l'occasion de fuir les travaux et le camp.

Comme il y avait beaucoup d'ouvriers serbes en Grèce, il y avait aussi beaucoup de Grecs sur le territoire de la Serbie occupée, à partir de l'automne 1941, quand ils ont fui les transports de prisonniers avec les Anglais.

Selon le rapport de la Croix-Rouge de Niš en août 1942, dans la prison du district en face du théâtre du temps et d'aujourd'hui, il y avait 4 Grecs, qui ont été renvoyés de l'Allemagne comme incapable de travailler. [270] L'un d'eux - un membre de l'armée régulière grecque mourut aussitôt et fut enterré dans le vieux cimetière de Niš.[271] Le deuxième prisonnier grec Anastasius Pandajis, les Allemands ont emmené du camp de Niš à la fin août 1942 avec un grand groupe de prisonniers pour des travaux forcés en Allemagne, tandis que les deux autres ont été envoyés l'année prochaine. [272]

Pandagis a été arrêté avec six autres de ses compatriotes, le 25 juillet 1942. Ce groupe de citoyens grecs, où il y avait une femme, avait les passeports délivrés à leur disposition par le Gouvernement Général en Macédoine de mai jusqu'au 16 juillet 1942. Le groupe « Pandagis », composé de trois ouvriers,

---

267 AS, Fonds BIA, d. 52, *Activité RB,* 13. EDES (Etniki Dimokratikos Elinikos Sindesmos – Ligue Grecque Nationale-Républicaine), EAM (Eleniki Apolesteriki Metono – Mouvement de Libération Grec), ELAS (Elenika Laiki Apolesteriki Stratos – Armée de Libération Populaire Grecque)

268 *Ibid.*

269 M. Koljanin, *Le Camp Allemand à la Foire de Belgrade 1941-1944*, Belgrade, 1992, 287.

270 IAN, DCK, boîte 21, doc No. 1/4663.

271 *Groupe d'auteurs*, *Les victimes du Camp Niš 1941-1944*, 302.

272 IAB, registre du service IV 1 S.

d'un mécanicien, d'un boulanger, d'un artisan de pantoufle et une couturière, a été emmené au travail volontaire en Allemagne, mais s'est échappé de la gare de chemin de fer à Cicevac. La Feldgendarmerie allemande a capturé tous les sept Grecs pas loin de Cicevac dans un village voisin, où ils ont essayé de se cacher et le jour même les a remis à l'administration du camp allemand à Niš. Le 10 août 1942, ce même groupe a été envoyé à Belgrade avec d'autres prisonniers nichois. Lors du transport, le groupe a été particulièrement mis à part, tandis que le chef de la Gestapo de Niš a ordonné à l'arrivée leur transfert au camp de Banjica. Les passeports ont été laissés chez l'administration du camp.[273]

Dans le groupe d'ouvriers grecs fugitifs, l'unique couturière Yoalinda Areti a été relâchée du camp Banjica. Les autres hommes, après avoir reçu des documents de la Bourse de Travail de Belgrade, le 25 août 1942 avec un grand groupe de détenus yougoslaves du camp de Vielle Foire et ont été emmenés de Banjica au travail forcé en Allemagne.[274]

À l'interrogation, Yoalinda Areti se défendait qu'elle fût sortie avec deux autres compatriotes, lors de l'arrêt du train à la gare de Cicevac, boire de l'eau, et que le train ait entre-temps démarré. Elle a également mentionné qu'elle s'est portée volontaire à la Commande de travail allemande et qu'elle n'avait aucune raison de fuir.[275]

Au camp de concentration de Niš, lors de sa création, furent détenues quatre femmes grecques, qui étaient gardés chambre féminine collective à l'étage. Elles ont été amenées pour raisons diverses, et une histoire particulière est sur l'une d'eux, dont le nom était Toula Haralambo. La première fois, elle a été arrêtée parce qu'elle s'est trouvée dans la rue après le couvre-feu. Du camp, elle a été emmenée au camp de Banjica à Belgrade et après un court temps a été libérée. La deuxième fois, elle est venue au camp de son gré. Elle était amoureuse d'un soldat italien qui a servi à Niš et était partout avec lui dans la ville. Quand l'Italie a capitulé en septembre 1943 et que les Allemands ont arrêté l'Italien en question, elle ne voulait pas se séparer de lui. Elle s'est habillée en uniforme italien, s'est arrangée pour ressembler à un homme-soldats et est venue au camp. Les Allemands l'avaient mise dans la chambre des hommes là où se trouvait déjà celui pour lequel elle était venue. Pendant la promenade, ils utilisaient toutes les occasions de se rapprocher. Cependant, pendant un examen médical, il fut révélé que c'était une femme qui a déjà été arrêtée un an plus tôt. D'abord, elle a été transférée à la chambre des femmes, et ensuite déterminée pour l'internement avec quelques autres prisonniers. Dans le même transport s'est aussi trouvé le prisonnier italien. Les Allemands avaient pris pitié et ne voulaient pas interrompre leur relation, qui a commencé à l'extérieur des fils du camp, s'est poursuivie dans le camp et, ensuite, en internement. Après la guerre, ils sont restés vivre en Europe occidentale. Ces cas étaient une rareté quand on parle des camps de

273 IAB, BdS, A-240.
274 *Ibid.*
275 *Ibid.*

concentration nazis en Serbie occupée. En outre, l'Italie et la Grèce étaient en guerre depuis 1940, ce qui en fait de cette relation romantique entre une Grecque et un Italien aussi une histoire paradoxale. [276]

La police secrète de l'Allemagne a, pour des motifs divers, arrêté à Niš même quelques ressortissants grecs qui se trouvaient en ville dans des circonstances inconnues.[277]

Le 27 Juillet 1943, au camp Croix-Rouge ont été remis encore cinq Grecs. Ils ont été arrêtés auparavant par les Allemands à Bela Palanka. C'était un groupe de citoyens grecs de la Bulgarie que les gardes-frontières allemands ont arrêté à la frontière et comme ils n'avaient pas de documents d'identification ont été arrêtés, ils ont été emmenés à Niš. L'un d'eux à l'audience à l'interrogatoire a déclaré qu'ils ont travaillé en Allemagne, tandis que les autres ont dit qu'ils voulaient retourner en Allemagne, mais que les Bulgares ont saisi leurs documents.[278]

De la campagne militaire sur le village de Luka près de Bor en décembre 1943 ont été amené deux Grecs. Ils furent accusés d'avoir tiré sur des soldats allemands qui ont, à ce moment, encerclé la maison de Velimir Predica où ils ont été logés avec les Polonais et les Britanniques. Grace à l'intervention de l'envoyé spécial de Hitler pour les Balkans, Herman Neubacher, ils ont été graciés et transférés au un camp de Banjica, où ils ont été remis à la responsabilité de l'organisation du travail allemand Todt. [279]

Les Grecs furent amenés d'abord à la prison du district d'où ils ont été transférés au camp de Niš, tout comme les soldats polonais capturé Gabrowsky. Ils ne parlaient que leur langue maternelle, tandis que les autorités du camp n'avaient pas de connaisseur de la langue grecque ou polonaise, qui pourrait faire la traduction pour les fins de l'enquête. Par conséquent, ils sont restés dans le camp que deux jours, après quoi ils ont été transférés ensemble dans la prison de détention de la Gestapo à Belgrade. [280]

Le premier soldat grec capturé, Deglioritis, est né en Russie, et a fui dans ce même pays après la guerre civile et l'établissement du pouvoir des bolcheviks. Il est retourné en Grèce, a travaillé dans l'agriculture jusqu'en avril 1943, quand il s'est enregistré pour travailler en Allemagne. Cependant, il a été affecté à travailler dans la mine de Bor et, de cette manière, est venu en Serbie. Il a passé une brève période dans le village de Krepoljin dans le district de Homolje. En septembre 1943, il est emmené par un groupe de Tchétniks quand il est venu au village pour acheter des provisions. Il est resté dans leurs rangs jusqu'à sa capture. Ayant la nationalité grecque, à l'interrogation, il se défendait qu'il ne savait pas l'anglais et le serbe, qu'il ne connaissait pas l'organisation, et ne savait pas les intentions des officiers anglais. Ceci fut une des circonstances atténuantes.

276 NMN, LCK, boîte 17, MG, Déclaration de Vukica Urosevic.
277 IAD, cartothèque des fonds BdS.
278 VA, Archive allemande (à la suite: NA), l. 1, No d'enregistrement 59/6-1.
279 IAB, cartothèque des fonds BdS.
280 *Ibid.*

Lors de son interrogatoire, on lui montra des photographies saisies desquelles il pouvait seulement indiquer les Anglais, et les Grecs, mais pas les Polonais. [281]

L'autre soldat grec capturé, Tsakiris, avait un chemin légèrement différent. Né en Turquie, il était avant la guerre un coiffeur et peintre en bâtiment à Homotin. En mai 1943, il a appliqué pour le travail volontaire en Allemagne, mais comme son compatriote, Deglioritis, et fut assigné à travailler dans la mine à Bor. Après dix-sept jours de travail à Bor, il est allé au village voisin pour acheter de l'eau de vie, a raconté a un agriculteur que son père était un aubergiste et celui-ci l'a amené à une maison où se trouvaient trois Anglais, parmi eux le capitaine Hargreaves. Les Anglais lui ont suggéré de rester avec eux comme cuisinier, et lui ont promis un salaire de 150 dinars par jour. De cette manière, il est resté dans la compagnie du capitaine Hargreaves jusqu'à la capture. Comme Deglioritis, pendant l'interrogation, il se défendait de ne pas connaitre la langue anglaise et qu'il ne pouvait pas savoir ce que les officiers s'accordaient entre eux-mêmes. Cependant, par une question extrêmement inconfortable a suivi: comment a-t-il pu parler à l'agriculteur l'histoire ce que son père était et pourquoi est-il venu au village? De sa déclaration, on remarque qu'il s'est débrouillé en quelque sorte le savait, en disant qu'avec lui en ce moment était un autre grec, qui, contrairement à lui connaissait un peu le serbe. Les Allemands n'étaient pas naïfs. Comme circonstance atténuante, ils ont pris le fait que lors de la capture il n'avait pas d'arme. Cependant, ils ne l'ont pas proposé pour de la détention, mais pour le camp de travail. Ainsi sont Tsakiris et Deglioritis furent transférés de la détention provisoire de la Gestapo au camp de Banjica et le 19 juillet 1944 emmenés pour travail forcé en Allemagne par l'Organisation Todt. Avec eux, à cette occasion a voyagé le Polonais Gabrowsky, un peu plus tôt aussi le capitaine Hargreaves. De cette façon, les Allemands se sont débarrassés des ressortissants étrangers qu'ils ont capturés au cours de l'attaque du quartier-général au village de Louké. [282]

Au camp ont été amenés, et les Grecs en tant que membres (collaborateur) du mouvement de résistance en Serbie. Parmi eux était un étudiant en médecine Iania Kaliadis, fils su lieutenant-colonel de corps médical Démétrius Kaliadis, qui a participé avec l'armée serbe à la percée du front de Salonique et aux combats pour la libération de Niš en octobre 1918. À l'époque du Royaume de Yougoslavie, il était le directeur de l'hôpital militaire de Pirot. Il est décédé en février 1942 et a été inhumé dans le cimetière de Niš. Les fils Iania et Djordje étaient membres du mouvement de résistance, pour le compte duquel ils ont collecté des fournitures médicales et transmettaient des messages importants de Prokuplje où ils vivaient. Ils se sont trouvés au camp de Niš, d'où l'ainé a été emmené à Bubanj et exécuté. [283]

---

281 *Ibid.*
282 *Ibid.*
283 IAB, BdS, K-12.

TCHÈQUES, FRANÇAIS ET ESPAGNOLS DANS LE CAMP

Les citoyens tchèques ont encore avant la guerre travaille dans les usines et mines serbes. Les Allemands ont commencé la persécution des Tchèques lorsque le président d'avant-guerre Édouard Benes a appelé sur Radio Londres de rejoindre le mouvement de résistance et de lutter contre les nazis.

Le coupable tchèque le plus dur dans le camp de Niš était Franz Schubert. Les Bulgares l'ont capturé à Ostrovica et comme ils n'étaient pas en mesure de savoir quoi que ce soit, ils l'ont livré aux Allemands. Il a été accusé comme ouvrier dans une carrière de prendre des explosifs et de les porter les mêmes aux détachements illégaux dans les bois. Il a tout nié. Il était soupçonné aussi comme agent de l'Intelligence ce qu'il contestait également. Les détenus l'ont vu aussi aventureux comme il s'est présenté de telle manière. Il leur a dit comment il voulait aller en Turquie. Très souvent, il chantait une chanson tchèque mélodique. Il a été interné avec les autres détenus dans le camp de Banjica et de là au travail forcé en France dans la construction de canal La Manche.[284]

L'autre prisonnier tchèque qui, selon les normes nazies, avait une accusation sévère était sergent des forces aériennes Jan Sedlacek. Il a servi dans la Garde nationale serbe à Niš, mais coopérait intensément avec les membres de la JVUO pour le compte de laquelle il délivrait des armes. Il a été condamné à mort. Cependant, le fait d'être de nationalité tchèque l'a sauvé d'être fusillé et il a été nommé commandant de chambre à l'étage. Plus tard, il a été interné avec un groupe de sous-officiers au travail forcé en Allemagne.[285]

Il y avait des prisonniers tchèques qui ont travaillé pour le mouvement de résistance partisane. L'un d'eux était Graha Oldih. Il a été arrêté par la police spéciale de Niš pour la lutte contre les communistes. Dans son carton policier il est inscrit qu'avant la guerre même il était un membre du Parti communiste illégal de Yougoslavie (PCY), que pendant l'occupation et avant l'arrestation il exerçait la fonction de fiduciaire dans l'usine de Ristić. Il a été emprisonné dans le camp où il a disparu sans laisser de trace.[286]

Dans le camp se sont à côté des Grecs et Tchèques aussi trouvé les Français. Les Allemands, avant de Noël en 1943, ont amenés de Roumanie deux Français. Les détenus se sont arrangé de faire un cadeau approprié de paquets qu'ils ont reçu par la Croix-Rouge pour cette fête. Tout le monde a donné quelque chose - quelque œufs, une tranche de pain, une cigarette ou un gâteau. De cette manière, ils ont fait deux petits paquets qui ont été décorées avec des branches de pin. Les Français ont été heureux et reconnaissant d'un tel geste. Ils ont réussi à trouver la chose la plus interdite dans le camp – un stylo, et sur un morceau

284 NMN, LCK, l. 10, MG, Déclaration de Miroslav Milovanović; *le Camp Banjica – les détenus (du livre des détenus du camp de concentration Belgrade - Banjica (1941-1944)*, livre 2, Belgrade, 2009, 411.

285 IAB, BdS, D-371; NMN, LCK, l. 10, MG, Déclaration de Miroslav Milovanović.

286 IAB, fonds de la Gestion de la ville de Belgrade – département de Police Spéciale – section IV (à la suite: UGB SP IV), l. 116-B, No d'enregistrement 369/3.

de papier gras ont envoyé un remerciement en français. Ils ont écrit que depuis le début de la guerre il ne sentait pas plus d'amour fraternel dans le malheur commun qui a frappé l'humanité de l'invasion allemande, que ce jour des frères serbes.[287]

En mémoire des prisonniers du camp de Niš est aussi resté l'Espagnol Paco. On ne sait pas comment il est arrivé dans le camp. Il est censé avoir combattu dans le mouvement de résistance grec et qu'il a été emprisonné. Il était toujours de bonne humeur, et a même réussi à faire sourire le commandant allemand, même si celui-ci le punissait par des coups. Il aimait à utiliser la langue serbe même si elle l'a connaissait mal. Il était capable de jouer la danse espagnole au milieu de tous les prisonniers et les Allemands. Il aimait à parler de leur l'Espagne, de la lutte des communistes du régime fasciste et similaires. Il détestait de ses tripes Hitler et Franco. Il a aidé à chaque détenu et il approchait et consolait chacun. [288] Les Allemands le prenaient dans le sac afin d'entrainer les chiens. Quand les chiens le rejoignaient et lui sautaient dessus, il criait « La Pasionaria ! ». Les détenus ont appris plus tard la Pasionaria Dolores Ibaruri était l'une des principales communiste espagnols pendant la guerre civile (1936-1939). [289]

LES JUIFS SUJETS ETRANGESR DANS LE CAMP À NIŠ

L'idéologie raciste née en Allemagne nazie a rapidement pénétrée d'autres pays européens, et bien avant qu'ils ne soient occupés par le Troisième Reich. [290] Par l'effondrement d'avril a été scellé le sort des Juifs yougoslaves. Dans tous les territoires du pays occupé a été appliqué à un grand génocide. [291]

Les mesures anti-juives adoptées étaient identiques à celles que le Troisième Reich menait en Allemagne et d'autres pays européens, qui ont été occupés avant la Yougoslavie. Par la prescription ou de l'application de ces mesures a été viole l'article 46 de la Convention de La Haye de 1907, qui stipule que l'honneur de la famille et de ses droits, la vie humaine, la propriété privée, les croyances religieuses et les rituels doivent être respectés. [292]

Contrairement aux Juifs, qui, avant la guerre, ont vécu dans le Royaume de Yougoslavie, les Juifs - sujets étrangers, ont été persécutés immédiatement après l'occupation. Les Juifs qui ne vivaient pas dans le Royaume d'avant-guerre ont trouvé le salut des persécutions nazies en fuyant et demandant l'asile en Yougoslavie.

---

287 NMN, LCK, l. 17, MG, Déclaration de Dragoljub Jovanović.
288 NMN, LCK, l.7, MG, Dragomir Andjelković, *Moment d'éternité (mémoires)*, témoignage non-publié.
289 NMN, LCK, livre 20. Déclaration de la détenue Nadejda Stanisavljević, 68-69.
290 J.Romano, *Les Juifs de Yougoslavie 1941-1945. Victimes du génocide et participant de la Guerre de libération*, Belgrade, 1980, 57.
291 *Isto,* 56.
292 *Ibid,* 70.

En raison de l'Anschluss (occupation) de l'Autriche, de l'entrée en Tchécoslovaquie et de la conquête polonais, près de 55.000 Juifs ont trouvé un refuge temporaire Royaume de la Yougoslavie, tandis qu'environ 5.000 se sont trouvés à l'intérieur des frontières après l'occupation allemande-italienne-bulgare.[293]

Les autorités d'avant-guerre ont installé un groupe de réfugiés en provenance de Tchécoslovaquie, d'Allemagne, d'Hongrie, de Pologne et d'Autriche dans le camp collective des immigrants qui se trouvait à Kuršumlijska Banja dans les lieux, qui avant la guerre, étaient utilisés par le Comité de la Croix-Rouge de la région de Morava avec siège a Niš. Le camp comptait 380 résidents. Un groupe de 160 juifs a été logé à Niška Banja.[294]

Pour couvrir que s'effectuera la persécution des juifs, les Allemands ont utilisé divers moyens. Ainsi, a Niš, ils ont laissé partir un groupe juif de Pologne à partir et de se déplacer librement dans les rues, sans bandes jaunes et marque appropriée. Les Juifs ont répandu des rumeurs dans la ville de qu'il n'y aura pas de persécution, qu'eux ils sont libres, que les autres ne quittent pas la ville, de ne pas vendre des maisons, les magasins, que les Juifs n'ont pas été tués en Allemagne, mais ont été logés dans des ghettos comme Varsovie ou déplacées dans des pays européens que les Allemands occupaient, etc. De cette façon, les Allemands étaient persuadés de les garder à l'œil tous les Juifs jusqu'aux ordres définitifs sur leur destin final.[295]

Les envahisseurs ont, selon le décret du commandant allemand en chef de la Serbie le 31 mai 1941, marqué avec un ruban jaune avec l'inscription « Juden », restreint leurs mouvements dans les lieux publics, et ils ont été interdit d'utiliser le tramway, de visite au cinéma, au théâtre et d'autres institutions publiques.[296]

Selon le document d'archive du début février 1942, dans le camp de concentration de Niš étaient détenus 843 sujets juifs, dont 155 Juifs émigrés, et parmi eux quatre médecins (deux neuropsychiatres, un interniste et un chirurgien).[297]

En mai 1941, les autorités militaires allemandes avaient ordonné que le camp d'immigrants avec les Juifs à Kuršumlijska Banja soit dissout et ses résidents soient installés chez les familles juives à Niš, Priština et Leskovac.[298]

---

293 M.Ristović, *La Yougoslavie et les réfugiés juifs 1938-1941*, L'Histoire du 20ème siècle, Belgrade, 1996, 59.

294*Ibid.*

295 NMN, LCK, l. 12. MG, Déclaration de Miodrag Nikolić.

296 N. Ozimić, « *Les Juifs dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš* », Recueil du Musée de Niš, no 20, Niš, 2011, 254.

297 VA, NA, l. 24, d. 3, doc. No. 3/1. La liste des émigrants juifs qui ont été détenus à Niš a été préservée grâce à Sava Kostić, membre honoraire de la Croix-Rouge à Niš et après la guerre a été déposé en preuve par la Commission nationale d'enquête sur les crimes des occupants et leurs collaborateurs. Toutefois, dans le cas des ressortissants étrangers, des données complètes et les dates de la mort n'ont pu être trouvées dans nos archives et préparées dans les annexes de ce livre. Les exceptions sont certains Juifs tués qui ont été enregistrés dans les fichiers de migrants disparus dans les Archives de la Yougoslavie et de la base de données centrale à Yad Vashem.

298 *Rapports et ordre de la gestion et du gouvernement de Nedić pour le district de Zaječar 1941-1942, livre 1 –*

À la mi-Octobre de la même année a été réalisée une arrestation massive de sujets juifs enregistrés à Nis. Les Allemands ont d'abord arrêtés les hommes pour les utiliser comme main-d'œuvre dans la ville et en même temps comme otages au cas que les femmes tenteraient de quitter la ville. En janvier 1942, les femmes avec les enfants viennent au camp.[299]

Dans des représailles massives le 19 février 1942, les Allemands effectuent des séparations. Ils ont pris tous les enfants juifs de sexe masculin âgés de 15 ans de grenier et tous les hommes juifs et les ont exécutés le même jour à Bubanj. Femmes juives avec les filles et les garçons de moins de 15 ans sont gardés dans le camp. Au début de mars 1942, ils seront transportés au camp Sajmište (Semlin Judenlager) et presque à la dernière étouffée dans des véhicules au gaz.[300]

Ceci fut aussi le sort un peu plus tard des immigrants juifs (155 sujets étrangers).[301]

Contrairement aux Juifs qui vivaient en Serbie, les Allemands n'autorisaient pas les immigrantes juives d'emmener leurs enfants au cours de leur transport à Belgrade en fin février 1942. Leurs maris furent emmenés du camp pour travailler à l'église de Saint-Pantaléon et comme beaucoup étaient d'Allemagne et d'Autriche, ils furent utilisés à cette occasion pour des tâches administratives. Pendant ces jours a commencé une grande excavation des soldats de l'Allemagne impériale tués dans la Première Guerre mondiale et qui ont été enterrés dans le cimetière de l'église de Saint-Pantaléon. Lors de ces travaux, les Juifs étaient enfermés dans les baraquements de la caserne de Saint-Pantaléon qui était aussi utilisée par les soldats bulgares. Ils n'ont pas été exécutés avec les autres hommes juifs dans les représailles de masse en février. [302]

Les enfants juifs, amenés ensemble avec les parents de Kursumlijska Banja et mis ensemble au camp avec les femmes juives, sont restés dans le même camp, sans pères et mères. Les Allemands les ont, après avoir emmenées les mères, gardés dans la chambre numéro cinq, à l'étage du bâtiment du camp. Toute la journée, ils étaient seuls dans la même pièce. Un jour, ils ont commencé à pleurer terriblement ce qui poussa les Allemands d'ordonner de les sortir de la pièce. Ils cherchaient qu'on leur dise ce qui est arrivé à leurs parents et les priaient pour du papier pour leur écrire. Ce groupe, qui, selon la mémoire des prisonniers survivants, comptait environ vingt petits détenus consistait des enfants âgés de deux à sept ans, et même huit ans. Parmi eux se trouvaient ceux qui allaient à l'école et savaient écrire. Les Allemands ont annoncé que les enfants juifs allaient bientôt quitter le camp. Des camions sont arrivés dans lesquels les gardes les ont chargés avec leurs petites valises desquels ils ne se séparaient pas. L'ordre était de

arrangé par: B. Blagojević, Negotin-Zaječar, 2006, 41.

299 NMN, LCK, l. 7. MG, Déclaration de Vinka Nikolić.

300 *Groupe d'auteurs*, *Les victimes du Camp Niš 1941-1944*, 24.

301 VA, NA, l. 24, dossier (à la suite: d) 3, document No 3/1.

302 NMN, LCK, boîte. 17, MG, Déclaration de Blanka Milanovic

les emmenés à Belgrade et un détenu est parti avec eux. Le sort des enfants juifs du camp de la Croix-Rouge a été terrible. Après qu'ils soient arrivés à Belgrade, les Allemands leur ont dit qu'ils emmenaient voir leurs parents. Ils les ont chargés dans le camion infâme conçu pour libérer des gaz toxiques et ainsi asphyxiés les ont déchargés à Jajinci en-dessous Avala, où pendant la guerre furent exécutés les prisonniers des camps et prisons de Belgrade. Le détenu que les Allemands avaient désigné à être avec les enfants juifs fut aussi tué. Ainsi, les nazis ont exterminé les enfants d'immigrants juifs qui sont restés après l'envoi de leurs mères au camp de la Foire. [303]

Certains Juifs de Niš sont internés au camp Sajmište, où ils ont survécu à la destruction de l'asphyxie collective et ensuite ont été escortés au camp de détention à Banjica. Ils ont été exécutés le 11 août 1942. Le 28 août, les Allemands fusillent à Bubanj 80 hommes juifs émigrés qui a travaillé dans de l'église de Saint-Pantaléon. Le lendemain – le 29 août, le chef allemand du quartier général en Serbie, Harold Turner, a noté dans son rapport au commandant général du Sud-Est, que la Serbie est le seul pays dans lequel la question des Juifs et des Tziganes a été résolue.[304]

Depuis ce temps, les Juifs ont été exécutés individuellement. Il n'y avait plus d'exécutions et de suffocation de masse. L'exception était les Juifs qui étaient de la Hongrie, la Grèce et la Roumanie qui tentaient de franchir illégalement en Bulgarie, où il n'y avait pas une persécution des juifs et par la Turquie de venir en Israël. Les Allemands les arrêtaient, escortaient vers les camps de détention sur le territoire de la Serbie occupée, et généralement les exécutaient. Dans les souvenirs de prisonniers de Niš est resté un tel exemple. Une famille juive de cinq membres (femme, mari, gendre et deux filles) ont été arrêtés par les Allemands en Grèce, transportés au camp de Niš et fusillés à Bubanj tambours.[305]

LA TRAGÉDIE DES ROMS ALLEMANDS À AUSCHWITZ

Lorsque la puissance militaire de l'Allemagne nazie et le Troisième Reich réussissaient sur les champs de bataille, quand les troupes allemandes pénétrèrent à Moscou et à Leningrad, les soldats et les officiers allemands comptaient les jours jusqu'à la grande victoire. Mais, quand ont commencé les premières défaites majeures, notamment à Stalingrad et en Afrique du Nord et comme la forteresse d'Hitler tombait, ils doucement commencé à désobéir à leurs commandants et ont été persécutés. Ainsi, le camp Croix-Rouge a aussi vu des sujets allemands individuels, parmi eux des Roms qui se sont opposés à la politique du Troisième Reich et leur attitude envers ceux qui étaient considérés comme des membres de la race non-arienne inférieure.

Le consulat général d'Allemagne à Istanbul (Turquie) a présenté au

303 NMN, LCK, boîte. 17, MG, Déclaration de Jelisaveta Blagojevic
304 *Groupe d'auteurs*, *Les victimes du Camp Niš 1941-1944*, 182.
305 VA, NA, l. 24, dossier (à la suite: d) 3, document No 3/1.

ministère des Affaires étrangères un rapport que le 5 novembre 1942 que dans le Consulat général sont venus 17 artistes - de troupes de divertissement, venus de Roumanie et de Bulgarie, avec l'objectif de se représenter comme des artistes dans un cirque en Turquie, alors neutre. Cette troupe fur désignée des autorités de police allemandes comme le groupe artistique « Franz / Fischer ». [306]

Cinq sujets Roms avaient des passeports délivrés auparavant par le consulat allemand à Bucarest (Roumanie), alors que quatre avaient des passeports délivrés à Zagreb (Croatie) et Florence (Italie). Six personnes étaient sans passeport et il s'agissait principalement de mineurs. De cette manière, la mineure Elisabeth Franz avait des documents de voyage et un certificat de naissance du bureau d'enregistrement de Hone du 3 octobre 1938. Le mineur Adelheid Blum était alors âgé d'un an et était au camp de Formido près d'Udine (Italie), où il a été gardé par les grands-parents qui se représentaient au cirque local. Il ne possédait pas de passeport, mais avait seulement un certificat de naissance du camp Formido du 2 octobre 1941. Pour une personne allemande, le passeport était à son de jeune fille, et il fut établi qu'elle était mariée. [307]

Karl Franz et Franz Fischer, comme leaders d'un groupe d'art itinérant « Franc / Fischer » ont présenté aux autorités allemandes une demande que certains enfants que Karl Franz aurait été confiés par son neveu à la frontière bulgaro-turque, s'inscrivent au passeport de Karl Franz ou de son épouse Lina. Cette demande n'a pas pu être répondue positivement en raison de preuves insuffisantes et d'incohérences dans les déclarations de personnes qui l'ont déposée. [308]

La police turque a présenté à certains membres du groupe artistique la possibilité de la peine de prison pour omis de signalement d'absence des documents allemands appropriés pour les enfants. Le consulat allemand à Istanbul a exigé que le groupe retourne et d'empêcher leur représentation en Turquie afin de ne pas nuire la réputation allemande. Il fut ordonné à la frontière bulgare d'empêcher leur transfert par tous les moyens. Le consulat général s'est chargé de délivrer des documents temporaires pour les enfants dès que possible. [309]

Cependant, alors que le sort des sujets allemands du groupe artistique « Franz / Fisher » se résolvait à Istanbul, Bucarest et Sofia, l'affaire du même groupe de voyage a été repris par les services de sécurité allemands en Serbie. Selon l'enquête menée par la police de sécurité et le Service de sécurité à Belgrade, toutes les personnes mentionnées dans le rapport du consulat général d'Allemagne à Istanbul, étaient des métisses Roms, dont un certain nombre avait du sang juif. Ceci a encore aggravé leur situation déjà peu enviable. Les métisses Roms était, par la décision du commandement suprême de la Wehrmacht du 10 juillet 1942, délivré dans l'*Alllgemeinen Heeresmitteilung 17*, exemptés de la conscription, tandis que ceux qui étaient déjà dans les troupes furent renvoyés. De

306 IAB, BdS, B-1174.
307 *Ibid.*
308 *Ibid.*
309 *Ibid.*

cette manière, les métisses n'était pas permis d'être traiter comme des prisonniers de guerre, mais en tant que coupables politiques ou que membres de la race non-aryenne inférieur. [310]

La plupart de ces individus furent interdit de quitter le lieu de résidence sans l'autorisation de la police. En raison de violations de cet ordre, un mandat de recherche pour eux fut émis en Allemagne. [311]

Comme le chef de la police et de la sécurité en Serbie a estimé que le groupe artistique mentionné nuit à la réputation allemande à l'étranger, il a cherché leur acheminement à Belgrade. Une ordonnance fut émis au service de renseignement militaire l'Abwehr à Niš d'arrêter le groupe à Sofia où il se trouvait, en essayant de se cacher des persécutions allemandes. [312]

La branche de l'Abwehr à Niš s'est rendue à Sofia et en mars 1943 ans a arrêté le groupe de Roms allemands, où il y avait un total de 34 personnes. Encore 17 autres personnes ont été trouvées sans documents adéquats dans le même groupe artistique. [313]

Les Roms allemands ont été amenés au camp et placés dans la chambre numéro 14 au rez-de-chaussée du bâtiment.[314] Comme beaucoup dans le groupe artistique étaient des artistes et bons musiciens, les Allemands leur ont aussi permis d'apporter dans le camp les instruments de musique. Avec les prisonniers serbes, ils ont chanté une chanson.[315]

Les Allemands ont, pendant le séjour du groupe artistique « Franz / Fisher » dans le camp, cherché de Berlin des données sur leur activité antiallemande pour laquelle ils ont été accusés et finalement arrêtés. Chaque nuit, dans le camp on entendait leur chanson, et après dix jours, ils ont été emmenés ailleurs - quand tout est devenu calme. Le même groupe de Roms est arrivé, de par le camp au Banjica à Belgrade, au camp de concentration d'Auschwitz, où ils ont presque tous été exécutés, ce dont Belgrade a été informé par une lettre officielle. [316]

Ceci fut, en tous cas, une grande tragédie des sujets allemands simplement parce qu'ils ont été marqués par ceux qui façonnaient la nouvelle carte européenne et mondiale et établissait un nouvel ordre européen.

---

310 *Ibid.*
311 *Ibid.*
312 *Ibid.*
313 *Ibid.*
314 NMN, LCK, l. 17. MG, Déclaration de Radmila Jovanović.
315 *Ibid.*
316 IAB, BdS, V-1174.

LE CAMP DE CONCENTRATION À NIŠ POUR LES ROMS ET LES PRISONNIERS POLITIQUES RUSSES

Lorsqu'en mai 1941 est venu le règlement allemand sur les Juifs et les Roms, les derniers ont dû porter le ruban jaune et leur mouvement était limités à Niš. À l'enlèvement du ruban, il est venu par l'effort d'un juge de tribunal de la charia, qui ont terminé la Faculté de Théologie à Istanbul et dont les deux fils étaient dans l'armée allemande. Il était le chef du groupe ethnique d'Albanais à Niš.[317]

Afin de protéger la vie des Roms, une grande activité s'est manifestée par la communauté religieuse islamique – le fiduciaire à Niš. A Niš, à la fin de juin 1941, une réunion a eu lieu dans la communauté religieuse islamique de laquelle a été demandée une solution qui garantissait que les Roms musulmans soient sous protection.[318] Une délégation de Roms de Niš rendu s'est rendue à Sarajevo, où elle a été reçue par le chef suprême de la communauté religieuse islamique. Il leur a rendu la décision du commandant militaro-administratif de la Serbie, avec laquelle il informait qu'il les prend pour ses sujets religieux et les met sous sa protection.

Cependant, il y avait aussi des Roms qui en raison de la situation de guerre se sont soudainement déplacés à Niš et ne faisaient pas part des listes privilégiées. Ils ont été arrêtés et détenus depuis l'automne 1941. Craignant pour leur vie, certains Roms ont trouvé le salut en se portant volontaire pour travailler en Allemagne.[319] Ainsi, beaucoup d'eux ont été sauvés de l'exode qui allait ensuivre.

En octobre 1942, les privilèges de Roms ont cessé et a commencé la grande persécution. Le même jour, lorsque des arrestations massives des Roms de Niš, s'effectuait aussi des arrestations, Aleksinac, Leskovac, Ražanj, Svrljig et quelques autres endroits. En septembre 1942, les Allemands ont aussi effectué des arrestations massives des Roms russes.

L'occupation a trouvé ces Roms russes à Ćuprija, mais sur les ordres du maire, ils ont tous été réinstallés dans divers endroits. Un groupe résidait à Jagodina et les villages environnants, l'autre à Paraćin, le troisième à Ćuprija. Tous ont été emmenés au camp Croix-Rouge, tandis que trois en janvier 1943 ont été exécutés à Bubanj près de Niš.[320]

Dans le camp de Niš, à part les troupes soviétiques, se sont aussi trouvés les citoyens russes qui vivaient avant la guerre sur le territoire du Royaume de Yougoslavie. Ils ont été amenés comme associés ou membres de la résistance ou

---

317 M. M. Milovanović, Le camp de concentration Croix-Rouge à Nis et les exécutions à Bubanj, Niš-Belgrade, 1983, 194.
318 Dr J. Zlatić, *La souffrance du peuple serbe dans le district de guerre de Niš (1941-1944), livre 1 (Les activités criminelles de la Feldkomandatur allemande 809 – Niš et du Premier corps royal-bulgare d'occupation)*, Niš, 1994, 38.
319 NMN, LCK, 1. 17, Déclarations d"Ismail Sinanović et de Saliah Barčić de Niš.
320 *Ibid.*

des saboteurs comme dangereux pour les Allemands ou Bulgares.

Ainsi, parmi les détenus, il y avait des membres du Corps russe de protection (RZK) – la garde blanche, qui était dans les unités militaires informelles de la Wehrmacht allemande.

Les Allemands ont engagé les membres de la RZK avec l'organisation du travail Todt et au contrôle de la mine de Bor. Quelques membres ont commencé à hésiter fortement, faisant leurs premiers liens avec des membres de la résistance et partaient tout seul. L'un d'eux était Mihailo Vorobiev qui a été engagé dans la mine de Bor où il s'est connecter avec les détachements de partisans ce qui la raison de son arrestation et remise au camp de Niš. À la porte de la cellule numéro 13, il a écrit les mots suivants:

Mon père V.P.D 1896.
Ma mère V.K.P. 1899
Moi V.K.M. 1919
Mon épouse V.O.N. 1922
Mon frère V.N.N. 1924
Ma sœur V.J.N. 1927
Je suis désolé pour vous tous, mais rien
ne peut aider. Qui sera dans cette
cellule pourra lire qui était
Mikhail Vorobiev.[321]

Parmi les prêtres en Serbie sud-est, il y avait aussi des Russes qui lors de perquisitions sur le terrain ont été accuses de collaboration avec les membres de la résistance, arrêtés et amenés au camp. Lorsque de l'action contre les membres de la JVUO dans la montagne Suva et la perquisition du monastère dans le village de Veta près de Bela Palanka, ont été arrêtés Danilo Sinko, chef du monastère comme un moine Sergueï. Tous le deux étaient Russes. Ils ont été escortes au camp avec d'autres moines et villageois comme associes des Tchétniks militaires. Lorsque les Bulgares les ont été amenés au camp, ils ont été ordonnés de se raser et couper les cheveux, tandis que leurs robes de d'église ont été coupées à moitié.[322]

Dans le village de Kulina, a été arrêté le supérieur de l'église locale Mihailo Apochanski sur des accusations qu'il collaborait avec les partisans du Mali Jastrebac.[323]

Les citoyens russes étaient aussi dans les formations militaires du général Milan

321 N. Ozimić, *Le camp Croix-Rouge*, Niš, 2012, 17.

322 A. Dinčić, N. Ozimić, *Les membres de l'Armée yougoslave dans la patrie dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš (1941-1944)*,13; Archives de la Yougoslavie (à la suite: AJ), Commission d'État pour l'établissement des crimes de l'occupants et de ses assistants – fonds 110, dossier 526, document 429 (à la suite: 110-526-429).

323 IAB, UGB SP IV, *l.* 116-Б, No d'enregistrement 369/3.

Nedić, président du gouvernement du Salut national. Ils ont, en majorité, établi des liens avec chetniks militaires comme il s'agissait d'officiers qui avaient servi avant la guerre dans le Royaume de Yougoslavie et avait juré allégeance au roi Pierre II. L'un d'eux était le capitaine Valerian Chelemetiev, qui, avant la guerre et pendant l'occupation bulgaro-allemande, a vécu à Nis. Il a été arrêté par la police secrète allemande (Gestapo) en février 1943 avec 50 autres officiers et sous-officiers du camp et interné dans le camp de détention Stalag 325 à Stry (Pologne).[324]

LES ITALIENS, ALLEMANDS ET BULGARES COMME SUJETS ÉTRANGERS DANS LE CAMP

Dans le camp, ont été aussi détenus, pendant un certain temps, les soldats et les officiers italiens et allemands qui ne pouvaient pas être classés comme des alliés, mais qui ont été catégories de prisonniers – sujets étrangers pourchassés par leurs alliés d'hier.

Bien que l'Italie fût un fidèle collaborateur de l'Allemagne nazie et un membre de l'Axe, après le débarquement des Alliés sur son territoire en juin 1943, tout a changé. Les Allemands sont dans leurs anciens alliés voyaient leurs futurs adversaires qui pouvaient facilement les évincer d'l'Italie. Pour éviter un tel scénario, avant même la capitulation cruciale de l'Italie fasciste, ils ont commencé avec l'arrestation de hauts officiers italiens, les commandants et les soldats. Le capturés ont été envoyés dans des camps de détention en Allemagne ou dans les camps de concentration sur le territoire de la Serbie occupée. Donc, dans le camp de Niš en automne 1943 arrivent les premiers Italiens. Contrairement à d'autres étrangers, les Allemands ont les plus maltraités les Italiens dans des camps de détention. Il y avait deux groupes d'Italiens. Les premiers ont été considérés comme des prisonniers politiques, et l'autre des badoliens, d'après maréchal Pietro Badoglio. Celui-ci a remplacé Benito Mussolini et en tant que Premier ministre du gouvernement italien a fait les premiers contacts avec les Américains et les Britanniques en vue aussi rapidement que possible de la capitulation de l'Italie. Le gouvernement Badoglio a arrêté Benito Mussolini, mais les commandos allemands l'ont libéré.[325] De cette façon Badoglio s'est exposé pleinement comme un adversaire allemand, ce qui fut la raison pour laquelle ses disciples ont été persécutés dans toute l'Italie - dans les zones où l'autorité n'était sous les alliés anglo-américains ou des partisans italiens.

Les Italiens ont été initialement placés dans des baraquements spéciaux dans la Forteresse où ils ont été utilisés par les Allemands à travailler et plus tard les avait amenés au camp et rapidement les ont transportés plus loin - en Grèce ou

324 IAB, BdS, S-751.

325 *Groupe d'auteurs, la Deuxième Guerre Mondiale*, Ljubljana, 1980, 258-260.

en Bulgarie. Un groupe a, pendant un certain temps, été détenu en face du camp - dans les casernes de cavalerie, qui ont été utilisés par des soldats bulgares. [326] Les Italiens ont été installés dans le camp dans la chambre 5 à l'étage, qui a été vidée auparavant des prisonniers domestiques.[327]

Les prisonniers italiens ont été utilisés dans le camp pour creuser des tranchées, des abris pour les camions et les moteurs. Ils ont été menés en ville pour nettoyer les ruines des bombardements alliés, s'exposant eux-mêmes au danger d'être blessés. [328]

Les Allemands ont déterminé un groupe de déterrer et brûler les cadavres a Bubanj tambour, où pendant l'occupation s'effectuaient les fusillades et meurtres des détenus et prisonniers. Ce groupe a été liquidé après avoir fini le travail pour supprimer les preuves. [329]

Lorsque le camp a été démantelé dans le dernier groupe des exécutés s'est aussi trouvé un Italien-badolien. [330] À l'origine, il a été envoyé en camp de Kraljevo où il a effectué divers actes de sabotage et a été déplacé au camp de Niš. Lorsque le 14 septembre 1944 fut lit un grand groupe de détenus du camp à être libéré, son nom a été aussi lu. Cependant, à la sortie, il s'est fait retourne au camp par un soldat allemand avec l'explication qu'il devrait y avoir un certain contrôle par le téléphone à Belgrade. Comme les lignes téléphoniques étaient coupées, l'Italien a été garde avec un groupe de détenus, qui ne sont pas été appelé à être libéré et est ramené dans la chambre 12. Enfin, il a partagé le triste sort des non-interpellés – il a été exécuté derrière le mur du camp.[331] Quand, après la guerre, fut faite l'exhumation du dernier groupe des exécutés derrière le camp, ont été trouvé les corps des cinq tués que personne ne pouvait identifier. [332]

Les Allemands ont aussi arrêtés le consul italien en Turquie après son passage du côté des Alliés et l'ont escorté à Niš. [333]

Contrairement aux Italiens, les soldats et les officiers déloyaux allemands ainsi que les déserteurs ont commencé à être persécuter et amener au camp en 1944. À cela a grandement contribué le fait que les Allemands ne perdaient pas seulement la guerre, mais se déroulent des grands tremblements dans le Troisième Reich. Il y avait des confrontations entre les services secrets allemands de police et de renseignement - Abwehr, surtout après l'assassinat du premier homme du service de renseignement allemand Reinhardt Heydrich en Tchécoslovaquie, et après avoir constaté que le premier homme Abwehr, l'amiral Canaris était

326 NMN, LCK, l. 17. MG, Déclaration de Nikola Vulić.
327 NMN, LCK,, l. 8. MG, Déclaration de Vladislav Djurdjević.
328 NMN, LCK, l. 8. MG, Déclaration de Marko Franeta.
329 IAN, Fonds du fiduciaire régional pour l'établissement des crimes de l'occupant et de ses assistants (à la suite: Kozara) Niš (1944-1947), boîte 1, dossier. 67.
330 Groupe d'auteurs, *Les victimes du Camp Niš 1941-1944*, 286.
331 NMN, LCK, l. 8. MG, Déclaration de Marko Franeta.
332Aujourd'hui, au Musée de Niš sont gardé les crânes de cinq détenus qui ont été fusilles et non identifiés. Un crane est celui de l'Italien exécuté.
333 NMN, LCK, к. 13. MG, Déclaration de Vlajko Mitić.

associé avec les Alliés occidentaux.[334] La tentative d'assassinat ratée que Klaus Von Stauffenberg a tenté de commettre contre Hitler en juillet 1944 a influencé l'exacerbation des relations et que nombreux commandants allemands – le stauffenbergistes (les généraux du complot) furent arrêtés et déportés vers les camps.[335]

Les soldats et officiers allemands avaient tous les privilèges dans le camp même si certains ont été détenus dans des cellules l'isolement. Dans la mémoire du détenu de Niš et future interné à Mauthausen est resté un cas lors du nettoyage qu'il exécutait par les ordres le sol du grenier du bâtiment où étaient les cellules mentionnées. Il a utilisé toutes les occasions durant son travail de délivrer une cigarette à ses souffrants alliés. Devant la cellule n° 10, il a essayé de passer une cigarette, mais au lieu d'un détenu torturé, il d'abord des bottes militaires polies, dans le fond un petit lit, puis un haut officier allemand en uniforme qui était debout et se tenait avec ses mains aux barres de fer. Dans la cellule suivante était un autre officier allemand.[336]

Lorsque l'administration du camp amenaient des soldats allemands, les cellules étaient divisées de façon que l'aile gauche a été réservée aux coupables allemands tandis que a la droite se trouvaient les coupables politiques serbes.

Les Allemands recevaient des rations extraordinaires de cigarettes, de chocolat et d'allumettes. Ils avaient des petits lits comme des canapés qui se tenaient en position redressée de l'entrée dans la cellule jusqu'au mur. Parfois, ils acceptaient pur une ration alimentaire de plus de donner au distributeur un paquet de cigarettes que celui-ci partageait parmi les Serbes. Les officiers rebelles allemands furent sortis en promenade séparément des autres prisonniers. À cette occasion, les gardes lâchaient sur eux les chiens dressés qui les pourchassaient et mordaient pour bien se rappeler de leur trahison et déloyauté envers le Troisième Reich.[337]

Avant le démantèlement du camp au rez-de-chaussée étaient enfermés 20 soldats allemands déserteurs qui protestaient contre le nazisme, Hitler et déclaraient que les supérieurs les menaient au front pour protéger leurs familles. Les mêmes déserteurs allemands, ont été, devant les détenus alignés dans la cour, battus avec des bâtons, des matraques et crosses de fusil.[338]

Après le passage de la Bulgarie fasciste au camp des Alliés, les Allemands ont commencé à arrêter aussi les soldats bulgares et leurs commandants comme allie déloyaux. Selon le rapport du commandant allemand du sud-est du 6 septembre 1944, à Niš ont été menés et enfermés 36 officiers bulgares, 9 administrateurs et 777 sous-officiers et soldats, et la veille, avec son quartier-

334 Mr M. Kreso, *La gestion occupante allemande à Belgrade 1941-1944 (en référence à la commande centrale de l'occupation et des institutions pour la Serbie, Yougoslavie et les Balkans)*, Belgrade, 1979, 210.
335 VA, NA, l. 27, doc. 11/7-1. Cas de l'accuse August Meisner et autres.
336 NMN, LCK, 17. MG, Déclaration de Vladimir Jovanović.
337 NMN, LCK, l. 12. MG, Déclaration de Ljubiša Ignjatović.
338 NMN, LCK, l. 13. MG, Déclaration de Vlajko Mitić.

général étroit pour Niška Banja, aussi le général Assène Nikolov, commandant du Premier corps royal bulgare d'occupation. Les Allemands ont capturées ou arrêtées les Bulgares dans les actions du 1er septembre de la même année. [339] Les personnes arrêtées furent détenues dans la prison de la Feldkomandatur 809 et à partir de là envoyés en Grèce, où ils furent libérés par les Anglais qui ont intervenu dans la guerre civile en faveur des forces monarchistes. [340]

Dans le camp de concentration pendant l'occupation, il n'y avait presque pas de Bulgares, sauf Aleksandar Neophyte Stoyanov, qui portait un nom partisan illégal de « Lomski », comme avant de déserter de l'armée bulgare il appartenait au régiment de Lom. Il a été amené en tant que membre du mouvement de résistance après être capturé par la Garde nationale serbe du général Milan Nedic autour de Svrljig lors de la poursuite d'un partisan. Lors de l'interrogation dans la prison de la Police spéciale de Niš, Stoyanov a révélé de nombreux détails intéressants. Au village de Ljuberadja près de Babusnica, un officier bulgare était en liaison avec les partisans et les laissez se déplacer et s'organiser librement. [341]

L'ensemble du dossier Stojanov a été transmis à la police allemande, et celui-ci a été remis à la Gestapo dans le camp Croix-Rouge jusqu'à l'achèvement de l'enquête. Les autorités militaires bulgares ont décidé d'organiser un procès devant la cour martiale militaire de la 7e Division Rila pour avoir déserté de l'armée bulgare et s'être rejoint aux communistes. Le procès a pris fin le 19 octobre 1942 à Belgrade. La décision était la sentence de mort, qui a été exécutée quatre jours plus tard, à 6h30. L'exécution a été faite par les membres du 34e régiment d'infanterie sur les ordres du quartier-général de la 7e Division Rila.[342]

339 NAV, T-311, R-193, S-175, 276.

340 *Ibid.*

341 VA, NDA, boîte. 21, no. reg. 132/1-6.

342 Groupe d'auteurs, *Victimes du camp de Niš (1941-1944)*, 498; NMN, LCK, boîte. 17, MG, déclaration de Zivka Mircetic

CRIMES CONTRE LES ETRANGERS

Résumé

La catégorie des détenus alliés - les adversaires du Troisième Reich et des sujets étrangers, était la plus petite au camp de concentration de Niš pendant toute la durée de la guerre et dans la plupart des cas, ils n'ont pas été exécutés, ni tués. Les Allemands respectaient les conventions de Genève et de La Haye sur la procédure à suivre pour les militaires et les prisonniers de guerre, en fournissant assistance médicale aux aviateurs américains blessés et malades et informant leur commandement. Ceci ne fut pas le cas avec les Juifs émigrés et les Roms russes et allemands. Une situation difficile après leur capture ou arrestation avaient prisonniers italiens ainsi que les Soviétiques qui ont été utilisés pour le travail physique dur tandis que les membres de la résistance ont été tués. Les Allemands considéraient les premiers comme traîtres de l'Axe, et les autres comme communistes, qui n'ont aucun droit.

En Grèce, Pologne et France opérait un fort mouvement de résistance, ainsi que dans notre pays. Les Allemands n'ont pas reconnu ce mouvement de résistance, même si tous ces pays avaient leur gouvernement légitime qui était à Londres. Dans ces pays mentionnes, les Allemands actaient brutalement, mais quand il s'agissait de la capture de leurs citoyens en Serbie, la question était tout à fait différente.

Ainsi, dans le camp de concentration de Niš pour les Anglais, les Américains, les Soviétiques, les Polonais, les Grecs, les Espagnols, les Français, les Tchèques et autres représentaient au camp transitoire d'où ils étaient emmenés. Quand on parle des prisonniers Anglo-Américains, les mêmes ont été transportés dans des camps d'emprisonnement, tandis que d'autres furent principalement emmenés dans des camps de travail en France et Autriche et utilisés comme main-d'œuvre pas cher.

L'essai de la politique de compromis du Troisième Reich d'unir dans les Balkans toutes les forces anti-communistes contre la menace soviétique croissante ont fait est que de nombreux Grecs, accusés de travailler contre les Allemands au côté du mouvement de résistance nationale, soient libérés des camps et prisons. Beaucoup ont eu remplacée la peine de mort pour le départ à des camps de prisonniers. Enfin, en captivité furent finalement expédiés aussi quelques soldats soviétiques, bien qu'Hitler n'ait jamais admis officiellement aux partisans soviétiques le statut juridique de formation militaire belligérante. Les dernières années d'occupation en Serbie, l'obéissance à l'Allemagne d'Hitler ont aussi commencé à faillir par les commandants et soldats membres du Corps de protection russe, de sorte qu'eux aussi ont été persécutés et emprisonnés.

Les présidents et membres des gouvernements de la Tchécoslovaquie, de la Pologne et de la France appelaient à la radio leurs sujets d'accéder aux mouvements nationaux de résistance dans les Balkans. Dans les rangs des nationalistes – membres de la JVUO, il y a eu un certain nombre d'échappés,

membres de l'Armée Rouge. Un a été exécuté par les Allemands à Niš.

Bien que les avions alliés ont tué un bon nombre de soldats allemands pendant le bombardement des villes en Serbie, les Allemands ne se vengeaient pas et ne tuaient pas les aviateurs alliés capturés et les membres des missions militaires anglaises. Ils savaient qu'ils étaient déjà en train de perdre la guerre. Par conséquent, ceci expliqua leur attitude plutôt tolérante quand on parle des Alliés capturés, non seulement à Niš, mais aussi dans les autres villes et villages.

Les collaborateurs de la Résistance qui, avant la guerre avaient vécu dans le Royaume de Yougoslavie, se sont retrouvés sous l'impact des lois de guerre criminelles allemandes par lesquelles on pouvait tuer toute personne qui travaille contre les intérêts et la sécurité des autorités d'occupation allemandes, ou tout simplement parce qu'elle est, par les conceptions nazies, membre de la race non-arienne basse. Là, Il n'y a pas eu de privilège.

Les recherches sur ce sujet, desquelles provient ce livre, ont confirmé que le camp de concentration nazi à Niš, au cours de son existence, avait un caractère international et qu'à l'avenir (comme musée mémorial) il sera particulièrement intéressant à de nombreux visiteurs étrangers.

Les prisonniers venaient de 18 pays: Angleterre, Amérique, Union soviétique (Russie), Pologne, France, Grèce, Bulgarie, Roumanie, Hongrie, Allemagne, Italie, République Tchèque, Slovaquie, Turquie, Espagne, Autriche, Roumanie, Israël, ainsi que des pays de l'ancienne Yougoslavie, qui sont aujourd'hui reconnus comme pays dans le monde. Un total de 22 pays avait certains de leurs résidents comme prisonnier au camp de Niš.

Le camp de Croix-Rouge a connecté personnes adversaires du nazisme et du fascisme (nationaux et étrangers) dans les difficultés de la guerre, où des futures amitiés indéfectibles ont été établies, était et est resté un endroit qui unira et réconciliera les peuples en temps de paix mondiale.

ПРИЛОЗИ
CONTRIBUTIONS

Разваљена кућа у данашњој улици Орловића Павла, где је за време окупације била скривена (узидана у зид) радио станица енглеске производње
La maison délabrée dans la rue actuelle d'Orlovića Pavla, où pendant l'occupation, a été cachée (dans le mur) la radio produite en Angleterre

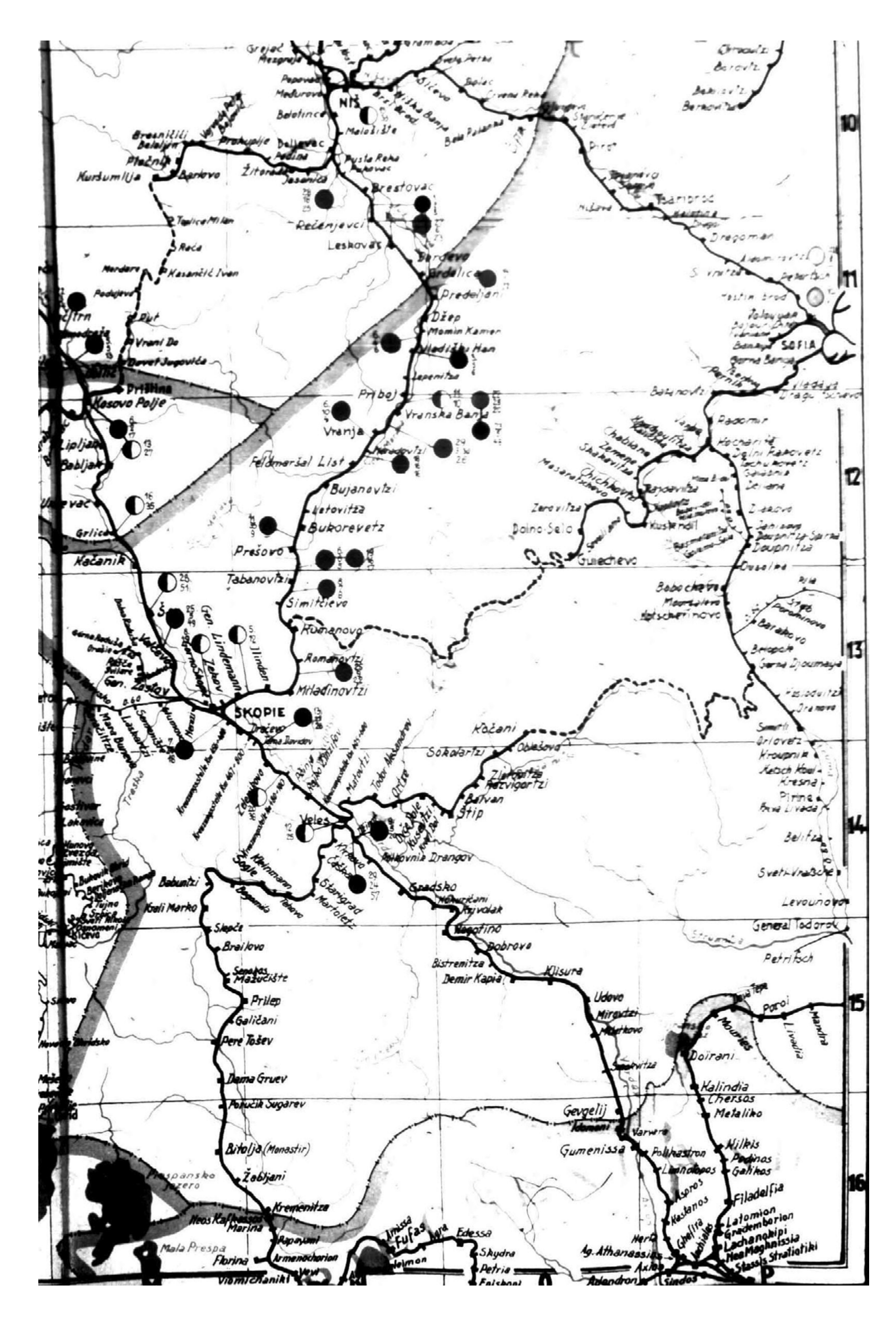

Припадници Соколског друштва и грађани са југословенским и енглеским заставама за време демонстрација у Нишу, 27. марта 1941. године, након приступања Краљевине Југославије Тројном пакту (Берлин, Рим, Токио).
Membres de la société Sokol et les citoyens avec les drapeaux yougoslaves et anglais lors d'une manifestation à Niš, le 27 mars 1941, après l'adhésion du Royaume de Yougoslavie au Pacte tripartite (Berlin, Rome, Tokyo)

Фотографија југословенских и енглеских официра-ратних заробљеника у Горњој Џумаји у друштву бугарских официра и представника бугарског Црвеног крста
Photographie d'officiers yougoslaves et britanniques prisonniers de guerre à Haute Dzhoumaya dans le Haut-Dzhoumaya en compagnie des officiers bulgares et des représentants de la Croix-Rouge

Транспортна рута заробљеника из Грчке за Ниш
La route de transport des prisonniers de Grèce à Niš

from Mrs H. D. Balfe Flat 21 Kia-Ora
To NX 5562 Sgt P. D. Balfe St Kilda Rd.
Aust Prisoner of war Nish Yougo-Slavia Melbourne
Friday 20th June 41. Victoria
My dearest Pete Australia

If I only knew where & how you are, dear I could write you more easily, as it is I can only hope, & pray, that you are well & full of courage & hope, for the future. Dad has already told you of the remarkable way we heard of your being a prisoner of war in Nish, there is no need to tell you dear, what a terrible shock it was to us, but after a while we began to realise we were lucky, you are alive, & you will be coming home. Thank God for that. Everybody has been wonderfully kind I scarcely moved from the telephone the first 2 days, & I have a pile of letters & telegrams which I am keeping for you, & everyone is waiting to know, when & where to write to you & send you parcels. This letter & I suppose the one dad wrote you, will just have to wait at the Red X until you are an official Prisoner of War, & they know where to send them. One thing dear you must have plenty of company, with all the ~~Prisoners~~ Australians that are missing, they must surely bring some of you together, I hope I am McCormack.

If one of these, he is an official prisoner, at Sofia Bulgaria. We live in hopes & very likely of getting some definite information about you, for what we are first

29/6/41
30

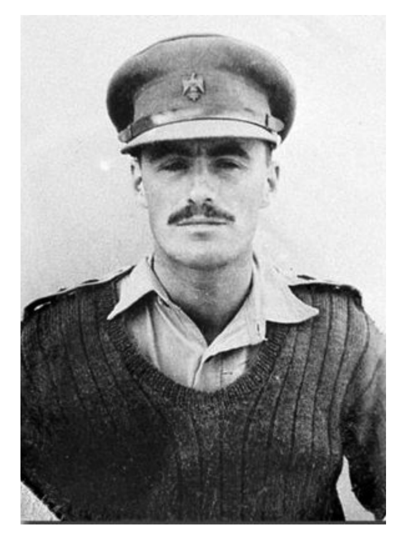
Писмо поручнику Петеру Донелану Балфу у заробљеничком логору у Нишу
Lettre du lieutenant Peter Donelan Balfe au camp de prisonniers à Niš

Поглед на Суву планину (Нишко Заплање), где се за време окупације налазила енглеска савезничка војна мисија при штабу ЈВУО.
Vue sur la montagne Suva (Souva, région de Zaplanje de Niš) où pendant l'occupation se trouvait la mission militaire anglaise auprès du quartier général de la JVUO.

Славка Станковић из Лебана. Затварана у логору у Нишу 1942. године због скривања одбеглих енглеских ратних заробљеника
Slavka Stanković de Lebane. Emprisonné dans le camp à Niš en 1942 pour préserver les Anglais prisonniers de guerre évadés

Енглески мајор Нил А. Селби
(фото: http://gallery.commandoveterans.org/)
Le major anglais Neil A. Selby
(photo: http://gallery.commandoveterans.org/)

Militärbefehlshaber Südost O.U., den 26.8.1943.
Abt. I c/AO

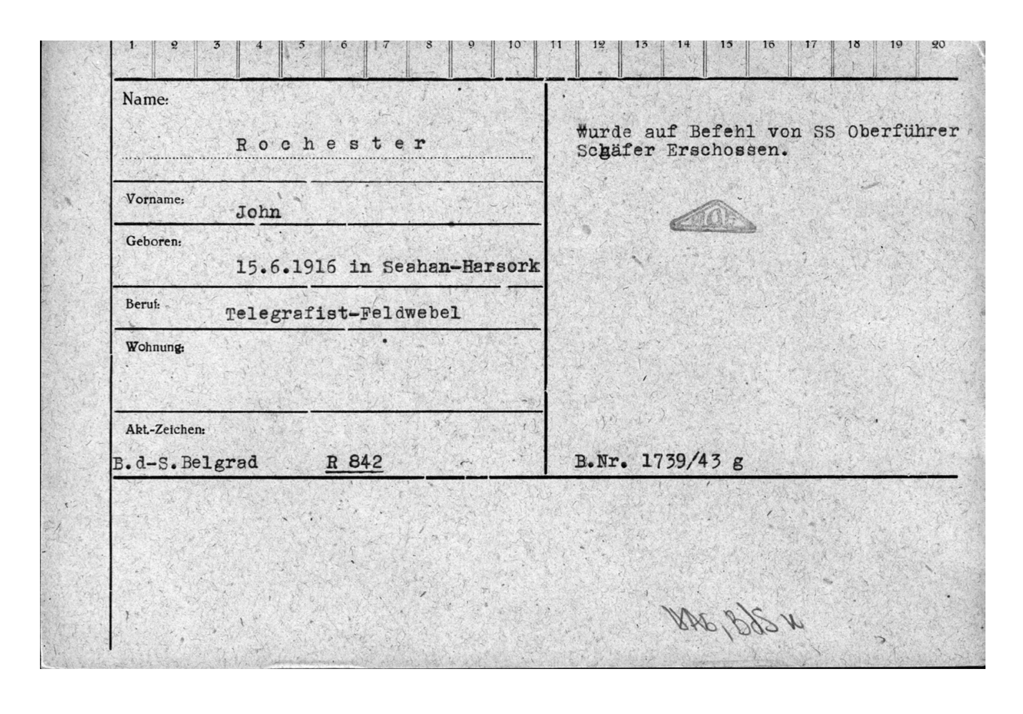
Zusammenstellung der Aufzeichnungen des englischen Majors Niel Beauchamp S e l b y , gefangen in der Nacht vom 18./19. 8. 1943 bei Kulna (12 S W Zitkovac).

Vorbemerkung: 1) Die Notizen sind sehr unleserlich geschrieben, infolgedessen enthält die wörtliche Übersetzung viele Lücken.
2) Die Notizen für die einzelnen beabsichtigten Sabotageakte sind in dem Heft sehr zerstreut, so-dass man nur durch die Zusammenfassung der einzelnen zusammengehörenden Punkte Sinn und Zusammenhang erhält.
3) Da Selby vorläufig die Aussage über seinen Auftrag und die Methode der Durchführung desselben verweigert und da er ferner nicht bereit ist, unleserliche und unerklärliche Wörter und Abkürzungen zu erläutern, muss die Zusammenstellung noch ergänzt werden.

Zur Erläuterung: Nach seinen Angaben ist Selby englischer Major. Er wurde Mitte Mai durch Fallschirm abgesetzt und hat den Auftrag, im Raum, der begrenzt ist von den Städten Kraljevo - Krusevac bis kurz vor Aleksinac, dann in südöstlicher Richtung bis Pristina und von dort NO wieder bis Kraljevo, Sabotagen zu organisieren und für die Lieferung des dazu notwendigen Materials zu sorgen. Er unterstand dem Englischen Verbindungsoffizier im Stabe des D.M. Oberst Bailyy, unterhielt aber eigenen Funkverkehr mit Kairo. Zur Ausführung der beabsichtigten Sabotageakte ist es nach seiner Aussage bisher deshalb nicht gekommen, weil D.M. bezw. die örtlich zuständigen D.M.-Unterführer ihre Genehmigung noch nicht erteilt haben.

I. Beabsichtigte Sabotagen:
a) Objekte:
Kraljevo Flugplatz und Brücke über Morava (Objekt K)
Ladestation Lesak, Haupttunnel und Werk Belobrdo.

Прва страна немачког извештаја о мајору Нилу Селбију
Première page du rapport allemand sur le major Neal Selby

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

Name: R o c h e s t e r

Vorname: John

Geboren: 15.6.1916 in Seahan-Harsork

Beruf: Telegrafist-Feldwebel

Wohnung:

Akt.-Zeichen: B.d-S.Belgrad R 842

Wurde auf Befehl von SS Oberführer Schäfer Erschossen.

B.Nr. 1739/43 g

Стрељан од SS пуковника Шефера – картон енглеског наредника Рочестера у картотеци Гестапоа
Fusillé par le colonel SS Scheffer – le carton du sergent anglais Rochester dans la cartothèque de la Gestapo

Abschrift.

Übersetzung.

Vernehmung.

Die nachgenannten amerikanischen Flieger sind am 9.Juli 1944 zwischen der Gemeinde Pecenisca und Herkules-Bad, Distrikt Severin, mit Fallschirmen abgesprungen:

1. Oberleutnant Irwing H.Fox Flieger
2. " Lloyd C.Roberts II.Pilot
3. Unteroffizier Byron A.Scarborough MG.-Schütze,
4. " Harlan H.Johannaber MG.-Schütze,
5. " Frank R.Sater MG.-Schütze,
6. " Triplett L.Thomas Fotograf,
7. " Edwin M.Braswell

Als sie sich mit ihrem Flugzeug über der Umgebung von Herkules-Bad befanden, fing ein Motor infilge einer Explosion Feuer. Die Ursache der Explosion kennen sie nicht, nehmen aber an, dass sie durch Motorschaden oder Kurzschluss hervorgerufen wurde. Daraufhin gab ihnen der Flugzeugführer Befhel, mit dem Fallschirm abzuspringen.

Sie starteten am 9.7.1944 7,00 Uhr von Italien mit dem Auftrag, das Ölgebiet in Ploesti zu bombardieren.

Von Italien sind ca 2-300 Flugzeuge gestartet. Sie sind vom 15. amerikanischen Fliegerkorps. Die Stützpunkte befinden sich in Italien. Ihr Flugzeug ist vom Typ "B 17" und gehört zur 99.Gruppe des 347. Luftgeschwaders.

Sie sagten nicht aus, von welchen Orten sie in Italien gestartet sind.

Die Besatzung bestand aus 11 Mann, davon wurden 7 gefangen genommen, die restlichen 4 verblieben im Flugzeug, da sich aber das Flugzeug in Flammen befand, nehmen sie an, das die 4 Mann auch abgesprungen sind, bestimmt wissen sie es nicht.

Sie wissen auch nicht, ob das Flugzeug abgestürzt ist. Wenn die anderen aus dem brennenden Flugzeug nicht abgesprungen sind, müssen sie verbrannt sein.

Die restlichen 4, die im Flugzeug zurückgeblieben sind, sind folgende:

1. Oberleutnant E.A.Pedycord, Bombenschütze und Flieger,
2. " Frederick Henry, Pilot I,
3. Unteroffizier Hommer Wilkins, I.Mechaniker u.MG.-Schütze,
4. " Meisel Funker u. MG.-Schütze.

An Bord hatten sie 13 MG. - 5 Zwillings- 3 Einzel-MG.- und 12 Bomben. Über die Schwere der Bomben sagten sie nichts aus, geben aber an, dass die Flugzeuge vom Typ "B 17" Bomben von 3 - 4000 kg je Stück mitführen können, jedoch nicht 12 sondern eine kleinere Anzahl.

Sie erklären, 1942 teil freiwillig teils dienstpflichtig eingezogen zu sein. Von Amerika kamen sie zuerst nach Afrika und 1944 nach Italien.

Sie unternahmen mehrere Bombenflüge nach Deutschland, Österreich, Frankreich, Norditalien, Ungarn und Rumänien. Sie sagten nicht aus, wann und welche Orte sie bombardiert haben.

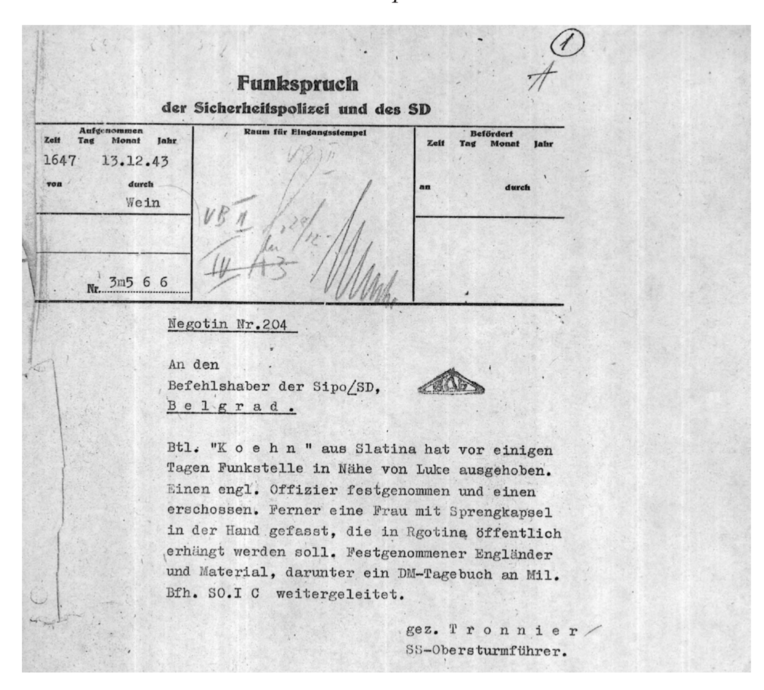
Einige Von ihnen flogen nur mit Transportflugzeugen zwischen den Stützpunkten in Italien. Nach den grossen Ausfällen bei verschiedenen Flügen wurden die Besatzungen von den Transportmaschinen ergänzt.

Verteiler umstehend.

Извештај о паду авиона у Крајини
Rapport sur le l'accident d'avion en Krajina

Амбијентални део собе бр. 12 у приземљу логорске зграде
La chambre 12 au rez-de-chaussée du bâtiment du camp

Funkspruch
der Sicherheitspolizei und des SD

Aufgenommen	Raum für Eingangsstempel	Befördert
Zeit Tag Monat Jahr 1647 13.12.43		Zeit Tag Monat Jahr
von durch Wein		an durch
Nr. 3m5 6 6		

Negotin Nr.204

An den
Befehlshaber der Sipo/SD,
B e l g r a d .

Btl. "K o e h n " aus Slatina hat vor einigen Tagen Funkstelle in Nähe von Luke ausgehoben. Einen engl. Offizier festgenommen und einen erschossen. Ferner eine Frau mit Sprengkapsel in der Hand gefasst, die in Rgotina öffentlich erhängt werden soll. Festgenommener Engländer und Material, darunter ein DM-Tagebuch an Mil. Bfh. SO.I C weitergeleitet.

gez. T r o n n i e r
SS-Obersturmführer.

Извештај Службе безбедности у Београду о акцији батаљона „Коен“ у селу Луке
Rapport des services de sécurité à Belgrade sur l’action du Bataillon « Cohen » dans le village de Louké

L O G O R N I Š

R. br.	Ime i Prezime	god.	zanimanje	mjesto	srez	dat. odl.
1.	Andrejević Petar	22	krojač	G. Krupac	Aleksinac	25 Vlll 44
2.	Aleksić M. Živadin	2o	-	Pejkovac	Dobrički	3 lll 44
3.	Barovski Stanko	19	drer	Radun	-	25 Vlll 44
4.	Bogojević Ružica	17	učenica	-	Niš	11 Vlll 44
5.	Božilović Mihajlo	-	-	-	Leskovac	-
6.	Bordjić L. Božidar	18	-	Topola	Jablanički	3 lll 44
7.	Blagojević N. Stojan	2o	-	Crna Bara	Vlasotinci	3 III 44
8.	Cvetković S. Božidar	43	-	Duplje	Leskovac	3 IIII 44
9.	Cokić V. Aleksandra	23	-	Duplje	Leskovac	3 III 44
1o..	Cvetković Dj. Milan	3o	-	Čukvenik	Leskovac	3 III 44
11.	Čobanović Aco	41	brijač	Aleksandrovo	Prokuplje	25 VIII 44
12.	Danilović Dragomir	-	-	-	Smed. Palanka	23 VIII 44
13.	Djokić T. Jovan	45	-	Duplje	Leskovac	3 III 444
14.	Djokić S. Simon	4o	-	Duplje	Leskovac	3 III 444
15.	Djurić K. Božidar	17	-	Topola	Iablanički	3 III 44
16.	Djokić P. Božidar	2o	-	Duplje	Leskovac	3 III 44
17.	Džekić Tihomir	-	-	-	Leskovac	-
18.	Filipović Božidar	22	zemljo.	-	Niš	25 VII 44
19.	Grujić S. Dušan	23.	-	Pejkovo	Dobrički	3 III 44
2o.	Grujić Pe Borivoj	27.	-	Pejkovo	Dobrički	3 III 44
21.	Golubović Ljubiša	17.	učenik	-	Niš	11 VIII 44
22.	Ilić P. Živko	15	-	Pejkovac	Dobrički	3 III 44
23.	Ivanović Moma	38	narednik	Drenovac	Lika	23 V 44
24.	Jović Dragi	24	zidar	Rataji	Župa	23 V 44
25.	Jovanović Ljubiša	4o	moler	-	Aleksinac	11 VIII 44
26.	Jovičić Predrag	21	šofer	-	Niš	11 VIII 44
27.	Jovanović P. Radivoj	23-	-	Pejkovac	Dobrički	3 III 44
28.	Kodjić Simon	31.	-	Mekiš	Dobrički	3 IIII 44
29.	Krstiv V. Dobrivoj	19.	-	Padina	Dobrički	3 III 44
3o.	Krstić N. Aleksandar	29.	-	Čukvenik	Leskovac	3 III 44
31.	Ković Milan	23	limar	-	Niš	11 VIII 44
32.	Krstić Miodrag	19.	mehaničar	-	Prokuplje	11 VIII 44
33.	Kujadinović Dragomir	25.	čin.	-	Beograd	23 VIII 44
34.	Mihajlović Dragomir	23.	uzničar	-	Prokuplje	23 V 44
35.	Milentijević Živojin	33	kafedžija	Ozanja	Beograd	23 V 44
36.	Momčilović Rade	3o	-	Vlasinja	Beograd	23 V 44
37.	Milovanović Vojislav	25	mehaničar	-	Niš	11 VIII 44
38.	Mitić Dušan	38.	mehaničar	-	Aleksinac	11 VIII 44
39.	Mitić Miomir	28.	pekar	-	Niš	11 VIII 44
4o.	Marković Sreten	31.	radnik	-	Niš	11 VIII 44
41.	Mladenović G. Aleksander	45.		Duplje	Leskovac	3 III 44
42.	Mitić A. Sretomir	21.		Duplje	Leskovac	3 III 44
3.	Muhović D. Simo	28.		Džanovci	Dobrički	3 IIII 44
4.	Milenković M. Milivoj	21.	-	Pejkovac	Dobrički	3 lll 44
5.	Mikić D. Milivoj	37.	-	Pejkovac	Dobrički	3 III 44
6.	Miličević D. Drago	21.	-	Velekovac	Kačanički	3 III 44
7.	Milanović R. Živodin	21.	-	Pejkovac	Dobrički	3 III 44
.	Mirković M. Predrag	19.	-	Brestovac	Prokuplje	3 III 44
.	Mikić V. Cvetko	32.	-	Pejkovac	Dobrički	3 IIII 44
.	Milojković Živko	-	-	-	Leskovac	-
	Mladenović Mirislav	-	-	-	Leskovac	-
	Magdić Lazar	-	-	-	Leskovac	-
	Nedeljković Jevrosim	-	-	-	Leskovac	-
	Nejić D. Milan	3o	-	Balajnce	Dobrički	3 III 44
	Nikolić Vojo	25.	stolar	Tekeriš	Pocerі	23 V 44
	Pavlović Bora	45.	radnik	Markomeni	Krünet	23 V 44
	Petrović Stanislav	33	trgovac	Trnovci Kruševac		23 V 44

Транспортна листа заточеника из нишког логора где је и Пољак Станислав-Станко Боровски из Радома код Варшаве, пратилац капетана Неша (редни број3)
Liste de transport des prisonniers du camp de Niš, où était aussi un Polonais, Stanislav Stanko-Borovsky de Radome à Varsovie (numéro 3)

DER HÖHERE ϟϟ - UND POLIZEIFÜHRER
im Bereich des Bevollm. Kdr. Generals in Serbien
Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei u. des S D
in Belgrad
Aussendienststelle Nisch

Nisch, den 27.7. 1943

Br. 358
27. VII. 1943 god.

59/6-1
1

Tgb. Nr.618/43 und 630/43.

An die
bulgarische Standortkommandantur
in N i s c h.

Betrifft: D u r i s, Periklis und 4 Andere.

Vorgang: Ohne.

Vom deutschen Zollgrenzschutz in Bela-Palanka wurden 5 bulgarische Staatsangehörige, griechischer Nationalität beim Grenzübertritt festgenommen und in das Anhaltelager Nisch eingeliefert, da diese keinerlei Ausweispapiere bei sich hatten. Es handelt sich um folgende Personen:

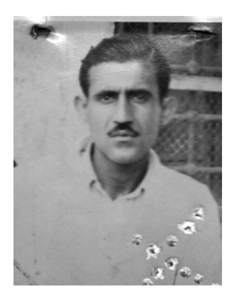
1) D u r i s, Periklis, geb.27.1.1924 in Komotine,
2) S t e r i u, Steries, geb. 1922 in Drama,
3) H r i s a j i s, Todor, geb. 1923 in Halkida,
4) J o a n i d i s, Aleksandros, geb.1909 in Azama und
5) P a n d e l i d i s, Pantelis, geb. 1912 in Konstantinopolj

Die 2 Erstgenannten gaben an, dass sie in Deutschland arbeiteten und von Deutschland kommen, während die 3 Letztgenannten angeblich nach Deutschland fahren wollten.
Da eine Weiterbeförderung der Obengenannten ohne Ausweispapiere unmöglich ist, werden diese zuständigkeitshalber dem bulgarischen Kommando zum Abschub in ihre Heimat übergeben.

59

SS-Obersturmführer.

Извештај о предаји петорице Грка нишком логору
Rapport sur la remise de cinq Grecs au camp de Niš

Георгијос Ценгос, Диогенис Пантасис, Атанас Вапоридис и Јаков Ктенидис
Ухапшени грчки поданици на железничкој станици у Ћићевцу и интернирани за Немачку
Georgios Tsengos, Diogenes Pantasis, Atanas Vaporidis, Jakob Ktenidis
Sujets grecs ont été arrêtés sur le site des chemins de fer dans le Ćićevac et internés pour l'Allemagne

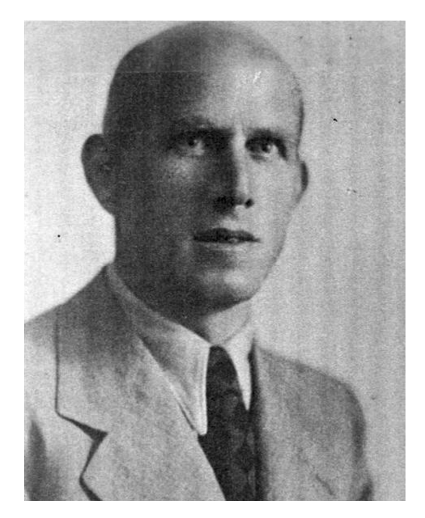
K.24-3-3/1

INTERNIERTE EMIGRANTEN - Ausländer - aus NISCH und Umgebung, die wahrscheinlich alle von den Deutschen liquidiert wurden; Die Männer durch Massenerschiessungen am Bubanj in Nisch, die Frauen und Kinder im Konzentrations- und Vernichtungslager SAJMISTE bei Beograd:

1. Birkenfeld Isak
2. " Mayer
3. " Aurelie
4. Borgenicht Franziska
5. Epstein Bernhard
6. Fass Ida
7. " Sami
8. Feger Berta
9. Fischer Moritz
10. " Ella
11. Fonyo Margit
12. Fleischer Karl
13. Friedländer Sali
14. " Norbert
15. Frohberg Herman
16. Fuchs Leo
17. " Maria
18. Gottlieb Helene
19. Goldfinger Haja
20. Grünbaum Abraham
21. " Maria
22. " Tobsch
23. Grünfeld Aranka
24. " Gustav
25. Hackel Perla
26. Hammelstein Ruth
27. Hantz Wilhelm
28. Hazerije Ernestine
29. Hindes Dr. Wolf
30. Hindes Edith
31. Horn Olga
32. Hubert Malvine
33. Kerm Alexander
34. " Jolanda
35. " Julius
36. " Kurt
37. " Rosa
38. " Ruth
39. " Therese
40. Kleinman Anna
41. Klauber Artur
42. " Stefanie
43. Kodiček Emil
44. " Rosa
45. Kornfein Bela
46. " Hedwig
47. Kornstein Antonie
48. Krause Trude
49. Kroner Edith
50. " Reinhard
51. " Peter Leo
52. Kuhn Friederike
53. " Dr. Heinrich
54. Lachs Desider
55. Landman Pepi
56. Lap Leo
57. Lastman Salo
58. Lazar Gertrude
59. " Salo

Прва страна Јевреја-емиграната који су били затворени у нишком логору
Première page, Juifs-émigrants qui ont été enfermés dans le camp de Niš

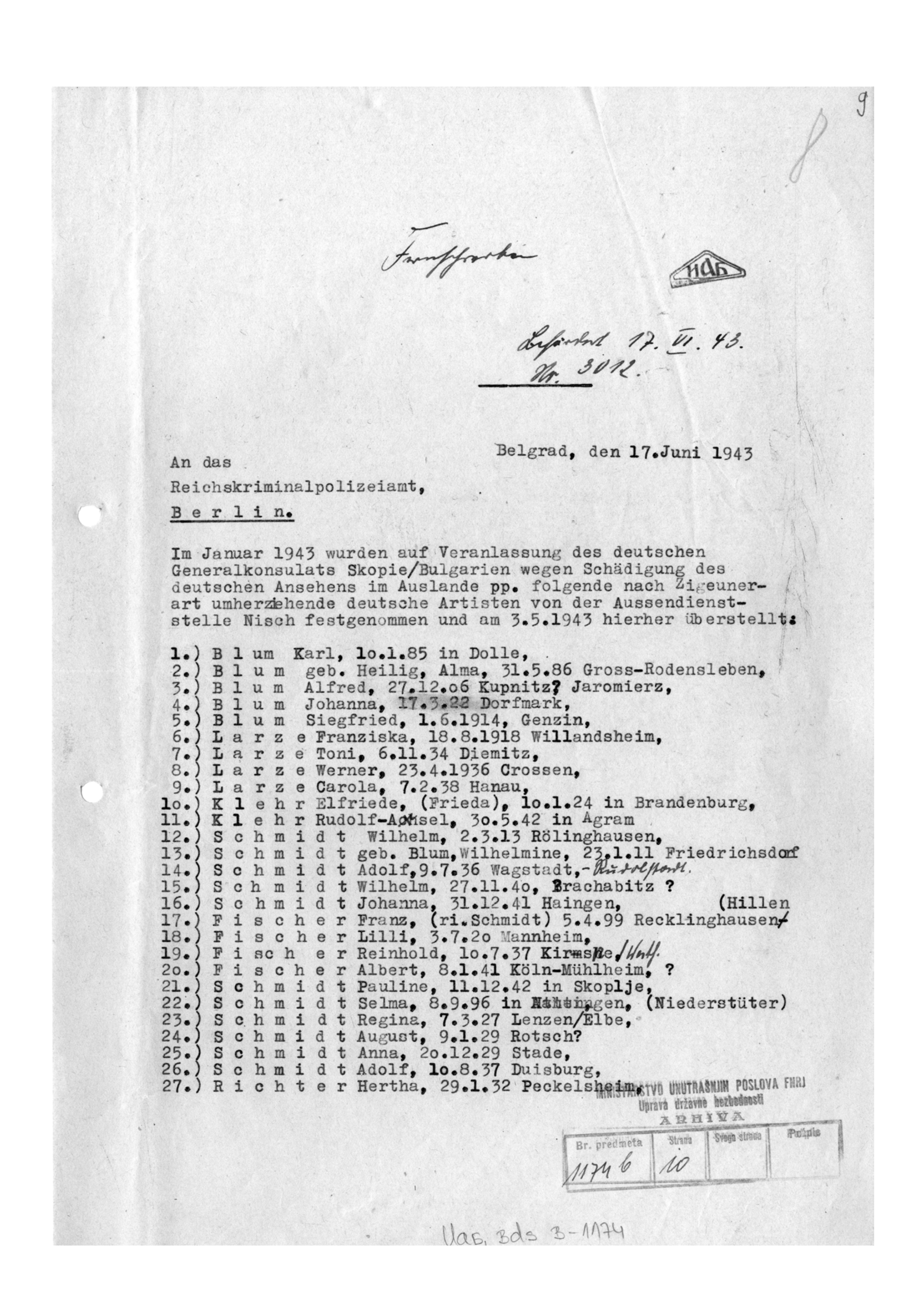

Дејвид Шимел и Хајнрих Бас– Јевреји из Аустрије који су из колективног логора у Куршумлијској Бањи пребачени у Ниш и стрељани августа 1942. године на Бубњу (фото: htpp://www.yadvashem.org)
David Schimmel et Heinrich Bas - Juifs d'Autriche qui sont du camp collectif de Kuršumlijska Banja transféré à Niš et exécutés en août 1942 à Bubanj (photo: htpp://www.yadvashem.org)

Изглед немачког гробља у порти Панталејске цркве, где су у почетку на ископавањима радили Јевреји а затим и Срби
Apparence du cimetière allemand à côté de l'église de Saint-Pantaléon, où sur les fouilles ont d'abord travaillé les Juifs et, ensuite, les Serbes

9

8

Fernsprecher

ИАБ

Befördert 17. VI. 43.
Nr. 3012.

An das

Belgrad, den 17.Juni 1943

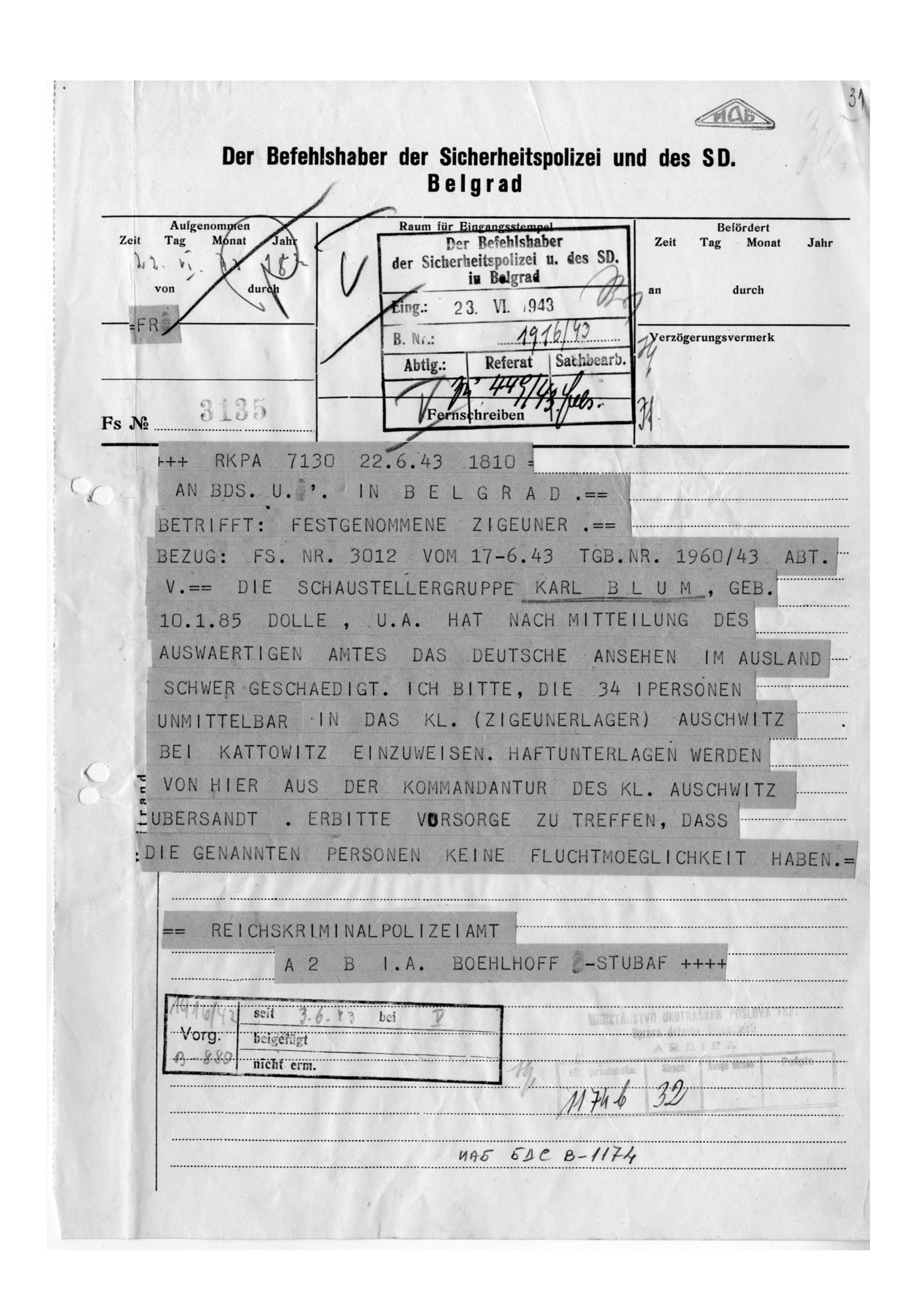
Reichskriminalpolizeiamt,

B e r l i n.

Im Januar 1943 wurden auf Veranlassung des deutschen Generalkonsulats Skopie/Bulgarien wegen Schädigung des deutschen Ansehens im Auslande pp. folgende nach Zigeunerart umherziehende deutsche Artisten von der Aussendienststelle Nisch festgenommen und am 3.5.1943 hierher überstellt:

1.) B l um Karl, 1o.1.85 in Dolle,
2.) B l u m geb. Heilig, Alma, 31.5.86 Gross-Rodensleben,
3.) B l u m Alfred, 27.12.o6 Kupnitz? Jaromierz,
4.) B l u m Johanna, 17.3.22 Dorfmark,
5.) B l u m Siegfried, 1.6.1914, Genzin,
6.) L a r z e Franziska, 18.8.1918 Willandsheim,
7.) L a r z e Toni, 6.11.34 Diemitz,
8.) L a r z e Werner, 23.4.1936 Crossen,
9.) L a r z e Carola, 7.2.38 Hanau,
1o.) K l e h r Elfriede, (Frieda), 1o.1.24 in Brandenburg,
11.) K l e h r Rudolf-Amsel, 3o.5.42 in Agram
12.) S c h m i d t Wilhelm, 2.3.13 Rölinghausen,
13.) S c h m i d t geb. Blum, Wilhelmine, 23.1.11 Friedrichsdorf
14.) S c h m i d t Adolf, 9.7.36 Wagstadt, - Rudolfsdorf.
15.) S c h m i d t Wilhelm, 27.11.4o, Brachabitz ?
16.) S c h m i d t Johanna, 31.12.41 Haingen, (Hillen
17.) F i s c h e r Franz, (ri.Schmidt) 5.4.99 Recklinghausen
18.) F i s c h e r Lilli, 3.7.2o Mannheim,
19.) F i s c h e r Reinhold, 1o.7.37 Kirmse/Unth.
2o.) F i s c h e r Albert, 8.1.41 Köln-Mühlheim, ?
21.) S c h m i d t Pauline, 11.12.42 in Skoplje,
22.) S c h m i d t Selma, 8.9.96 in Nettingen, (Niederstüter)
23.) S c h m i d t Regina, 7.3.27 Lenzen/Elbe,
24.) S c h m i d t August, 9.1.29 Rotsch?
25.) S c h m i d t Anna, 2o.12.29 Stade,
26.) S c h m i d t Adolf, 1o.8.37 Duisburg,
27.) R i c h t e r Hertha, 29.1.32 Peckelsheim.

Списак ухапшених немачких Рома од стране нишког Гестапоа
Liste des Roms allemands arrêtés par la Gestapo de Niš

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD.
Belgrad

Aufgenommen: Zeit / Tag / Monat / Jahr — von / durch — FR
Raum für Eingangsstempel: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei u. des SD. in Belgrad — Eing.: 23. VI. 1943 — B. Nr.: 1916/43 — Abtlg.: / Referat / Sachbearb. — Fernschreiben
Befördert: Zeit / Tag / Monat / Jahr — an / durch — Verzögerungsvermerk

Fs № 3135

+++ RKPA 7130 22.6.43 1810 =
AN BDS. U. '. IN B E L G R A D .==
BETRIFFT: FESTGENOMMENE ZIGEUNER .==
BEZUG: FS. NR. 3012 VOM 17-6.43 TGB.NR. 1960/43 ABT. V.== DIE SCHAUSTELLERGRUPPE KARL B L U M , GEB. 10.1.85 DOLLE , U.A. HAT NACH MITTEILUNG DES AUSWAERTIGEN AMTES DAS DEUTSCHE ANSEHEN IM AUSLAND SCHWER GESCHAEDIGT. ICH BITTE, DIE 34 IPERSONEN UNMITTELBAR IN DAS KL. (ZIGEUNERLAGER) AUSCHWITZ BEI KATTOWITZ EINZUWEISEN. HAFTUNTERLAGEN WERDEN VON HIER AUS DER KOMMANDANTUR DES KL. AUSCHWITZ UBERSANDT . ERBITTE VORSORGE ZU TREFFEN, DASS DIE GENANNTEN PERSONEN KEINE FLUCHTMOEGLICHKEIT HABEN.=

== REICHSKRIMINALPOLIZEIAMT
A 2 B I.A. BOEHLHOFF -STUBAF ++++

Vorg. — seit 3.6.43 bei V — beigefügt — nicht erm.

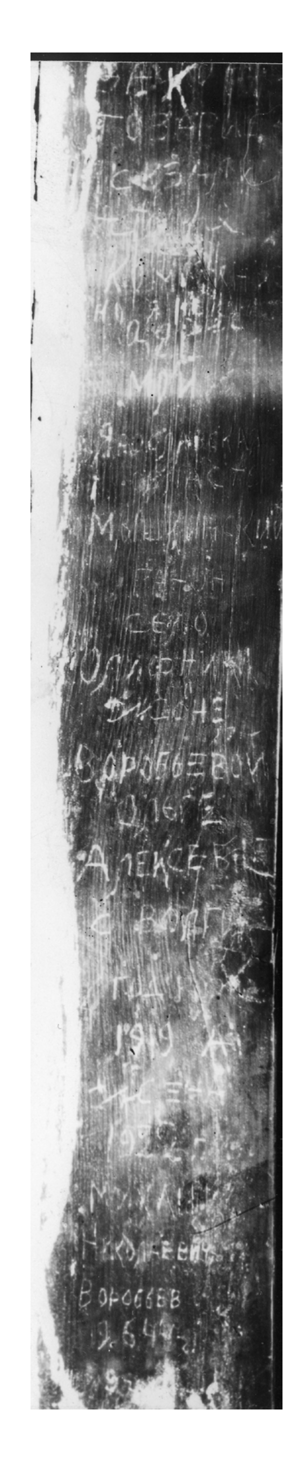
11746 32

ИАБ БДС В-1174

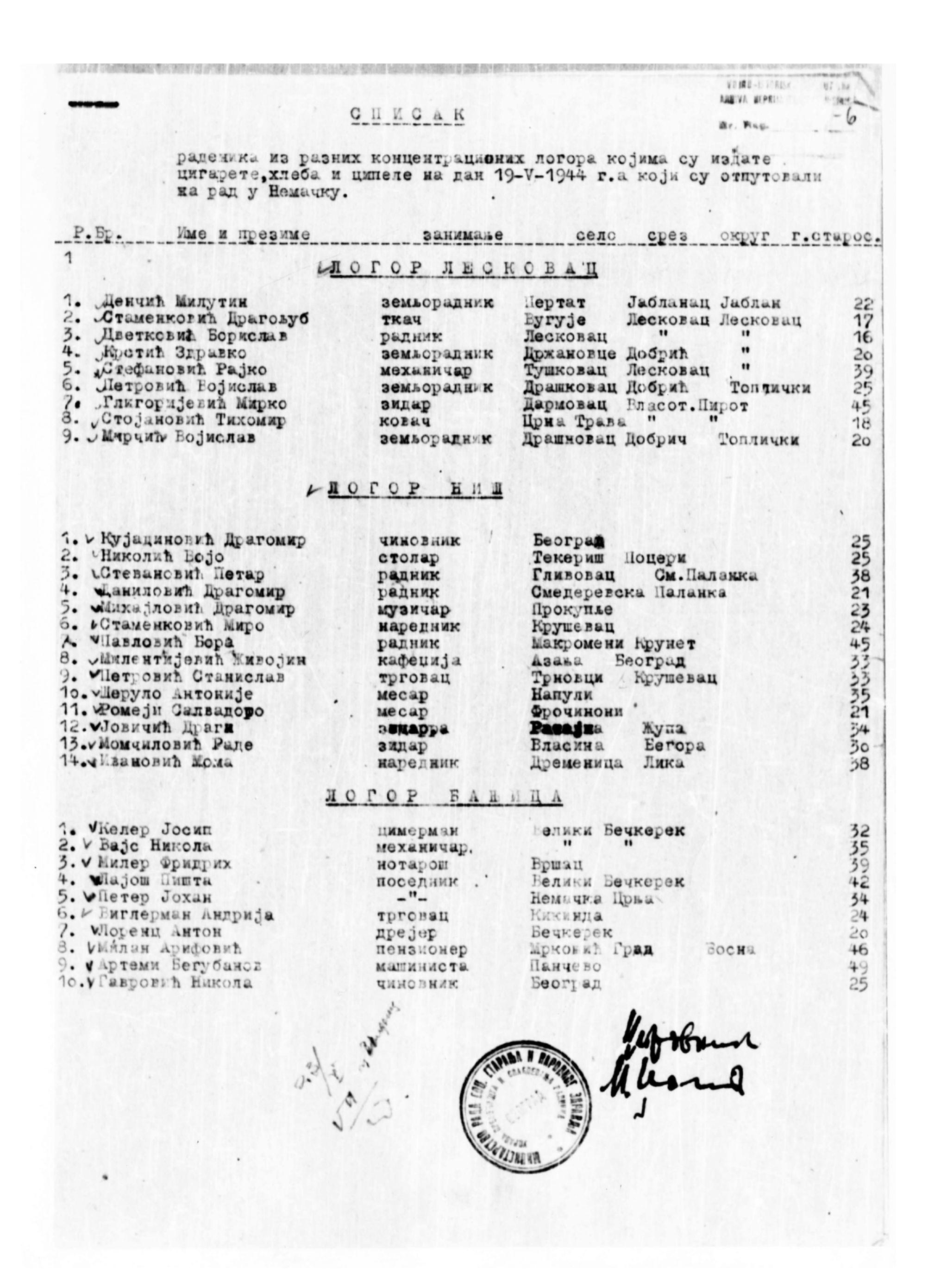
Извештај из КЛ Аушвиц о смрти Карла Блума
Rapport du camp de concentration Auschwitz sur la mort de Carl Blum

Поглед на једну самицу у поткровљу логорске зграде
Vue d'une cellule d'isolement dans le grenier du bâtiment du camp

Историјска порука на вратима самице бр. 14 коју је оставио Михаило Воробијев, 9. јуна 1944. године
Message historique sur la porte de la cellule No. 14 laissé par Mihailo Vorobiev le 9 juin 1944.

-6

С П И С А К

раденика из разних концентрационих логора којима су издате цигарете,хлеба и ципеле на дан 19-V-1944 г.а који су отпутовали на рад у Немачку.

1

ЛОГОР ЛЕСКОВАЦ

Р.Бр.	Име и презиме	занимање	село	срез	округ	г.старос.
1.	Денчић Милутин	земљорадник	Пертат	Јабланац	Јаблан	22
2.	Стаменковић Драгољуб	ткач	Вугује	Лесковац	Лесковац	17
3.	Цветковић Борислав	радник	Лесковац	"	"	16
4.	Крстић Здравко	земљорадник	Држановце	Добрић	"	2о
5.	Стефановић Рајко	механичар	Тушковац	Лесковац	"	39
6.	Петровић Војислав	земљорадник	Драшковац	Добрић	Топлички	25
7.	Гligоријевић Мирко	зидар	Дармовац	Власот.	Пирот	45
8.	Стојановић Тихомир	ковач	Црна Трава	"	"	18
9.	Мирчић Војислав	земљорадник	Драшновац	Добрич	Топлички	2о

ЛОГОР НИШ

Р.Бр.	Име и презиме	занимање	село	срез	округ	г.старос.
1.	Кујациновић Драгомир	чиновник	Београд			25
2.	Николић Бојо	столар	Текериш	Поцери		25
3.	Стевановић Петар	радник	Гливовац	См.Паланка		38
4.	Даниловић Драгомир	радник	Смедеревска Паланка			21
5.	Михајловић Драгомир	музичар	Прокупље			23
6.	Стаменковић Миро	наредник	Крушевац			24
7.	Павловић Бора	радник	Макромени	Крунет		45
8.	Милентијевић Живојин	кафеџија	Азања	Београд		33
9.	Петровић Станислав	трговац	Трновци	Крушевац		33
1о.	Перуло Антоније	месар	Напули			35
11.	Ромеји Салвадоро	месар	Фрочинони			21
12.	Јовичић Драги	зидар	[illegible]	Жупа		34
13.	Момчиловић Раде	зидар	Власина	Бегора		3о
14.	Ивановић Мома	наредник	Дременица	Лика		38

ЛОГОР БАЊИЦА

Р.Бр.	Име и презиме	занимање	село	срез	округ	г.старос.
1.	Келер Јосип	цимерман	Велики Бечкерек			32
2.	Вајс Никола	механичар.	" "			35
3.	Милер Фридрих	нотарош	Вршац			39
4.	Лајош Пишта	поседник	Велики Бечкерек			42
5.	Петер Јохан	-"-	Немачка Црња			34
6.	Виглерман Андрија	трговац	Кикинда			24
7.	Лоренц Антон	дрејер	Бечкерек			2о
8.	Милан Арифовић	пензионер	Мрковић Град		Босна	46
9.	Артеми Бегубанов	машиниста	Панчево			49
1о.	Гавровић Никола	чиновник	Београд			25

Транспортна листа заточеника из нишког логора где се налазе и Италијани (редни број 10 и 11)
Liste de transport des détenus du camp de Niš où se trouvent aussi les Italiens (Numéros 10 et 11)

Извађене лобање петорице стрељаних и неидентификованих логораша из последње групе где је и Италијан Вито Леум
Crânes excavés des cinq détenus exécutés et non identifiés de du dernier groupe où se trouve aussi l'Italien Vito Leum

SOURCES ET LITTÉRATURE

Sources:

a) Matériel d'archives non-publié

1. – *Archives militaires à Belgrade*
   - -Documents allemands microfilmes de la série Washington (NAV) et Munich (M)
   - -Fonds Les archives de Nedić (NDA)
   - -Fonds „Les archives ennemies" (les Bulgares)
   - -Fonds „Les archives ennemies„ (les Allemands)
   - -Fonds Les archives tchetniks (ČA)
   - -Fonds „L'Armée du Royaume de Yougoslavie " (VKJ)
2. – *Archives historiques de Belgrade:*
   - -Fonds Befehlshaber und des SD (BdS).
   - - Cartothèque du fonds BdS
   - - Fonds L'administration de la ville de Belgrade – département de la Police Spéciale – section IV
   - -Camp Banjica– les détenus (livres des détenus du camp de concentration Belgrade - Banjica (1941-1944), livre 2, Belgrade, 2009.
3. – *Archives de Yougoslavie:*
   - -Victimes de la guerre 1941-1945, Institut fédéral de statistique (numéro du fonds: 179), Résultat du recensement, Belgrade, août 1966. Registre des 3.000 victimes (tuées - disparues) à Niš et du camp et de la prison de Niš.
   - -Commission d'État pour l'établissement des crimes de l'occupant et de leurs collaborateurs (fonds 110)
4. – *Archives de Serbie:*
   - -Fonds – documents pris de l'Agence de sécurité et d'information (BIA), dossiers liés à l'OZN/UDB de la ville de Niš.
5. – *Archives historiques de Niš:*
   - -Collection de microfilms (1915-1945)
   - -Fonds du Bureau du commissaire de district pour la recherche sur les crimes de l'occupant et ses assistants (Kozara) Niš (1944-1947)
   - -Fonds du Comité central de la Croix-Rouge – comité régional Niš (1878-1947)
6. – *Archives historiques de Pirot:*
   - -Archives des Tchétniks de Draža Mihailović. Procès-verbal de l'interrogatoire du commandant du Corps de Nišava, capitaine Dušan Petrović-Boroša devant la Direction de Sécurité Nationale (UDB) de la ville de Pirot
7. – *Archives nationale à Washington (USA) - The National Archives in Washington, DC (USA)*
   - -Missing Air Crew Reports
8. – *Musée de Niš:*
   - -Livre de déclarations des détenus du camp de concentration Croix-Rouge à Niš (1941-1944)
   - -Collection d'objets et documents des détenus du camp Croix-Rouge

Matériel de mémoires – NON-PUBLIÉ

Arandjelović Dragomir, *Moment d'éternité (mémoires)* – MG.
Atović Vladimir, *Déclaration* – MG.
Barčić Ismail, *Déclaration* — MG.
Vulić Nikola, *Déclaration* — MG.
Govedarica Jovan, *Déclaration* — MG.
Dimitrijević Persida, *Déclaration* – MG.
Djurdjević Vladislav, *Déclaration* — MG.
Ignjatović Ljubiša, *Déclaration* — MG.
Jovanović Vladimir, *Déclaration* — MG.
Jovanović Dragoljub, *Déclaration* — MG.
Jovanović Radmila, *Déclaration* — MG.
Milovanović Miroslav, *Déclaration* — MG.
Mitić Vlajko, *Déclaration* — MG.
Nikolić Vinka, *Déclaration* — MG.
Nikolić Miodrag, *Déclaration* — MG.
Rinčić Dobrivoje, *Déclaration* — MG.
Sinanović Ismail, *Déclaration* — MG.
Franeta Marko, *Déclaration* — MG.

b) Matériel d’archive publié
-La guerre d’avril 1941. (Recueil de documents), livre 2, Institut d’histoire militaire, Belgrade, 1987.

-Rapports et ordres de la direction commissionnaire et du gouvernement de Nedić pour le district de Zaječar 1941-1942, livre 1 – arrangé par: B. Blagojević, Negotin-Zaječar, 2006.

-Le service de renseignement allemand, livre IV, Secrétariat d’État pour les affaires intérieures de la RFPY, Direction de la sécurité d’État, IIIème section, Belgrade, 1959.

Littérature:
a) Livres:

-*A treatise on the juridical basis of the distinction between lawful combatant and unprivileged belligerent*, The judge advocate general`s school U.S. Army, Charlotte, 1959.
-Duc Vasilije Trbić, *Mémoires des récits et des expériences du duc de Veles (1912-1918, 1941-1946)*, livre second, SKZ, Belgrade, 1996.
-Zlatić Dr J, *La victime du peuple serbe dans le district de guerre de Niš (1941-1944), livre 1 (Activité criminelle de la Feldkomandatur allemande 809 – Niš et du Premier corps d’occupation bulgaro-royal)*, Prosveta, Niš, 1994.
-Lazić V. B, *Témoignages sur les prisonniers de guerre de l’Armée du Royaume de Yougoslavie dans la Deuxième Guerre Mondiale 1941 – 1945*, Fédération des associations des prisonniers de guerre invalides de la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945) de Yougoslavie Belgrade, 1998.
-Deakin F.W.D, *The Embattled mountain*, London Oxford University Press, New York-Toronto, 1971.
-Dinčić A, Ozimić N, *Membres de l’Armée yougoslave dans la patrie dans le camp de concentration nazi Croix-Rouge à Niš (1941-1944)*, Musée de Niš, Niš, 2014.
- *la Deuxième Guerre Mondiale*– livre second, Mladost, Ljubljana, 1980.
-Koljanin M, *Le Camp Allemand à la Foire de Belgrade 1941-1944*, Belgrade, 1992.
-Kreso Mr M, *L’administration allemande d’occupation à Belgrade 1941-1944*, Archives historiques Belgrade, 1979.
-Lawrence C, *Irregular Adventure*, Faber & Faber Limited, London, 1947.
-Milić M, *Les yougoslaves dans le camp de concentration Mauthausen*, Institut pour l’histoire contemporaine, Belgrade, 1992.
-Milovanović M. M, *Le camp de concentration nazi Croix-Rouge a Niš et les exécutions à Bubanj*, Institut pour l’histoire contemporaine – comité municipal de la Fédération des associations de combattants de la guerre de libération de Niš – IRO - Narodna Knjiga, Niš -Belgrade, 1983. - Ozimić N, *Le camp Croix-Rouge*, Musée de Niš, Niš, 2012.
-Ozimić N, Dinčić A, Simović B, Gruden Milentijević I, Mitić I*, Les victimes du camp de Niš (1941-1944),* Musée de Niš, Centre culturel de Niš, Medivest KT, Niš, 2014.
-Petrović B, *Le Monastère de l’Ascension de la Sainte Vierge à Veta,* C-print, Beograd, 2012.
-De la guerre dans les Balkans en 1941, Sofia, 1954.
-Sapundžiev I, *Les soldats allemands à Kjustendil– avril 1941*, Kjustendil, 2008.
-Romano J, *Les Juifs de Yougoslavie 1941-1945. Victimes du génocide et participant de la Guerre de libération,* Belgrade, 1980.

b) Articles dans les revues

-Dinčić A, *Les détenus militaires (de guerre) nichois dans la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945)*, Recueil du Musée de Niš, numéro 21, Niš, 2012, p. 93-121.
-Ristović M, *La Yougoslavie et les réfugiés juifs 1938-1941*, Histoire du XXème siècle, numéro 1, Belgrade, p. 45-59.

Journal:
-Le journal *The Independent*, sunday 05 april 2015, article de Max Arthur: „Major Charles Hargreaves (SOE officer in wartime Yugoslavia and Colditz survivor).

v) Base de données thématiques des sites internet:

-Site officiel de l’association des vétérans de guerre anglais (britanniques): *http://gallery.commandoveterans.org/*
-Base de données centrale à Yad Vashem pour les Juifs tués dans l’Holocauste pendant la Deuxième Guerre Mondiale (1941-1945): *htpp://www.yadvashem.org/*(The Central Database of Shoah Victims’ Names).

Аутор се нарочито захваљује г.дину Ратку Лековићу, психологу ОШ ,,Драган Лукић у Београду, г.ђици Исидори Стојановић, архивисти Историјског архива у Београду, г.дину Славиши Миљковићу, дипломатском конзулу у Паризу (Француска), др Кристини Коен, историчару-службенику Министарства одбране САД-а у Вашингтону (САД), г.дину Бранку Петровићу, службенику из Вашингтону (САД), г.ђи Сандри Миленковић, водичу Народног музеја у Нишу, г.ђи Јелени Михаиловић, професору историје у Нишу и г.дину Питеру Балфу, пензионеру из Аустралије на несебичној помоћи коју су пружили аутору приликом рада на овој књизи.

САДРЖАЈ

INTRODUCTION